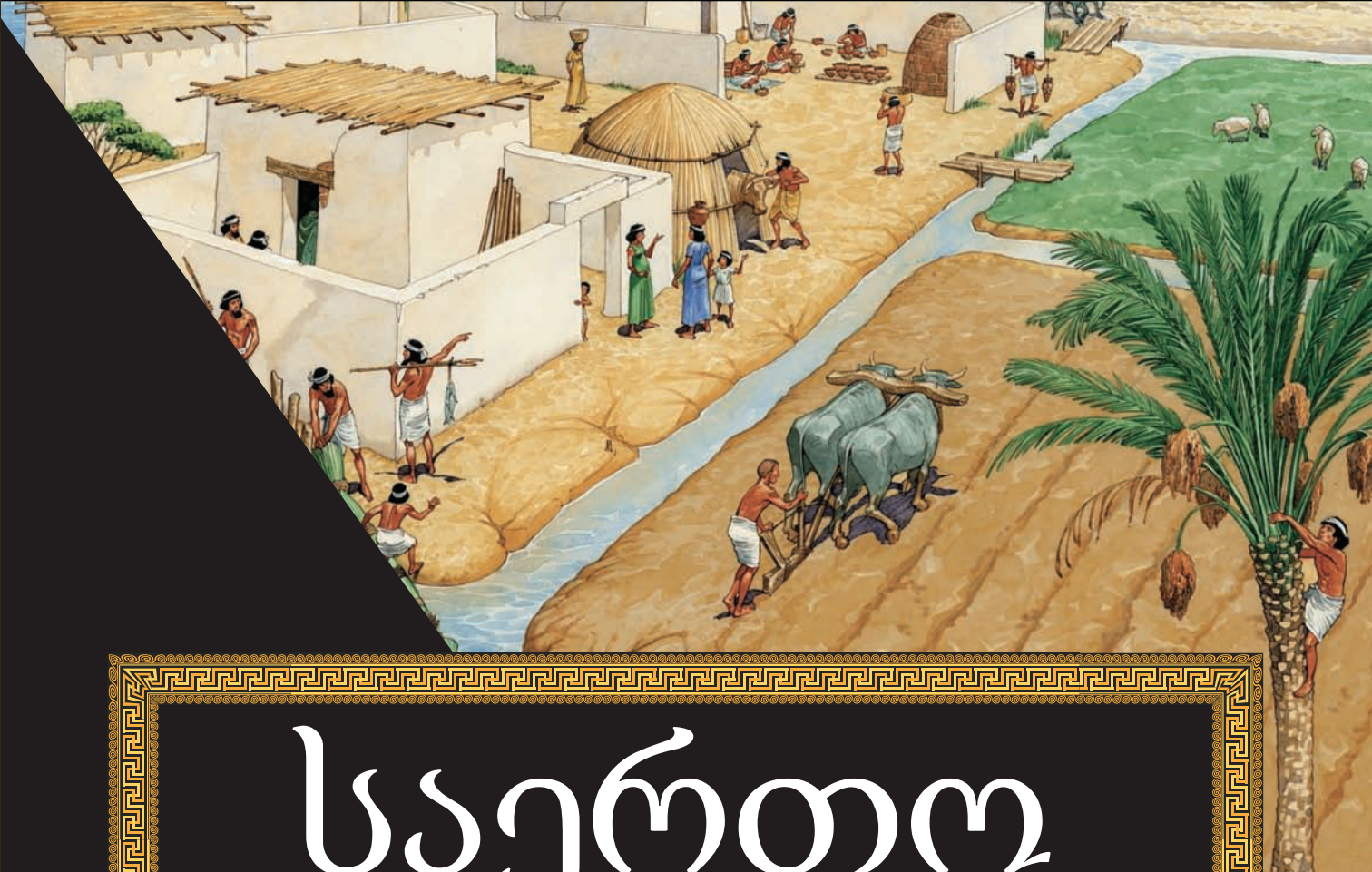

საერთო ისტორია

სახელმძღვანელო

6

ჰეიდარ ალიევი

აზერბაიჯანელი ხალხის სამართო პროვინული ლიდერი

ფერვიზ ალააროვი
ნიამედდინ კულიევი
ელშან კასიმოვი
ელნურ ჰუსეინოვი

საერთო ისტორია

ზოგადსაგანმანათლებლო დაწესებულებების მე-6 კლასებისათვის

საერთო ისტორიის საგნის

სახელმძღვანელო

© “Şərq-Qərb” ღია სააქციო საზოგადოება

გთხოვთ ამ გამოცემასთან დაკავშირებული

თქვენი შენიშვნები და წინადადებები გამოაგზავნოთ

info@eastwest.az და **derslik@edu.gov.az**

ელექტრონულ მისამართებზე.

წინასწარ მადლობას მოგახსენებთ ჩვენთან თანამშრომლობისათვის!

ŞƏRQ-QƏRB

ს ა რ რ ე ვ ი

1	წელთაღრიცხვა ისტორიაში	6
2	პირველყოფილი საზოგადოება.....	10

ძველი აღმოსავლეთის ცივილიზაციები

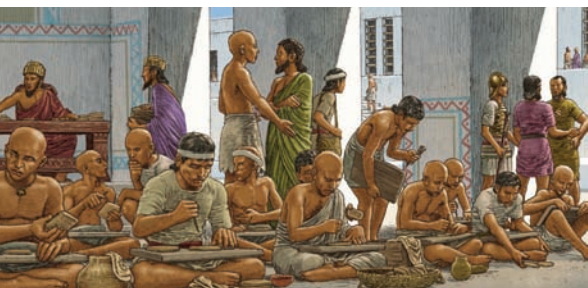
3	პირამიდების ქვეყანა	20
4	ზუმერიდან დაწყებული ისტორია.....	30
5	ზუამდინარეთის სხვა სახელმწიფოები	40
6	ცეცხლის თაყვანისმცემლები	50
7	პარფიის სახელმწიფო	58
8	ღმერთის მებრძოლები	64
9	დიდი აბრეშუმის გზის საწყისი ქვეყანა	78
10	ჭადრაკის სამშობლო	88

ძველი დასავლეთის ცივილიზაციები

11	ევროპის კულტურის აკვანი	96
12	პირველი რესპუბლიკის დამაარსებლები	116

სახელმძღვანელოში
არსებული **QR** კოდების
გამოყენებით, თემასთან
დაკავშირებით უფრო მეტი
საინტერესო ინფორმაციის
მოპოვება შეგიძლიათ.

ძვირფასო მოსწავლეებო!

თქვენთვის ცნობილია, რომ ისტორია არის მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის როგორ ცხოვრობდნენ ადამიანები უძველეს დროში, რა მოვლენები მოხდა მათ ცხოვრებაში, როგორ და რატომ შეიცვალა მათი ცხოვრება. თქვენ მე-6 კლასიდან იწყებთ საერთო ისტორიის შესწავლას. ამ სახელმძღვანელოში თავისი ასახვა ჰპოვა მსოფლიო ისტორიის ერთმა ნაწილმა. ეს ნაწილი მოიცავს ადამიანების საქმიანობას უძველესი დროიდან მეხუთე ასწლეულის მეორე ნახევრამდე. სახელმძღვანელოს დახმარებით თქვენ მოიპოვებთ პირველ წარმოდგენებს უძველესი ადამიანების ცხოვრების წესების, სახელმწიფოების შექმნის თავისებურებების, სხვადასხვა ხალხის წეს-ჩვეულებების, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნების მნიშვნელოვანი კულტურული წარმატებების შესახებ. აფრიკის, აზიისა და ევროპის უძველესი საცხოვრებელი კერები იქცევა თქვენი კვლევის ობიექტად.

ჩვენ ისტორიას იმიტომ ვსწავლობთ, რომ დღეისათვის გამოვიტანოთ სწორი დასკვნები, შევძლოთ ხვალისათვის სწორი გადაწყვეტილების მიღება.

წაიკითხეთ ისტორია და დაიმახსოვრეთ! იმიტომ, რომ ეს საგანი ადამიანში პატრიოტიზმის, კაცთმოყვარეობის, უშიშრობასთან ერთად, სამშობლოსა და მისი ისტორიის მიმართ დიდი სიყვარულის გრძნობას წარმოშობს.

პირობითი ნიშნები

კითხვა

დავალება

გამოკვლევა

წელთაღრიცხვა ისტორიაში

ისტორიული პერიოდები, წყაროები, არქეოლოგია, ეპიგრაფიკა, ქრონოლოგია, წელი, შობა, ჰიჯრი, ათასწლეული, საუკუნე, მეოთხედი.

დამიანთა საზოგადოების ისტორია, როგორც წესი, იყოფა ოთხ პერიოდად: ძველი მსოფლიო ისტორია, შუა საუკუნეების ისტორია, ახალი და უახლესი (თანამედროვე) ისტორია. კაცობრიობის საზოგადოებამ კი ქვემოთ მოცემული განვითარების საფეხურები გაიარა: პირველყოფილი თემური, მონათმფლობელობა, ფეოდალიზმი და კაპიტალიზმი.

ძველი მსოფლიოს ისტორიაში პირველყოფილი თემური და მონათმფლობელობის საფეხურები, შუა საუკუნეებში ფეოდალიზმი, ახალ და უახლეს ისტორიაში კი კაპიტალიზმის საფეხური შეისწავლება.

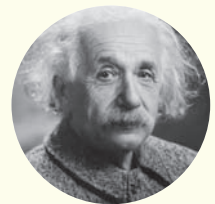

თქვენი აზრით, რა მნიშვნელობა აქვს ისტორიის ხანებად დაყოფას?

ისტორიული ხანები

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა

ძველი ხანა		შუა საუკუნეების ხანა	ახალი ხანა	უახლესი ხანა
პირველყოფილი თემური წყობილება	მონათმფლობელური წყობილება	ფეოდალური წყობილება	კაპიტალისტური წყობილება	

ძველი მსოფლიო ისტორია მსოფლიო ისტორიის ერთი ნაწილია. ის გვაძლევს ინფორმაციას ყველაზე შორეულ წარსულში მცხოვრები ადამიანების ცხოვრების შესახებ.

წყაროები

დედამიწაზე მცხოვრები ადამიანების ცხოვრების წესებთან დაკავშირებით ისტორიაში სხვადასხვა ნიშნები არის დატოვებული. წარსულის შესახებ არსებული მატერიალური წყაროები (საგნები), წერილობითი წყაროები იძლევიან ისტორიის შესწავლის საშუალებას. მატერიალური წყაროები ძირითადად საცხოვრებელი ადგილებიდან და საფლავის ძეგლებიდან მოიპოვება. მატერიალური წყაროების საფუძველზე ადამიანების სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებას არქეოლოგია (ბერძნულად “*arxayos*”- ძველი, “*logos*”- მეცნიერებას ნიშნავს) ეწოდება.

ქვაზე, თიხაზე, მეტალზე ძველ წარწერებს შეისწავლის მეცნიერება ეპიგრაფიკა. (ბერძნულად “*epigraf*”-სიტყვა დამწერლობისგანაა). ისტორიაში უძველესი წერილობითი წყარო ჩვენს წელთაღრიცხვამდე მეოთხე ათასწლეულის მეორე ნახევარს ეკუთვნის.

მოვლენების მიმდევრობით შესწავლა აუცილებელ მნიშვნელობას იძენს. ისტორიაში მომხდარი მოვლენების მიმდევრობით შემსწავლელ მეცნიერებას ქრონოლოგია (ბერძნულად “*xronos*”- დრო სიტყვისგანაა) ეწოდება.

ახლო წარსულის შესახებ ისტორიას ამასთან აუდიოვიზუალური და ციფრული წყაროების საფუძველზეც შევისწავლით.

აღმოჩენა ეგვიპტურ აკლდამაში

ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით რა მნიშვნელობა აქვს წყაროებს?

არქეოლოგები გათხრების დროს

კლდეზე გამოსახული რელიეფი

დროის ათვლა ძველ დროში

ძველი მიწათმოქმედები დროს ერთი მოსავლის აღებიდან მომავალი მოსავლის აღებამდე გავლილი დროის ხანგრძლივობის მიხედვით ანგარიშობდნენ. ასე ჩამოყალიბდა დროის წლების მიხედვით გამოთვლის წესი.

განსაკუთრებული მოვლენის მოხდენის წელს პირველ წელს უწოდებდნენ. მაგ., რომაელები დროს ქალაქ რომის დაარსებიდან, ბერძნები კი პირველი ოლიმპიური თამაშების ჩატარების წლიდან ითვლიდნენ. სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა მოვლენის მიხედვით წლების გამოთვლამ ერთიანი კალენდარული სისტემის შექმნის აუცილებლობა გამოიწვია.

თქვენი აზრით, რატომ იყო აუცილებელი დროის ათვლა?

შობისა და ჰიჯრის კალენდრები

რაში მდგომარეობს ქრისტეს შობის წინა წლებისა და შობის შემდგომი წლების დროის ღერძზე განთავსების განსხვავება?

ჩვენს მიერ დღეს კალენდარში გამოყენებული თარიღი ისა ფეილამბრის დაბადების დღიდან იწყება. ამ მოვლენას “მილადი” (შობა) ეწოდება. პირველი წლის წინათ მომხდარ მოვლენებზე საუბრისას ერაზე ადრე (ჩვ. წ. აღ-მდე) ან “ქრისტეს შობამდე” გამოთქმა გამოიყენება.

ძველმა ეგვიპტელებმა მზის წლის გამოთვლაზე დაფუძნებული კალენდარი შექმნეს. რომში იულიუს ცეზარის მითითებით კი მოხდა ამ კალენდრის უფრო სრულყოფა. შობის კალენდარში ერთ წელიწადში 1 წელი 365 დღე-ღამე და 6 საათია. ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ წელი 1 დღით გრძელდება. მსოფლიო ხალხების უმრავლესობა ამ კალენდარს იყენებს.

ზოგიერთ მუსლიმანურ ქვეყანაში ჰიჯრის ისტორია გამოიყენება. ამ კალენდრის დასაწყისი მუჰამედ ფეილამბრის მექიდან მედინაში ჰიჯრითი ანუ გადასვლასთან არის დაკავშირებული. ეს მოვლენა შობის კალენდრის 622 წელს მოხდა. ჰიჯრის კალენდარი მზისა და მთვარის კალენდარს ეფუძნება. ჰიჯრის მთვარის კალენდარი შობის კალენდარზე 11 დღით მოკლეა.

შეადარეთ შობისა და ჰიჯრის კალენდრები.

ა ლ ე ს წ	ჩვ. წ. აღ-მდე ათასწლეული ჩვ. წ. აღ-ის										ათასწლეული				
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
შ															
	ჩვ. წ. აღ-მდე 776 წელი პირველი ოლიმპიური თამაშები										ჩვ. წ. აღ-მდე 331 წელი გავგამელას ბრძოლა				
ბ															
	ჩვ. წ. აღ-მდე მე-9 საუკუნე მანნას სახელმწიფოს დაარსება										ჩვ. წ. აღ-მდე 550 წელი აქიმენიანთა სახელმწიფოს დაარსება				
გ															
	ისა ფეილამბრის შობა										476 წელი დასავლეთი რომის იმპერიის დაცემა				

დროის ერთეულები

ისტორიული მოვლენების გამოსახვისათვის გამოიყენება ისეთი სხვადასხვა დროის საზომი, როგორიცაა დღე, თვე წელი, საუკუნე. ათასწლეულები, ასწლეულები, მეოთხედები დროს ასახავენ. ისტორიაში 1000, 100, 50 და 25 წლიანი გაანგარიშებები გამოიყენება. 100 წელი 1 საუკუნეა, 50 წელი-ნახევარი საუკუნე, 25 წელი კი 1 მეოთხედის ტოლია. 10 საუკუნე 1 ათასწლეულია.

ჩვ.წ. აღ-მდე თარიღები ქრისტეს შობასთან მიახლოებისას მცირდება, ხოლო ქრისტეს შობის შემდეგ დღემდე მიმართულებით იზრდება. ჩვ.წ. აღ-მდე პერიოდში დიდი თარიღი (მაგ., ჩვ.წ. აღ-მდე VII ასწლეული) რაოდენობრივად მცირე თარიღზე (მაგ., ჩვ.წ. აღ-მდე V ასწლეულზე) უფრო ძველია. ქრისტეს შობის შემდეგ პერიოდში მყოფი თითოეული მცირე რიცხვი, მის შემდგომ მომავალ დიდ რიცხვზე უფრო ძველია.

დაწერეთ სხვადასხვა წლის აღმნიშვნელი რიცხვები. განსაზღვრეთ ეს წლები, რომელ ათასწლეულებსა და რომელ საუკუნეებს მიეკუთვნება.

ძველ ეგვიპტეში მზის საათის გამოსახულება

					II ათასწლეული											III ათასწლეული
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
 622 წელი ჰიჯრის კალენდრის დაწყება					 1492 წელი კოლუმბის მიერ ამერიკის აღმოჩენა					 1914-1918 წწ პირველი მსოფლიო ომი						
 1054 წელი ქრისტიანული ეკლესიის გაყოფა					 1640 წელი ინგლისის რევოლუცია					 2020 წელი ყარაბაღის დაპყრობისაგან გათავისუფლება						

პირველყოფილი საზოგადოება

პალეოლითი, ჰომო საპიენსი, გვარი, მეზოლითის პერიოდი, ისარი და მშვილდი, ნეოლითის პერიოდი, თოხი, ბრინჯაოს გამოგონება, ტომები.

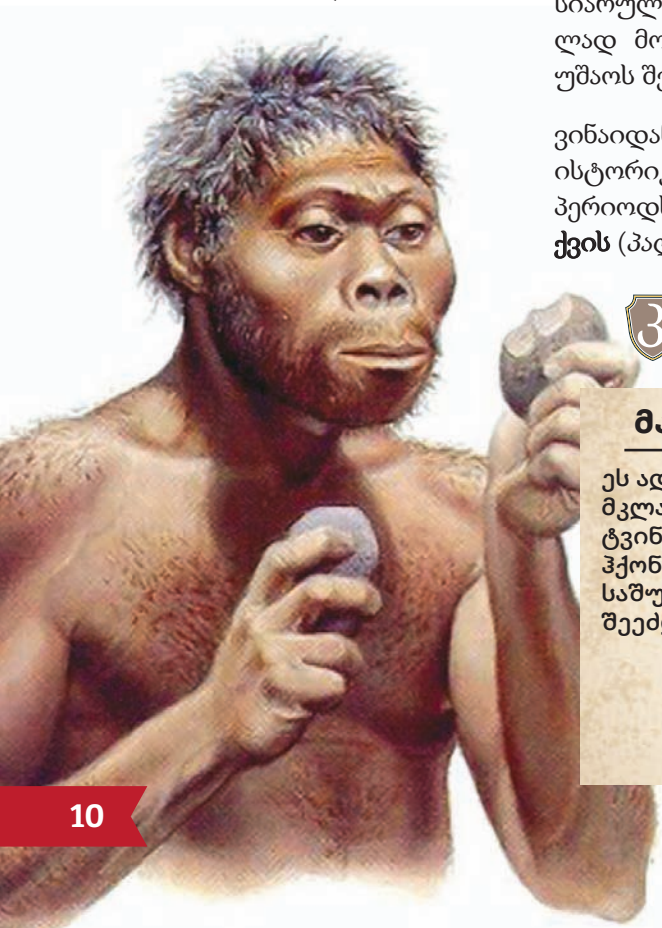

3 ლანეტა დედამიწაა დაარსდა დაახლოებით 5 მილიარდი წლის წინათ. დედამიწაზე სიცოცხლის-ცოცხალი სამყაროს შექმნა და ფორმირება გრძელდებოდა ასეულ მილიონობით წლის განმავლობაში. ამ დროის განმავლობაში კლიმატი, ცოცხალი სამყარო მრავალჯერ შეიცვალა. მცენარეებისა და ცხოველების ზოგი სახეობა გადაშენდა, ახლები წარმოიშვა. დედამიწაზე არსებულ ცოცხალ არსებებს შორის უმაღლესად ადამიანი ითვლება. საინტერესო ის არის, რომ ადამიანი დედამიწაზე არსებულ ცოცხალ არსებებს შორის ყველაზე ახალგაზრდაა. მამასადამე, ადამიანის წარმოშობამდე დედამიწაზე წყალი, მიწა, მცენარეებისა და ცხოველების სამყარო არსებობდა.

ქვედა პალეოლითი. ადამიანის პირველი სახეების წარმოშობა

8 თქვენი აზრით, უძველესი ადამიანები რატომ ვერ შეხვდნენ დინოზავრებს?

მარჯვე ადამიანი (ჰომო ჰაბილისი)

პირველი ადამიანის ტიპები დაახლოებით 3 მილიონი წლის წინათ გაჩნდა. უძველესი ადამიანის ტიპების ნაშთები გვხვდება აფრიკის კონტინენტზე. ამიტომ აფრიკას “კაცობრიობის აკვანს” უწოდებენ.

პირველი ადამიანები თანამედროვე ადამიანებისგან დიდად განსხვავდებოდნენ. მათ, მართალია შეეძლოთ ორ ფეხზე სიარული, მაგრამ თანამედროვე ადამიანისა თანამედროვე ლად მოძრაობა არ შეეძლოთ. მათ ხელებით მარტივი სამუშაოს შესრულება, ინსტრუმენტების დამზადება შეეძლოთ.

ვინაიდან ძირითადად შრომის იარაღებს ქვისგან ამზადებდნენ, ისტორიკოსმა მეცნიერებმა ადამიანთა საზოგადოების ამ პერიოდს ქვის ხანა უწოდეს. ქვის ხანის პირველ ეტაპს **ძველი ქვის** (პალეოლითი) ხანა ეწოდება.

3 საიდან იციან მეცნიერებმა, როგორი იყო უძველესი ადამიანების გარეგნული შესახედაობა?

მარჯვე ადამიანი (ჰომო ჰაბილისი)

ეს ადამიანები სიარულის დროს წინ იხრებოდნენ. გრძელი მკლავები მუხლებს ქვემოთ ჩამოსდიოდათ. შუბლი ვიწრო, ტვინი თანამედროვე ადამიანის ტვინზე ორჯერ მცირე ჰქონდათ. მათ საუბარი არ შეეძლოთ. წყვეტილი ხმების საშუალებით მხოლოდ განცდები (შიში, სიხარული და სხვ.) შეეძლოთ გამოეხატათ.

შრომის იარაღების დამამზადებელი მარჯვე ადამიანი

უძველესი ადამიანის პირველი შრომის იარაღები იყო **მახვილ-წვერიანი ჯოხი** მიწის დამუშავებისათვის, ერთი ბოლო გამახვილებული **ქვა** და **ჯოხი** დასარტყმელად. ადამიანის უნარი, გაეკეთებინა თავისათვის შრომის იარაღი, გამოყოფდა მას ცხოველთა სამყაროსაგან. აი რატომ უწოდეს მეცნიერებმა ასეთ ადამიანს “მარჯვე ადამიანი.”

მეორე მნიშვნელოვანი განსხვავება, რომელიც სრულად გამოყოფდა ადამიანებს ცხოველთა სამყაროსაგან, გახდა მათი ცეცხლის გამოყენების უნარი. ძველი ქვის ხანის პირველი ეტაპიდან დაწყებული, ადამიანებმა ისწავლეს ცეცხლის გამოყენება. ჯერ ისინი იყენებდნენ მეხის დაცემისაგან გაჩენილ ცეცხლს, რომელიც იწვევდა ტყის ხანძრებს და იყენებდნენ ვულკანის ამოფრქვევებს.

იმისათვის, რომ ეარსებათ, როგორც ყველა სხვა ცოცხალ არსებას, ადამიანებსაც ესაჭიროებოდათ საკვები. საკუთარი თავის გამოკვებისათვის ისინი თხრიდნენ მიწას ჯოხებითა და ქვებით, პოულობდნენ საკვებად ვარგის მცენარის ფესვებს, წყვეტდნენ ნაყოფებს მცენარიდან და აგროვებდნენ ფრინველების კვერცხს. ასეთ საქმიანობას ეწოდება შემგროვებლობა. ადამიანები ასევე ნადირობდნენ სხვადასხვა ცხოველებზე ძლიერი დასარტყმელი ჯოხების საშუალებით.

შემგროვებლობა და ნადირობა იყო ადამიანის პირველი საქმიანობა.

იმისათვის, რომ შეენახათ ცეცხლი, დაეცვათ თავი მტაცებლებისაგან და მოეპოვებინათ საკვები, ადამიანები თავს იყრიდნენ მცირერიცხოვან ჯგუფებად. ასე წარმოიქმნა ისტორიაში **პირველი ადამიანთა საზოგადოება-ადრეული თემი**. დროთა განმავლობაში ადამიანთა ჯგუფებმა (თემებმა) დაიწყეს სხვა ტერიტორიებზე დასახლება საკვების, საცხოვრისისა და უკეთესი ცხოვრების პირობების ძიებაში. ძველი ქვის ხანის პირველი ეტაპის დასაწყისიდან ადამიანების მიგრაცია ხდებოდა მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტებზე.

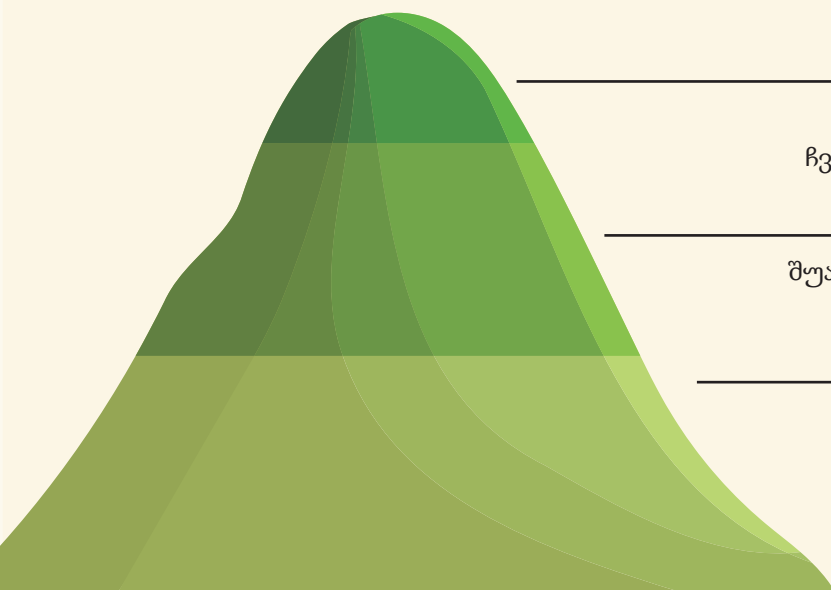

შეაფასეთ ადამიანის ცეცხლის გამოყენების უნარის მნიშვნელობა.

ილუსტრაციის საფუძველზე აღწერეთ ძველი ადამიანების ცხოვრების წესი.

პალეოლითის პერიოდი სამ ნაწილად იყოფა:

ზედა პალეოლითი

35 ათასი წლის უკან-ჩვ.წ.აღ-მდე მე-12 ათასწლეულამდე.

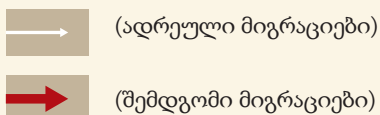
შუა პალეოლითი

შუა პალეოლითი-100 000 წლის უკან-35 ათასი წელი ამის უკან.

ქვედა პალეოლითი

მარჯვე ადამიანის წარმოშობიდან დაწყებული-100 000 წელი ამის უკანამდე.

პირველყოფილი საზოგადოების ხანაში ადამიანის სადგომების მიმართულებები

პირველყოფილი ადამიანის
მიგრაციის მდგომარეობა

რა დროს და რომელ
პერიოდში მოვიდნენ
აზერბაიჯანში
პირველი ადამიანთა
ჯგუფები?

ძველი ქვის ხანის შუა ეტაპი (შუა პალეოლითი)

ბოლო გამყინვარების
პერიოდის რუკა

ნეანდერტალელი ადამიანი

დაახლოებით 100 ათასი წლის წინ დედამიწის კლიმატი მორიგ ჯერზე მკვეთრად შეიცვალა, დაიწყო ძლიერი სიცივეები. ზამთარში მკაცრი ყინვები იდგა, ხშირი თოვლი იყო. ზაფხულში კი სიცივეების გამო თოვლი ბოლომდე არ დნებოდა და ყინულად იქცეოდა.

ამ პერიოდს "ბოლო დიდი გამყინვარების ეპოქა" ეწოდება. ამ დროს დედამიწის ჩრდილოეთი რეგიონები და ევროპის დიდი

ნაწილი სქელი ყინულის საფარით დაიფარა. კლიმატის მკვეთრმა ცვლილებამ მთელი ცოცხალი სამყარო, მათ შორის ადრეული ადამიანებიც, რთულ მდგომარეობაში ჩააგდო. თუმცა, გადარჩენა შეძლეს მხოლოდ იმ ჯგუფებმა, ვინც ერთმანეთს ეხმარებოდა, იცვლიდნენ ქცევებს და ავლენდნენ ჭკვიანურ მიდგომებს გადარჩენისთვის. ამ პერიოდში გაჩნდა ადამიანის ახალი ტიპი - **ნეანდერტალელი**.

ნეანდერტალი გერმანიაში ადგილის სახელია. აქ პირველად იქნა აღმოჩენილი მსგავსი ტიპის ადამიანის ჩონჩხი და ამიტომ ამ ადგილის სახელის მიხედვით ნეანდერტალელი ადამიანი დაარქვეს. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი უფრო დაბლები იყვნენ თანამედროვე ადამიანებთან შედარებით, მათ ძლიერი და განიერი სხეული ჰქონდათ.

ცეცხლის მოპოვება

გამეინვარებამ ადამიანები აიძულა ესწავლათ ხელოვნური გზით ცეცხლის მიღება. ამ პერიოდში მათ კაჟის ქვების ერთმანეთზე დარტყმით, ხმელი ხის ტოტების ერთმანეთზე ხახუნით ცეცხლის მიღება ისწავლეს.

კლიმატის მკვეთრმა ცვლილებამ, საკვების მოპოვების გართულებამ ადამიანი აიძულა მუდმივად ეფიქრა, მოემეხნა ახალი ხერხები. ამან ბიძგი მისცა ადამიანის ფიქრის უნარის, გონების განვითარებას.

ამრიგად, ზედა პალეოლითის ხანაში დასრულდა ახალი, თანამედროვე ადამიანის ტიპის გონიერი ადამიანის (*Homo Sapiens*) ფორმირება. გონიერი ადამიანის მთავარი უპირატესობა იყო წინასწარ დაგეგმილი და გააზრებული მოქმედებები: მათ დაიწყეს ახალი მეთოდების გამოყენება ნადირობაში – მაგალითად, მახეების და თხრილების გამოყენება.

ნეანდერტალეების თემი

რისი დასაწყისი გახდა ადამიანის ტვინის განვითარება?

ზედა პალეოლითის ხანა

გონიერი ადამიანი (*Homo Sapiens*)

ამ ადამიანის ტვინი უნარიანი ადამიანის ტვინზე ორჯერ მეტი იყო. ის გამართული იყო, ფლობდა საუბრის უნარს.

პირველყოფილი ადამიანები
ნადირობისას

როგორ
მოიპოვებდნენ
უძველესი
მხატვრები ფერად
საღებავებს?

ესპანეთში ალთამირას
გამოქვაბულზე ხარის
გამოსახულება

ტომური თემის
შექმნის პერიოდში, რა
იყო ქალების მიერ
მალალი პოზიციის
დაკავების მიზეზები?

დაასახელეთ, რომელი
ცვლილებები მოხდა
ადამიანების ცხოვრ-
ებაში ბოლო გამყი-
ნვარების პერიოდში?

ეს ადამიანები ყურადღებით აკვირდებოდნენ ბუნებას და თავ-
იანთ მიერ მონადირებულ ცხოველთა გამოსახულებები გამო-
ჰქონდათ კლდეებზე და მათ საცხოვრებელ გამოქვაბულებზე.
ამ გზით დაიწყო **ხელოვნების, როგორც სულიერი კულტურის**
ნაწილის, განვითარება.

გონიერი ადამიანის ფორმირებამ საზოგადოებაშიც გამოიწვია
ცვლილებები. ადამიანთა ჯგუფები, რომლებიც იძულებული იყვნ-
ენ ერთად ეცხოვრათ (*უძველესი თემი*), ჩამოყალიბდნენ სის-
ხლით ნათესაობით დაკავშირებულ ტომებად. ეს უკვე უფრო
ორგანიზებული, თვითშეგნებული გაერთიანება იყო. მათ ესმოდათ,
რომ ნათესავები იყვნენ და ამას აფასებდნენ. ამ პერიოდში **ქალ-
ები, ანუ დედები, იკავებდნენ მალალ პოზიციას საზოგადოებაში.**
მათ სცემდნენ პატივს, როგორც სიცოცხლის გამჩენებს. ტომის
მნიშვნელოვან საკითხებში მონაწილეობდნენ მამაკაცებთან ერთად
ხანდაზმული და ავტორიტეტული ქალებიც. სწორედ ამიტომ, ამ
ეპოქას ისტორიაში ეწოდება **მატრიარქატი** (დედის ბატონობა).

შუა ქვის ხანა (მეზოლითი)

ძველი ქვის ხანა შუა ქვის (მეზოლითი) ხანამ შეცვალა. ძველი ქვის
(პალეოლითის) შემდეგაც შრომის ინსტრუმენტები და იარაღები
ქვისაგან მზადდებოდა. **შუა ქვის ხანაში კლიმატი ზომიერი გახდა.**

შუა ქვის ხანაში ადამიანის ძირითადი საქმიანობა კვლავაც ნადირ-
ობა იყო. თუმცა ინოვაცია იყო **მშვილდისა და ისრის გამოგონება.**
ეს იარაღი ადამიანების ხორცით მომარაგების პრობლის შექმნასთან
ერთად ხელს უწყობდა უსაფრთხოდ და შორიდან ნადირობას.

გარდა ამისა, გადამეტებული საკვების გამო ადამიანები მო-
ნადირებული ცხოველების ნაშიერებს ტოვებდნენ თავიანთ
გარემოში, სპეციალურ ადგილებში. სწორედ **აქედან იწყება**
პირუტყვის მოშინაურება. ნადირობამ ბიძგი მისცა მესაქონლეობის
ჩამოყალიბებას.

ადამიანები ასევე აკვირდებოდნენ, რომ მარცვალი მიწაში მოხ-
ვედრის შემდეგ ღივდებოდა და აღმოცენდებოდა. ეს დააფიქსირეს,
ძირითადად, ქალებმა და დაიწყეს შეგნებული თესვა და მორწყვა.
თანამედროვე პერიოდშიც ადამიანის ცხოვრებაში დიდი მნიშ-
ვნელობის მქონე მიწათმოქმედების საწყისი ფორმა შუა ქვის
ხანაში გაჩნდა.

ახალი ქვის ხანა (ნეოლითი)

ახალი ქვის (ნეოლითის) პერიოდში **მიწათმოქმედება და პირუტ-
ყვის მოშენება ადამიანთა ძირითადი საქმიანობა გახდა.** ეს გარდა-
ტეხა მნიშვნელოვანი იყო იმ თვალსაზრისით, რომ ადამიანი თავ-
ად აწარმოებდა საკვებს, რაც რადიკალურად ცვლიდა პირველყო-
ფილი საზოგადოების წესრიგს. მიწათმოქმედებაში იწყება თოხ-
ის გამოყენება.

მომწიფებული მოსავლის ასაღებად ჩნდება ახალი იარაღი —
ნამგალი (ორახი).

ნეოლითის
პერიოდის ნამგალი

მიწათმოქმედებას ძირითადად, მისდევდნენ მდინარეების სიახლოვეს, რადგან იქ ნიადაგი ნაყოფიერი იყო და სარწყავი წყალი ხელმისაწვდომი. მოსავლის შესანახად გამოიყენებოდა თიხის ჭურჭელი, - რაც მიუთითებს პირველი ხელოსნობის დარგის მეთუნეობისთვის საფუძველის ჩაყრაზე. ამავე დროს, ამ პერიოდში ჩნდება ქსოვის **ხელოვნება და ტყავის დამუშავება**. ეს სფეროებიც ახალი ქვის (ნეოლითის) ხანის პირველყოფილი საზოგადოების ცხოვრების მნიშვნელოვანი სიახლეები იყო.

საგვარეულო თემი

რა მნიშვნელობა ჰქონდა მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის ჩამოყალიბებას ადამიანებისათვის?

ბრინჯაოსა და რკინის ხანა.

პირველყოფილი საზოგადოების რღვევა

პირველი ლითონი, რომელსაც ადამიანი იყენებდა, იყო სპილენძი, თუმცა ის რბილი იყო და მისგან დამზადებული იარაღები სწრაფად ფუჭდებოდა. ამიტომ ადამიანებმა სპილენძის გადნობა, სხვა მეტალების დამატება დაიწყეს, რის შედეგადაც მიიღეს ახალი, უფრო მტკიცე ლითონი ბრინჯაო. ბრინჯაოსგან ამზადებდნენ იარაღებს, სამუშაო იარაღებსა და სამკაულებს.

ბრინჯაო დაახლოებით 3 ათასი წლის განმავლობაში ძირითადი გამოყენებული ლითონი იყო ადამიანის ცხოვრებაში. სწორედ ამიტომ ამ ხანას ისტორიაში ბრინჯაოს ხანა ეწოდა.

ბრინჯაოს ხანაში მიწათმოქმედებასა და მეცხოველეობაში მოხდა რიგი სიახლეები.

მიწათმოქმედებაში ახალი ეტაპი თოხის გამოყენება **ჩანაცვლდა ხიშით**, რომელიც ხისგან მზადდებოდა და ნიადაგს უფრო ღრმად ამუშავებდა. ეს ზრდიდა მოსავლიანობას, თუმცა საჭიროებდა დიდ ფიზიკურ ძალას. შესაბამისად, ძირითადად კაცები მუშაობდნენ მიწაზე.

ამ პერიოდში მესაქონლეობაც განვითარდა. მამაკაცთა როლის ზრდა ლითონის დამუშავებასა და მეცხოველეობაში იწვევდა მათი ავტორიტეტის ზრდას საზოგადოებაში. შედეგად, მატრიარქატი ჩანაცვლდა **პატრიარქატით**. შრომის ინსტრუმენტების სრულყოფის შედეგად მოსავლიანობაც და მოსახლეობის რაოდენობაც გაიზარდა. ამ ხანაში რამდენიმე თემისაგან შემდგარი **ტომები*** შეიქმნა.

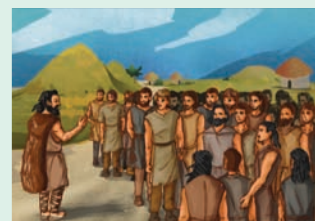
ბრინჯაოს ხანაში მიწათმოქმედება და მეცხოველეობა სხვადასხვა შრომის სფეროდ დაიყო. ამას ეწოდება **პირველი საზოგადოებრივი შრომის დანაწილება**. ტომების

ჩამოთვალეთ კვების პროდუქტები, რომლებიც მიიღება მეცხოველეობიდან.

* ტომი

ერთ ენაზე მოსაუბრე, საერთო წეს-ჩვეულებების მქონე რამდენიმე თემის გაერთიანებაა.

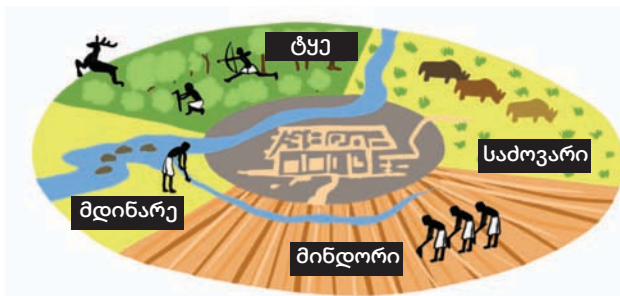
ერთი ნაწილი მეცხოველეობით, მეორე-მიწათმოქმედებით დაკავდა. ამავდროულად საზოგადოებაში გაჩნდა ხელოსანთა ფენა - დურგლები, მეთუნეები, მჭედლები და სხვა პროფესიონალები. ეს იყო საზოგადოებაში **შრომის მეორე დიდი დანაწილება**.

შრომის დანაწილების შემდეგ ტომებს შორის ვითარდებოდა ბარტერული გაცვლა, რომელიც მოგვიანებით გადადიოდა ვაჭრობაში. ვაჭრობაში ჩართული პირები გადაიქცნენ ახალ ფენად — ვაჭრებად.

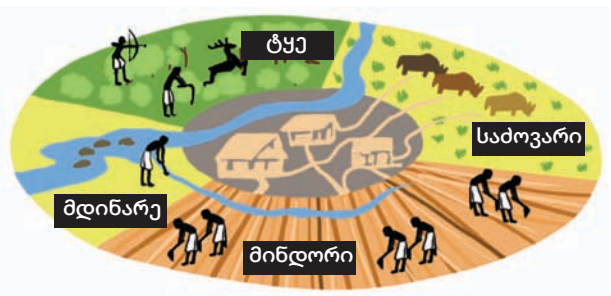
მოსავლიანობის ზრდამ შექმნა საფუძვლები ოჯახების განცალკევებული ცხოვრებისთვის. უფრო მომუშავე, შრომისმოყვარე ოჯახებს ცალკე მეურნეობის შექმნა სურდათ. ასეთ ვითარებაში ტომის და თემის უზუცესები თემის (გვარის) საერთო სათეს ფართობს, ცხოველებს ოჯახებს შორის ყოფდნენ. ამის შემდეგ თითოეულ ოჯახს საკუთარი მიწა, მუშა ცხოველი და შრომის იარაღები ჰქონდა. ამ მიწიდან მიღებული მოსავალი ოჯახს ეკუთვნოდა. ამრიგად შეიქმნა მეზობლური თემი. მეზობლურ თემზე გადასულ ადამიანებს შორის წარმოიშვა უთანასწორობა. ოჯახების ერთი ნაწილი გამდიდრდა, მეორე-გაღატაკდა.

3

მეზობლურ თემზე გადასვლამ, რატომ გაზარდა უთანასწორობა? რა იყო მიზეზები იმისა, რომ ადამიანების ერთი ნაწილი გამდიდრდა, მეორე - ალატაკდა?

საგვარეულო თემი

სამეზობლო საზოგადოება

ადრეული ქალაქის
იმჟამინდელი
რეალური ხედი

იმისათვის, რომ თავი დაეცვათ მტრისგან, დიდი დასახლებები თანდათანობით გალავნებით შემოიფარგლა და დროთა განმავლობაში გადაიქცა ქალაქებად.

ამ პერიოდში მიწის ან საძოვრების გამო ტომებს შორის ხდებოდა შეტაკებები. ამან გამოიწვია ტომების გაერთიანება. შეიქმნა სამხედრო სპეციალობა. ვისაც ამის უნარი ჰქონდა ტომის სამხედრო მეთაურები გახდნენ. გამარჯვებული ტომები იკავებდნენ დამარცხებულთა მიწებსა და ქონებას. ტყვეები ხშირად ხდებოდნენ მონები, რომლებიც მუშაობდნენ მდიდრების ან სამხედროების მეურნეობებში. მითვისებული ნადავლის დიდი ნაწილი სამხედრო მეთაურს, უზუცესებს და ბრძოლაში გამორჩეულებს შორის ნაწილდებოდა.

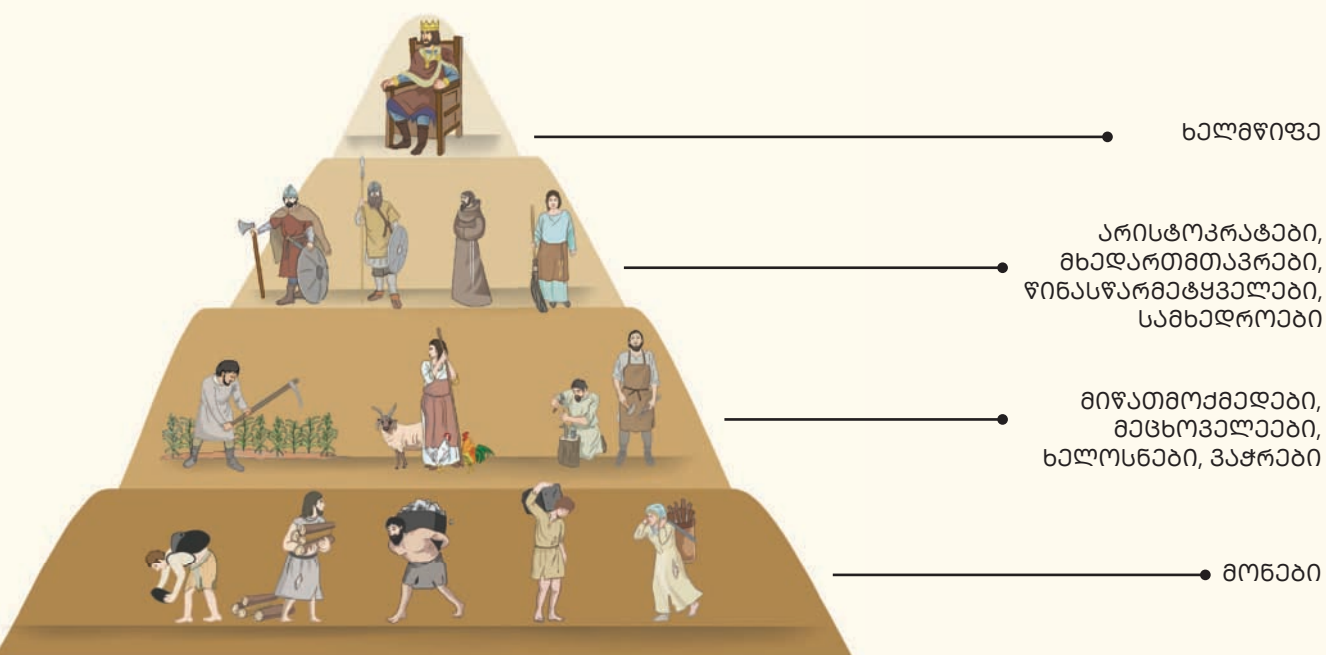
მათ კერძო მეურნეობებში მონები და ღატაკი ადამიანები მუშაობდნენ. ეს კი საზოგადოებაში უთანასწორობასა და ფენებად დაყოფას ზრდიდა.

სახელმწიფოს ჩამოყალიბება

ტომის უზუცესები და სამხედროები იწყებდნენ წესების დადგენას და მმართველობას. ისინი გამოირჩეოდნენ სხვებისაგან ჩაცმულობითა და საცხოვრებლით. დროთა განმავლობაში სამხედრო მეთაურები მმართველობას მთლიანად ხელში იღებდნენ ხდებოდნენ ხოლო უზუცესები – არისტოკრატები.

პირველყოფილი საზოგადოების დაშლილ ტერიტორიებზე იქმნებოდა სახელმწიფო, რომელსაც მართავდა **ხელმწიფე**. მისი კონტროლის ქვეშ მყოფი მიწები სახელმწიფოს ტერიტორიად ითვლებოდა.

სახელმწიფოს სქემა

მთავარ ქალაქად ყალიბდებოდა ქალაქი, რომელსაც გარს ერტყა ძლიერი გალავანი - ეს იყო **დედაქალაქი**. სახელმწიფოს ტერიტორიას და დედაქალაქს **იცავდა** არმია. არმია, როგორც წესი, შედგებოდა პროფესიონალი სამხედროებისაგან. ომის დროს თავისუფალ მოქალაქეებსაც იწვევდნენ ჯარში. სახელმწიფოს ძირითადი სიმდიდრე ინახებოდა **ხაზინაში**, რომელიც მდებარეობდა დედაქალაქში.

ხაზინა ივსებოდა მოსახლეობისგან აკრეფილი **გადასახადებითა** და ომების შედეგად მოპოვებული **ნადავლით**.

დედაქალაქის მტრის მიერ დაკავება, როგორც წესი, სახელმწიფოს დაშლით სრულდებოდა.

ამრიგად, ბრინჯაოს ხანის ბოლოსა და ადრეული რკინის ხანის დასაწყისში სრულად დაიშალა პირველყოფილი თემობრივი წყობილება.

IV ათასწლეული ჩვ. წ. აღ-მდე
სახელმწიფოს დაარსება ეგვიპტეში

IV-III
ათასწლეულები
ჩვ. წ. აღ-მდე
შუმერული
ქალაქი-
სახელმწიფოების
დაარსება

550 წელი ჩვ. წ. აღ-მდე
მიდიის დაცემა
აქემენიანთა იმპერიის
დაარსება

I ათასწლეული ჩვ. წ. აღ-მდე
ერთიანი სახელმწიფოების
წარმოქმნა ინდოეთში და
ჩინეთში

ძველი აღმოსავლეთის ცივილიზაციები

II ათასწლეული ჩვ. წ. აღ-მდე
ბაბილონისა და
ასურეთის სახელმწიფოების
დაარსება

ჩვ. წ. აღ-მდე III
ასწლეულში დიდი
(აზიის) ჰუნების
სახელმწიფოს
დაარსება

პირამიდების ქვეყანა

ნილოსის ნობათი, ფარაონი, ჩათი, პირამიდა, მუმია,
პაპირუსი, სფინქსი, იეროგლიფი, ამონი

პაპირუსი

ნილოსის ნაპირზე
იზრდებოდა ლერწამი,
რომელსაც ეწოდება
პაპირუსი.

პაპირუსი არის
მსხვილფეხიანი,
მაღალი მცენარე.
ეგვიპტელები მისგან
ამზადებდნენ ნავეს
და ტივებს, სახლების
გადახურვისთვისაც
იყენებდნენ.

ეგვიპტე მდებარეობს მდინარე ნილოსის გარშემო, რომელიც მსოფლიოში ყველაზე გრძელი მდინარეა. ბოლო დიდი გამყინვარების პერიოდის შემდეგ დედამიწაზე კლიმატის მკვეთრი ცვლილება მოხდა. აფრიკის ჩრდილოეთ ნაწილში მოსული წვიმები შეწყდა, ტემპერატურა გაიზარდა და დაიწყო საუკუნეების განმავლობაში გრძელდებოდა გვალვა. შედეგად, ჩრდილოეთ აფრიკაში წყლის წყაროების უმეტესობა - მდინარეები და ტბები - დაშრა. ტყეები და ბალახოვანი მასივები გაქრა და ჩრდილოეთ აფრიკა უდაბნოდ გადაიქცა. წარმოიქმნა დიდი უდაბნო (საჰარა). ამ ტერიტორიებზე მცხოვრები ადამიანებისა და ცხოველების უმეტესობა სამხრეთისკენ გადავიდა. ზოგიერთი ადამიანი მდინარე ნილოსის გარშემო დასახლდა. იმ ადამიანებისთვის, რომელთა ძირითადი საქმიანობა შემგროვებლობა და ნადირობა იყო, ნილოსი იმ დროს თითქმის სიცოცხლის წყარო იყო.

ნილოსის დატბორვები

ნილოსი იწყება სამხრეთის მთიან ტბებში, გადის ვაკე ტერიტორიაზე და ჩაედინება ხმელთაშუა ზღვაში. ძლიერი წვიმების დროს ნილოსის დონე მკვეთრად იმატებდა, მდინარე ადიდდებოდა, გადმოდიოდა კალაპოტიდან და იწყებოდა დატბორვები. დატბორვები გრძელდებოდა რამდენიმე თვე. ამის შემდეგ ნაპირებზე რჩებოდა უხვი მცენარეულობითა და მინერალებით გამდიდრებული შავი ნიადაგის ფენა - ლილი. ის ძალიან ნაყოფიერია და რბილი, ამიტომ ხელსაყრელი იყო მიწათმოქმედებისთვის. შეიძლებოდა ასეთი ნიადაგის თოხით ან ხისგან დამზადებული მსუბუქი გუთნით დამუშავება. ნაყოფიერი მიწები უხვ მოსავალს იძლეოდა.

ეგვიპტელები ტალახსა და ლერწამს აზავებდნენ და ამით აშენებდნენ ნაპირსამაგრებს, ხოლო მდინარის ირგვლივ მიწას პატარა ნაკვეთებად ყოფდნენ მოსავლის მოსაყვანად. იმ ტერიტორიების მორწყვისთვის, რომლებიც შორს იყო ნილოსისგან, თხრიდნენ არხებს და გაყავდათ კანალები. მაღალი ადგილების მორწყვისთვის იყენებდნენ სპეციალურ მოწყობილობას - **შადუფს**.

ეგვიპტე აფრიკის კონტინენტის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს. მდინარე ნილოსი ამ ქვეყანაში მიედინება და ხმელთაშუა ზღვაში ჩაედინება.

გარდა მიწათმოქმედებისა, ძველი ეგვიპტელები მეცხოველეობითაც იყვნენ დაკავებულნი. მეურნეობის აღმავლობამ განაპირობა სხვადასხვა ხელობის განვითარება (ქსოვა, კერამიკა, ხის დამუშავება და სხვ.).

ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებამ გამოიწვია მოსახლეობის ზრდა, წარმოიშვა ტომური და გვაროვანი გაერთიანებები. დროთა განმავლობაში ჩამოყალიბდა დიდი დასახლებები და გაცვლითი ბაზრები, რომლებიც ქალაქებად იქცა. თანდათან საზოგადოებაში გაჩნდა ფენებად დაყოფა. ის ადამიანები, რომლებსაც ჰქონდათ ორგანიზატორული და მართვის უნარი, ხდებოდნენ ხელმძღვანელები. ქალაქებსა და თემებში წესრიგსა და სამართალს ადგენდნენ უზუცესები და ტომის უფროსები, რომლებმაც საბოლოოდ ხელში აიღეს მმართველობა.

ამგვარად, იმ ტერიტორიებზე, სადაც წარმოიქმნა ქალაქები, მართვის სისტემა და მმართველობა – ჩამოყალიბდა სახელმწიფოები.

ნილოსის დატბორვებმა როგორ მოახდინა გავლენა მეურნეობის განვითარებაზე?

განმარტეთ ძველი ბერძენი ისტორიკოსის, ჰეროდოტეს მიერ ეგვიპტისთვის მიცემული სახელწოდება "ნილოსის საჩუქარი" ტექსტზე დაყრდნობით.

ნახატის მიხედვით აღწერეთ ძველი ეგვიპტელების სამეურნეო ცხოვრება.

ეგვიპტელი
მმართველების
გვირგვინები

ზემო ეგვიპტის
მმართველის გვირგვინი

ქვემო ეგვიპტის
მმართველის გვირგვინი

გაერთიანებული ეგვიპტის
მმართველის გვირგვინი

ეგვიპტეს გაერთიანება ერთიან სახელმწიფოდ

საწყის პერიოდში ნილოსის გარშემო დაახლოებით 40 პატარა სახელმწიფო იყო. მათ შორის ხშირად ხდებოდა შეჯახება წყალსადენი არხებისა და საძოვრების გამო. ძლიერი სახელმწიფოები თანდათან იერთებდნენ სუსტებს თავის შემადგენლობაში, რის შედეგადაც სახელმწიფოების რაოდენობა კლებულობდა. ჩვ. წ.აღ-მდე IV ათასწლეულის მეორე ნახევარში ნილოსის გარშემო ჩამოყალიბდა ორი ძლიერი სახელმწიფო – ზემო ეგვიპტე (სამხრეთი) და ქვემო ეგვიპტე (ჩრდილოეთი). ეს სახელმწიფოები დიდხანს იბრძოდნენ თავისი ხელისუფლების ქვემო ეგვიპტის გაერთიანებისთვის. ჩვ. წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის ბოლოს ზემო ეგვიპტემ გაიმარჯვა და გააერთიანა ქვეყანა ერთი სახელმწიფოს სახით. ქალაქი მემფისი გახდა გაერთიანებული ეგვიპტის პირველი დედაქალაქი.

სახელმწიფოს შიგნით ომების დასრულებამ და ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამ ბიძგი მისცა ეგვიპტის მეურნეობისა და კულტურის განვითარებას.

ეგვიპტის სახელმწიფოს მართვა

ძველ ეგვიპტეში ქვეყნის მმართველს ფარაონი ეწოდებოდა. სახელმწიფოში მთელი ხელისუფლება მის ხელში იყო კონცენტრირებული. ფარაონი გამოსცემდა კანონებს, განსაზღვრავდა წესებს და ქვეყნის სამართავად ნიშნავდა ნაცვლებსა და მოხელეებს. ჩათი ეწოდებოდა უმაღლეს მოხელეს, და ფარაონები ამ თანამდებობას, როგორც წესი, თავიანთ ვაჟებს ანდობდნენ.

ეგვიპტის სახელმწიფოს ძლიერების ეპოქა

ფარაონების მთავარი საყრდენი კარგად შეიარაღებული და გაწვრთნილი არმია იყო. ეგვიპტის გაერთიანების შემდეგ ფარაონები სახელმწიფო ტერიტორიის გაფართოებისთვის სამხედრო ლაშქრობებს აწყობდნენ. ჩვ. წ. აღ-მდე II ათასწლეულში ეგვიპტემ მიაღწია თავის ძალაუფლების პიკს – ყველაზე ძლიერ პერიოდს.

ფარაონ თუტმოს I-ის მმართველობის პერიოდიდან მოყოლებული, დამპყრობლური ლაშქრობები აზიის კონტინენტზე იყო მიმართული. ბრძოლებში მოპოვებული გამარჯვებებისა და დაპყრობების შედეგად ეგვიპტეში ათასობით ტყვე – მონა შემოჰყავდათ. ეგვიპტეში მონებს "ცოცხალ მიცვალებულებს" უწოდებდნენ.

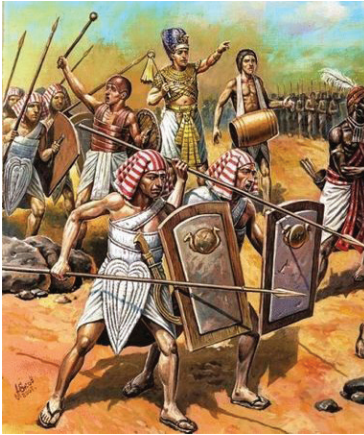

თუტმოს I-ის შვილი-შვილმა, **თუტმოს III-მ**, **დაიპყრო სირია, პალესტინა და ფინიკია**, რომლებიც მდებარეობს ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, **წინა აზიაში***.

* წინა აზია

ევროპელები აზიის კონტინენტის დასავლეთ ნაწილს "წინა აზიას" უწოდებენ, რადგან მათთვის აზიის „წინა“ – ანუ წინა ნაწილი აქედან იწყება.

ეგვიპტის არმია ბრძოლის დროს

ხელშეკრულების თანამედროვე დრომდე შემორჩენილი (ქვის ზედაპირზე) ნაწილები

* დინასტია

მონაცვლეობით ტახტზე ასული, ერთი საგვარეულოდან წარმოშობილი მმართველების რიგია, რომელიც თანმიმდევრობით ნათესაობითა და მემკვიდრეობით მოდის.

ჩვ. წ. აღ-მდე VI ს-ის აქემენიური ბეჭედი. აქემენიდი მეფე კამბიზ II სჯის ეგვიპტის ფარაონს

თუტმოს III-ის შემდეგ ეგვიპტის გავლენა წინა აზიაში შესუსტდა. ჩვ. წ. აღ-მდე XIII საუკუნეში ხელისუფლებაში მოვიდა რამზეს II. მან დაიწყო ლაშქრობები ეგვიპტის ძველი ძლიერების აღსადგენად. აფრიკაში ეგვიპტის მმართველობის წინააღმდეგ გართულებული აჯანყებები და თავდასხმები ჩაახშო და შემდეგ წინა აზიისკენ დაიძრა. აქ ის შეხვდა ძლიერ სახელმწიფოს - ჰეთების სამეფოს. ორივე სახელმწიფო ომში მთავარ დამრტყმელ ძალად საბრძოლო ეტლებს იყენებდა.

ომი დიდი მსხვერპლით დასრულდა. საბოლოოდ დაიდო სამშვიდობო ხელშეკრულება. ხელშეკრულების მიხედვით, პალესტინა და ფინიკია ეგვიპტის მმართველობის ქვეშ დარჩა, ხოლო სირია ორ სახელმწიფოს შორის გაიყო.

ომის შემდეგ რამზეს II-მ ქვეყანაში მასშტაბური სააღმშენებლო სამუშაოები დაიწყო. მისი განკარგულებით ხელახლა აშენდა სარწყავი სისტემები. ახალ დედაქალაქ ფივეში, ქვეყნის სხვადასხვა ადგილებში აშენდა სასახლეები, სამარხები და ტაძრები. რამზეს II ეგვიპტის უკანასკნელი ძლიერი მმართველი იყო.

რამზეს II ბრძოლაში

ეგვიპტის სახელმწიფოს დაცემა

ჩვ. წ. აღ-მდე I ათასწლეულში ეგვიპტის სახელმწიფო თანდათან დაიწყო დასუსტება. მიმდინარეობდა ბრძოლა ხელისუფლებისთვის, მმართველი დინასტია* ხშირად იცვლებოდა. შედეგად ქვეყანა ცუდად იმართებოდა, მოხელეების თვითნებობა იზრდებოდა. ამან ფარაონების ავტორიტეტის დაცემა გამოიწვია ხალხში.

ამ დროს აქემენიანთა სახელმწიფომ ეგვიპტე დაიპყრო. გადამწყვეტი ბრძოლა ჩვ. წ. აღ-მდე 525 წელს მოხდა პელუზიუმში.

პელუზიუმში უძველესი დროიდან ეგვიპტის დამცველ ციხესიმაგრედ ითვლებოდა და "ეგვიპტის ბეჭედად" მოიხსენიებოდა. ამ ბრძოლაში გამარჯვებულმა აქემენიდებმა ეგვიპტე დაიპყრეს და საკუთარ პროვინციად გადააქციეს. ამით ეგვიპტის დამოუკიდებელ სახელმწიფოებრიობას ბოლო მოეღო.

ეგვიპტის კულტურა

დამწერლობა

ქვეყნის-ისტორიის კულტურული მიღწევებიდან წერის კულტურა მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს. ძველი ეგვიპტე ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა იყო, სადაც წერა წარმოიშვა. დამწერლობის წარმოშობას ჰქონდა სხვადასხვა მიზეზები. ეგვიპტეში წერა გაჩნდა ჩვ. წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის ბოლოს. იმ დროს უკვე უამრავი ინფორმაცია, მეცნიერული და ისტორიული ცოდნა არსებობდა. მათი ზეპირად დამახსოვრება და გადაცემა რთული იყო.

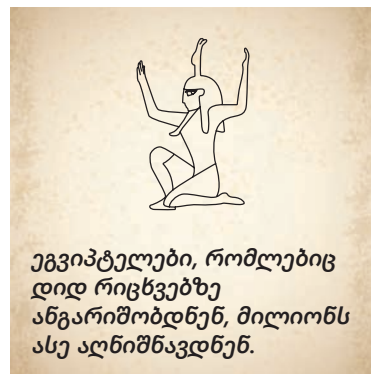
წერის შექმნის სხვა მიზეზი იყო ის, რომ ეგვიპტის ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანების შემდეგ საჭირო გახდა ფარაონების ბრძანებებისა და კანონების ზუსტი გადაცემა მოსახლეობისთვის.

თავდაპირველად წერა სურათებით ხდებოდა. დროთა განმავლობაში სურათები ჩანაცვლდა ნიშნებით. ეგვიპტელები წერას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ და მას **იეროგლიფს** (წმინდა ნიშნებს) უწოდებდნენ.

წერა ხდებოდა ქვის, ხის, ტყავისა და პაპირუსის ზედაპირზე.

თანამედროვე ეპოქაში ინფორმაციის გადაცემისთვის კიდევ რომელი საშუალებები იცით?

განათლება და მეცნიერება

ეგვიპტეში ყველაზე განათლებულ ადამიანებად ითვლებოდნენ ქურუმები, მოხელეები და სამდივნოს მუშაკები (მდივნები). გადასახადების ოდენობის, სახელმწიფოს შემოსავლებისა და ხარჯების გამოსათვლელად ცოდნა იყო საჭირო. ამის ცოდნა განათლების გარეშე შეუძლებელი იყო. ქვეყანაში განათლება ტაძრების მიმდებარე სპეციალურ სკოლებში ტარდებოდა, სადაც გამოცდილი ქურუმები და მდივნები ასწავლიდნენ. ასეთ ტაძარ-სკოლებში ძირითადად ცნობილი და მდიდარი ადამიანების შვილები სწავლობდნენ. აქ მათ, ძირითადად, იეროგლიფურ წერას ასწავლიდნენ. რადგან პაპირუსის ფურცლები ძვირი ღირდა, ბავშვები ცვილის ფირფიტებზე, გლუვ ქვებსა და კერამიკის ფრაგმენტებზე წერდნენ. წერისთვის ლერწმის კალმები და სპეციალური მელანი გამოიყენებოდა.

ამ სკოლებში ასწავლიდნენ არითმეტიკასა და გეომეტრიას. გეომეტრიის გარეშე შეუძლებელი იყო პირამიდებისა და ტაძრების აგება, მოცულობისა და ფართობის გამოთვლა. ამიტომ ტაძარ-სკოლებში გეომეტრია ძირითადი საგანი იყო. მაშინდელმა ეგვიპტელებმა უკვე იცოდნენ გეომეტრიული ფიგურების – სამკუთხედის, წრისა და ტრაპეციის – ფართობის გამოთვლა.

მიუხედავად იმისა, რომ მათ ჩვენი თანამედროვე ციფრები არ იცოდნენ, იყენებდნენ ათობით სისტემას. ძველ ეგვიპტეში თითოეულ ციფრს სპეციალური სიმბოლო შეესაბამებოდა.

გოგონებს მუსიკას, ცეკვას და დიასახლისობას ასწავლიდნენ. ცუდად მოსწავლე და ურჩი ბავშვები ისჯებოდნენ.

რა იყო აუცილებელი მიზეზები ძველ ეგვიპტეში სკოლების შექმნისათვის?

განიხილეთ თანამედროვე სკოლებსა და ეგვიპტის სკოლებს შორის მსგავსებები და განსხვავებები.

3

შეიძლება თუ არა ვარსკვლავებზე დაკვირვებით გადაადგილება უდაბნოში და ზღვაში? დაასაბუთეთ თქვენი მოსაზრება.

მზის ღმერთი რა

ასტრონომია

ძველ ეგვიპტეს „ოქროს ქვეყანას“ უწოდებდნენ. თუმცა, მისი ძირითადი სიმდიდრე მემინდვრეობიდან მიღებული ხორბალი და სხვა მარცვლეული კულტურები იყო. უხვი მოსავალი ნილოსის წყალდიდობებზე იყო დამოკიდებული, ამიტომ სახელმწიფო ამ პროცესს ყოველთვის აკონტროლებდა. ნაპირის გამაგრება და არხების გაჭრა საჭიროებდა იმ დროის ზუსტი ცოდნას, როდესაც მდინარე ნაპირებიდან გადმოდიოდა.

ეგვიპტელმა მეცნიერებმა ეს დრო ვარსკვლავების დაკვირვებით განსაზღვრეს. მათ აღმოაჩინეს, რომ წყალდიდობების დროს ცაზე ვარსკვლავები ერთსა და იმავე პოზიციაში იყვნენ. ამ გზით წარმოიშვა ასტრონომიის შესახებ პირველადი ცოდნა. ქურუმ-მეცნიერებმა ვარსკვლავოვანი ცის რუკა შეადგინეს.

ასტრონომიით დაკავებულმა მეცნიერებმა წყალდიდობებს შორის დრო გამოთვალეს და კალენდარიც შექმნეს. ეგვიპტური კალენდარი იყოფოდა 12 თვედ – 365 დღედ. ყოველი თვე 30 დღისგან შედგებოდა. წლის ბოლოს 5 დღე ემატებოდა და ამ დღეებს დღესასწაულებად ზეიმობდნენ.

ეგვიპტელმა მეცნიერებმა ზუსტად იცოდნენ მზისა და მთვარის დაბნელების დრო. გამოიყენებოდა მზისა და წყლის საათები.

რელიგია

ძველი ეგვიპტის მოსახლეობა მრავალღმერთიანობისა და კერძოთაყვანისმცემლობის მიმდევარი იყო. ისინი თავყანს სცემდნენ მზეს – როგორც სინათლისა და სითბოს მთავარ წყაროს ადამიანებისა და მცენარეებისთვის, მთვარეს – რომელიც ღამეებს ანათებდა დედამიწაზე, მდინარე ნილოსს, ასევე სხვადასხვა ცხოველსა და ფრინველს. სახლებში ათავსებდნენ ამ ღმერთების ქვის ან ხის ქანდაკებებს. ისინი ღმერთებს გამოსახავდნენ ადამიანის ტანით, მაგრამ ფრინველის ან ცხოველის თავით. მთავარ ღმერთად ითვლებოდა ამონი, რომელიც ფარაონის მფარველად და ღმერთების მეფედ მიიჩნეოდა.

მედიცინა

ეგვიპტელებს ამ სფეროშიც დიდი მიღწევები ჰქონდათ. ექიმები ავადმყოფობას პულისის მოსმენით ადგენდნენ და მკურნალობაში სხვადასხვა სამკურნალო მცენარეს იყენებდნენ.

ისინი ატარებდნენ ქირურგიულ ოპერაციებს, მკურნალობდნენ თვალის, კბილების და სხვა დაავადებებს. ძველ ეგვიპტეში მედიცინის განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა მუმიფიცირების ტრადიციამაც.

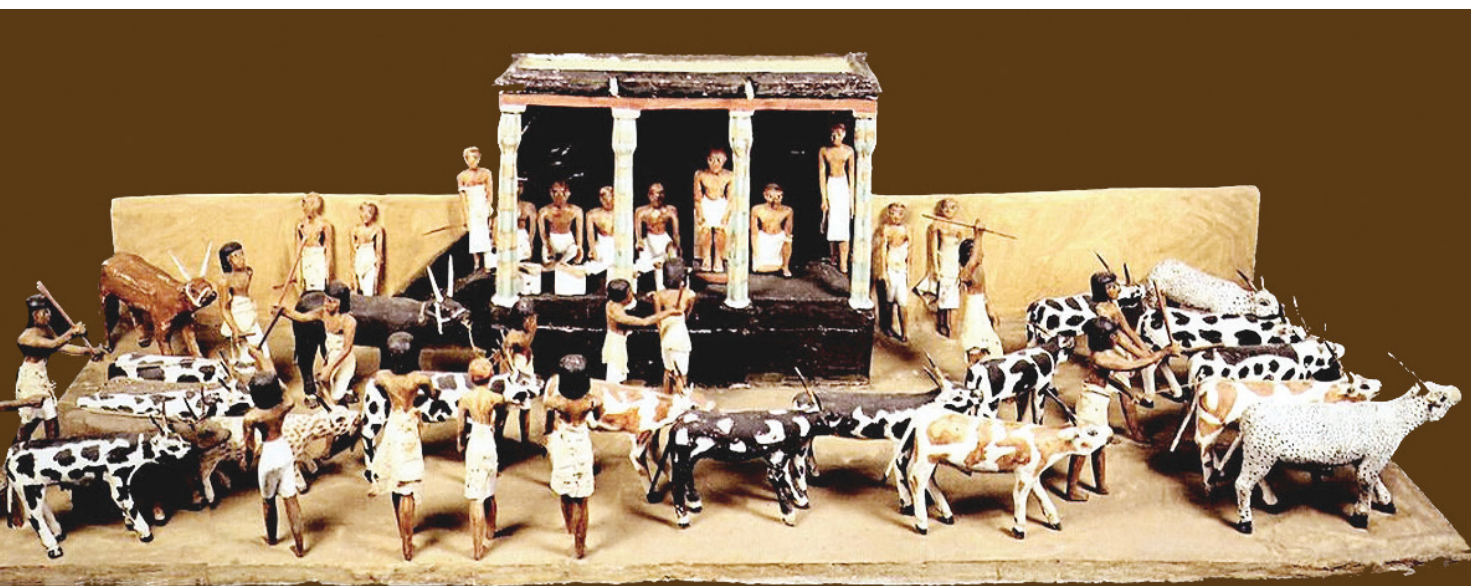

თვალის მკურნალობა ძველ ეგვიპტეში

ეგვიპტელების რწმენით, ადამიანი მანამ ცოცხლობს, სანამ მისი სხეული შენარჩუნებულია. ამიტომ ისინი ცდილობდნენ გარდაცვლილი ადამიანის სხეული თავდაპირველ მდგომარეობაში შეენახათ. ამისთვის გარდაცვლილის სხეულს უსვამდნენ მარილიან ნივთიერებებსა და ხსნარებს, აფარებდნენ ფისითა და მარილით გაჟღენთილ ქსოვილს. ამგვარ დასაფლავების ტრადიციას მუმიფიცირება ეწოდებოდა.

მუმიფიცირება

ძველი ეგვიპტელი მოხელის სამარხიდან აღმოჩენილი ფიგურები, რომელიც ასახავს მის საქმიანობას

ხელოვნება

ეგვიპტურ ხელოვნებაში მთავარ ადგილს ფერწერა და ქანდაკება იკავებდა. ტაძრებსა და სამარხებზე მოხატული ფერადი ნახატები და აღმართული ქანდაკებები მოწმობს, რომ ეგვიპტელ ხელოსნებს მაღალი ოსტატობა ჰქონდათ. ნახატებისა და ქანდაკებების უმეტესობა ღმერთებსა და ფარაონებს ასახავდა.

ქანდაკების ოსტატები, რომლებიც ფარაონების ქვისა და გრანიტის ქანდაკებებს ქმნიდნენ, ცდილობდნენ, ისინი დიდებულად და მბრძანებლურად გამოეჩინათ.

დიდ ქანდაკებებთან ერთად ოსტატები ამზადებდნენ ხის პატარა ფიგურებსაც.

ეგვიპტელი ხელოსნები, რომლებიც მუშაობდნენ ოქროსთან და ძვირფას ქვებთან, მაღალ ოსტატობას აჩვენებდნენ.

თქვენი აზრით, რით ჩანს ამ ადამიანის მოხელეობა?

ნახატის საფუძველზე შეადგინეთ მოკლე ტექსტი.

არქიტექტურა

მთავარ ადგილს ეგვიპტის არქიტექტურაში იკავებდნენ ფარაონების სამარხები – პირამიდის ფორმის ნაგებობები, ტაძრები და სასახლეები. ეგვიპტეს უმიზეზოდ არ უწოდებენ **პირამიდების ქვეყანას**. მიუხედავად იმისა, რომ ათასწლეულები გავიდა, ეგვიპტეში დღემდე არსებობს ასეულობით პირამიდა.

პირველი აშენებული პირამიდები იყო საფეხურიანი. თავდაპირველად ფარაონებს ხის ბლოკებისგან გაკეთებულ საფეხურებიან პირამიდებში ასაფლავებდნენ. პირველი ქვის პირამიდა ფარაონ ჯოსერის პატივსაცემად აშენდა. მისი სიმაღლე დაახლოებით 60 მეტრი იყო. ყველაზე მაღალი პირამიდა, სიმაღლით 147 მეტრი, კი ფარაონ ხეოპსს ეკუთვნოდა. ეს პირამიდა აშენებული იყო დიდი უზარმაზარი ქვებით (თითოეული ქვის წონა 2 ტონამდე იყო), ზედ კი თეთრი საფარველი ქვით იყო დაფარული. ეგვიპტელები ამ პირამიდას პატივისცემით „ხეოპსის ჰორიზონტს“ უწოდებდნენ. ლეგენდის მიხედვით, პირამიდის წვეროზე ქვა ოქროთი იყო მოპირკეთებული. ხეოპსის პირამიდა მსოფლიოს ყველაზე მაღალი ნაგებობა იყო 3 ათას წელზე მეტი ხნის განმავლობაში.

პირამიდების წინ მთელი კლდისგან ნაკვეთი **დიდი სფინქსი*** ძეგლია აღმართული. ეგვიპტელები დიდ სფინქსს „საშინელებათა მამას“ უწოდებდნენ და სწამდათ, რომ ის ფარაონების სულებს იცავდა.

ინტერნეტის გამოყენებით გაარკვიეთ: ხეოპსის პირამიდის შემდეგ რომელია პირველი მაღალი ნაგებობა და მერამდენე საუკუნეში აიგო იგი?

* სფინქსი

ადამიანის თავიანი, ლომის ტანიანი ლეგენდარული არსება.

დიდი სფინქსი

ეგვიპტის პირამიდების მშენებლობა

მოცემული ილუსტრაციის მიხედვით
მოამზადეთ ტექსტი თემაზე: "პირამიდები-
დაგეგმილი საქმიანობის შედეგი"

პირამიდის
რეალური
შესახედაობა

შუმერიდან დაწყებული ისტორია

შუამდინარეთი, შუმერი, ლურსმნული
დამწერლობა, ქალაქ-სახელმწიფოები,
ლუკალი, ზიქურათი

შუმერები ითვლებიან ხალხად, რომელმაც პირველებმა შექმნეს წერა, მეცნიერება, განათლება, მეურნეობა და სხვა დარგები. მათ ეკუთვნით სახელმწიფოს შექმნისა და მართვის სისტემის დაარსების პიონერული როლი. უძველეს ხანაში წინა აზიაში მდებარე ტერიტორია ტიგროსსა და ეფრატს შორის ცნობილია როგორც შუამდინარეთი (ბერძნულად – მესოპოტამია).

წინა აზიაში მდებარე
ტერიტორიას, მდინარეების
ტიგროსსა და ევფრატს შორის
შუამდინარეთი
(ბერძნულად – მესოპოტამია)
ეწოდებოდა.

შუამდინარეთი იყო ცხელი კლიმატის მქონე რეგიონი. ზაფხულში ტემპერატურა ხშირად 50 გრადუსამდე აღიოდა, ხოლო ნალექები იშვიათი იყო. ამ არეალში ადამიანთა საზოგადოების განვითარებისათვის არ მოიპოვებოდა არც მყარი ხე, არც ქვა და არც ძვირფასი ლითონი, თუმცა მდიდარი იყო მზის სითბოთი, წყლითა და თიხით. გაზაფხულზე მდინარეები ტიგროსი და ევფრატი ფართოდ გადმოდიოდნენ კალაპოტიდან, რის გამოც ტერიტორიის დიდი ნაწილი წყლით იფარებოდა. დატბორვის შემდეგ ნიადაგზე რჩებოდა სქელი ფენა – თიხა და ლილი. სწორედ ასეთ ტერიტორიაზე ჩამოყალიბდა შუმერთა ქვეყანა. საინტერესოა, რომ შუმერები ამ მიწის მკვიდრნი არ იყვნენ – ისინი ახალი ქვის (ნეოლითის) ხანაში გადმოვიდნენ აქ და დამკვიდრდნენ.

მიიჩნევა, რომ შუმერები მოსულები იყვნენ ალთაის მთებიდან, თუმცა ბოლო კვლევები ადასტურებს, რომ ისინი სამხრეთ კავკასიიდან – ჩრდილოეთ აზერბაიჯანიდან არიან მოსულები.

შუმერული ენის რიგი საკვანძო სიტყვები ძველი თურქული ენის საკვანძო სიტყვების მსგავსია.

შუმერთა მოსვლის შემდეგ, რეგიონი სწრაფად შეიცვალა – მათი შრომით უწყლო და უდაბნო მიწები გადაიქცა სასოფლო-სამეურნეო ნაკვეთებად და საძოვრებად. გაჩნდა საცხოვრებლად ვარგისი ტერიტორიები.

ადრეული შუმერული საზოგადოება (ტომები და გვარები) გამოირჩეოდა მაღალი ცნობიერებით, შრომისმოყვარეობითა და ორგანიზაციული უნარებით.

საზოგადოებრივ შეკრებებზე ირჩევდნენ ხელმძღვანელებს, რომელთა მითითებები ზუსტად სრულდებოდა. ყველას ესმოდა თავისი შრომის სარგებლიანობა და პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა საქმეს.

რა მნიშვნელოვანი თავისებურებები ახასიათებდა ახალი ქვის ხანას?

სიტყვა	შუმ-ერში	ძველ თურ-ქებში
ღმერთი	დინგირი	ტენგრი
მამა	ადა	ათა
დედა	ამა	ანა
მიწა	კირი	ერი
გმირი	ერენი	ერენი

თქვენი აზრით, რატომ ითვლებიან შუმერები თურქულენოვან ტომებად?

ცამოიკვლიეთ, რატომ ამოირჩიეს საცხოვრებლად შუმერებმა სწორედ შუამდინარეთის ტერიტორია.

საცხოვრებელი პუნქტები მდინარის პირას მდებარეობდა. სახლები იგებოდა უმეტესად გამოუწველი აგურით, რომელიც მზადდებოდა თიხისა და ტალახისგან.

შუმერებმა პირველებმა შექმნეს მეთუნეების ჩარხი.

ცხოველები ინახებოდა ლერწმისგან დაწნულ თავლებში.

ნადირობა, მეთევზეობა დამატებითი საკვების წყარო იყო.

რა გავლენა მოახდინეს ბუნებრივ-გეოგრაფიულმა პირობებმა შუმერების განვითარებაზე?

მოცემული ინფორმაციების საფუძველზე, მოამზადეთ მცირე ტექსტი შუმერების საქმიანობასთან დაკავშირებით.

თითოეულ ჩარჩოსთან დაკავშირებით განიხილეთ ცხოვრების წესი.

შუმერები წყალმოვარდნებისგანის თავის დასაცავად, რესურსების შესანარჩუნებლად აშენებდნენ დამბებს, გაჰყავდათ არხები და სარწყავი სისტემები, ქმნიდნენ წყლის მარაგებს. ამის წყალობით მათ უფრო მეტი ნიადაგის დამუშავება-დათესვა შეძლეს. მოჰყავდათ ხორბალი, ქერი, ბოსტნეული, ინახავდნენ ცხვარსა და ძროხას.

შუმერებმა შექმნეს პირველი სატრანსპორტო საშუალება – ეტლი. თიხის ტრიალის მეშვეობით გამოიგონეს ბორბალი. ეტლები ებმებოდა ცხოველებს და უმარტივებდათ ადამიანებს ტვირთის გადაზიდვას. მათ უკვე შეეძლოთ შორ მანძილზე მძიმე ტვირთის გადაზიდვა.

მიუხედავად იმისა, რომ ფინიკის პალმა იყო მაღალი სქელკანიანი, არ იყო შესაფერისი სამშენებლო მასალად და შეშად გამოყენებისთვის. მაგრამ ნაყოფი – ფინიკი – მაღალი კალორიულობის გამო ფასეული იყო. გონიერი შუმერი მოსახლეობა ამ მცენარესაც სარგებლიანად იყენებდა.

მინდვრად მუშაობისას შუმერები პალმის ფოთლებისგან ამზადებდნენ თავსაფრებს მზისგან დასაცავად. ფინიკის კურკები მაღალი ცხიმინაობის გამო გამოიყენებოდა როგორც კარგი საწვავი. როცა საჭირო იყო ცეცხლის გადატანა დიდ მანძილზე ხურმის თესლი გამოიყენებოდა როგორც ნაკერჩხალი.

ქალაქ ურუკის
ხედი

შრომის სწორად ორგანიზებამ, ერთობლივმა მოქმედებამ და შრომის იარაღების გაუმჯობესებამ მოიტანა პროდუქტიულობის ზრდა. მიღებული პროდუქტის სიჭარბემ შექმნა გაცვლის შესაძლებლობა. ტომებსა და გვარებში გამოჩნდნენ ხელოსნები, ვაჭრები და ქურუმები, რომლებიც რელიგიურ საკითხებზე ზრუნავდნენ.

შუმერებმა ჯერ კიდევ ჩვ.წ. აღ-მდე IV ათასწლეულის დასაწყისში ისწავლეს სპილენძის მადნის მაღალი ტემპერატურაზე გადნობით სუფთა სპილენძის მიღება. ისინი გადნობილ სპილენძს, ოქროსა და ვერცხლს ასხამდნენ სპეციალურ ფორმებში და ამზადებდნენ სხვადასხვა იარაღსა და სამკაულს. IV ათასწლეულის შუაში შუმერმა ხელოსნებმა უკვე ისწავლეს ბრინჯაოს დამზადებაც.

ჩამოსხმის მეთოდი

შუმერი ხელოსნების დამზადებული დეკორატიული ნაწარმი

* ერედუ

შუმერები ერედუს თვლიდნენ თავიანთ პირველ ქალაქად. უახლესი კვლევების მიხედვით, მეცნიერები თანხმდებიან, რომ ერედუ ერთ-ერთი უძველესი ქალაქია.

ტაძრები ქალაქში ყველაზე მაღალი და დიდებული ნაგებობები იყო. ზიქურათი (საფეხუროვანი ტაძარი) შორიდან მთას მოგაგონებდათ. ტაძრის ზედა საფეხურზე მდებარეობდა სამლოცველო.

შუმერების ქალაქ-სახელმწიფოები

მეურნეობის ყველა დარგის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარებამ გამოიწვია მოსახლეობის ზრდა და დიდი დასახლებების წარმოშობა. ასეთმა დასახლებებმა მალევე მიიღეს ქალაქის სახე და ჩამოყალიბდნენ ქალაქსახელმწიფოებად: **ერედუ***, ური, ურუქი, ქიში, ლაგაში, ნიპური და სხვები. ჩვ.წ.აღ-მდე IV ათასწლეულის ბოლოდან – ჩვ.წ.აღ-მდე III ათასწლეულის დასაწყისიდან, ეს ქალაქები გადაიქცნენ სახელმწიფოებად, რომლებსაც ჰქონდათ ხელისუფლება, კანონმდებლობა, სასამართლო და არმია.

ქალაქ-სახელმწიფოები, როგორც წესი შენდებოდა ერთი ღმერთის საპატივსაცემოდ აშენებული **ზიქურათის** ირგვლივ.

თქვენი აზრით, რატომ აშენებდნენ შუმერები სამლოცველოს ყველაზე მაღალ საფეხურზე?

სახელმწიფოს ცენტრი გარშემორტყმული იყო ციხის კედლებით. ქალაქებში განსაკუთრებით განვითარებული იყო ხელოსნობა და ვაჭრობა. ციხის კედლებს გარეთ მდებარეობდა მიწათმოქმედებისა და მეცხოველეობის ფართობები. შუმერების ქალაქ-სახელმწიფოებს ჰქონდათ კარგად ორგანიზებული სარწყავი სისტემა.

თავდაპირველად შუმერში სახელმწიფოებრივ საკითხებს წყვეტდნენ თავისუფალი მოქალაქეების სახალხო შეკრებებზე. ქალაქისა და სახელმწიფოს მართვისთვის ხდებოდა ენის არჩევა. მოგვიანებით შეიქმნა ენის თანამდებობა, რომელიც ხელმძღვანელობდა მეურნეობას (სარწყავი სისტემების, ტაძრების აშენებას და სხვას).

საომარი საფრთხის დროს ხალხი ირჩევდა მეფესა და სარდალს – **ლუკალს**.

თავდაპირველად კომფლიკტები სარწყავ არხებსა და მდინარეთა ხეობებზე კონტროლისთვის იწყებოდა, შემდეგ გადაიზრდებოდა ომებში. ომები მიზნად ისახავდა მმართველობის დამყარებას მთელ შუამდინარეთზე. ომების ინტენსივობის ზრდასთან ერთად ლუკალების ძალაუფლება ძლიერდებოდა. ისინი თანდათან იღებდნენ ენისა და ენის უფლებამოსილებებს და გადაჰქონდათ ხელისუფლება შვილებზე – ერთპიროვნულმა მმართველობამ შეცვალა სახალხო მმართველობა. საბოლოოდ, ხელისუფლება გადაეცემოდა მემკვიდრეობით – ძალაუფლება ერთი გვარის ხელში იყრიდა თავს.

საუკუნეების განმავლობაში ომებში უპირატესობა გადადიოდა ერთი ქალაქ-სახელმწიფოდან მეორეზე. **თუმცა ვერც ერთმა შუმერულმა ქალაქ-სახელმწიფომ ვერ შეძლო მთლიანი შუამდინარეთის დაპყრობა.**

დაუსრულებელმა ომებმა გამოიწვია ქალაქების, მეურნეობის განადგურება და შუმერების, როგორც ერთიანი ხალხის, შემცირება. შედეგად არაბეთის ნახევარკუნძულიდან მოსულმა ტომებმა დაიპყრეს შუმერული ქალაქი-სახელმწიფოების ტერიტორიები და ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულის ბოლოს შუმერების ქალაქ-სახელმწიფოებმა დაკარგეს დამოუკიდებლობა.

თქვენი აზრით, ხელისუფლების რომელი ფორმა უფრო სჯობია: ხალხის ერთად მმართველობა თუ ერთი პიროვნების ხელისუფლება?

შუმერების ქალაქური ცხოვრება (ზედნედი)

შუმერი მებრძოლები

შუმერის კულტურა

ქალაქების გაჩენამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი კულტურის სწრაფ განვითარებას. შუმერები საწერი მასალის სახით იყენებდნენ თიხას, რომელიც უზვად მოიპოვებოდა შუამდინარეთის ტერიტორიაზე. ისინი თიხის ფირფიტებს ამზადებდნენ და წერდნენ მათზე. სწორედ ეს ტექსტები გვაძლევს საშუალებას მივადევნოთ თვალი შუმერული საზოგადოების განვითარების გზას. დღემდე აღმოჩენილია შუმერების კუთვნილი ათასობით თიხის ფირფიტა. ისინი შეიცავს ინფორმაციას შუმერთა მეცნიერების, მსოფლმხედველობის, სავაჭრო შეთანხმებებისა და პრობლემების შესახებ.

დამწერლობა

შუმერები მიიჩნევიან ერთ-ერთ პირველ ხალხად, რომლებმაც შექმნეს წერითი კულტურა. მათი წერილობითი ნიშნები ჩამოყალიბდა ჩვ.წ.აღ-მდე IV ათასწლეულში.

თავდაპირველად, შუმერები იყენებდნენ პიქტოგრაფიულ (ნახატ) წერას. მაგრამ რთული იყო თიხაზე წრეების, ტალღოვანი ხაზების და სხვა გრაფიკული ელემენტების გამოსახვა, რის გამოც სურათები შეიცვალა სიმბოლოებით. ასე გაჩნდა ლურსმული დამწერლობა.

განათლება

სახელმწიფოს განვითარებასთან ერთად საჭირო გახდა განათლებული ადამიანები შემოსავლისა და ხარჯების, გადასახადების აღრიცხვისა და სხვადასხვა თანამდებობაზე დანიშვნისათვის. ამიტომ ყველა ქალაქ-სახელმწიფოში ფუნქციონირებდა სკოლები. სწავლა ფასიანი იყო და მხოლოდ ბიჭებს ეძლეოდათ სწავლის უფლება. სკოლებს ხელმძღვანელობდა პირი სახელად "ოსტატი". ოსტატს უწოდებდნენ „სკოლის მამას“, მოსწავლეებს კი – „სკოლის შვილებს“. მკაცრი დისციპლინის პირობებში სასწავლო დღე ხანგრძლივი იყო.

აზრი		ძვ.წ. 3500 წელი	ძვ.წ. 2500 წელი	ძვ.წ. 700 წელი	ძვ.წ. 500 წელი
1.	მთა	⋈	⋈	⚡	⚡
2.	ღმერთი	✳	✳	⚡	⚡
3.	მზე	◊	◊	⚡	⚡

ლურსმული დამწერლობის საშუალებები

ნახტიანი წერა

შუმერი მდივნები

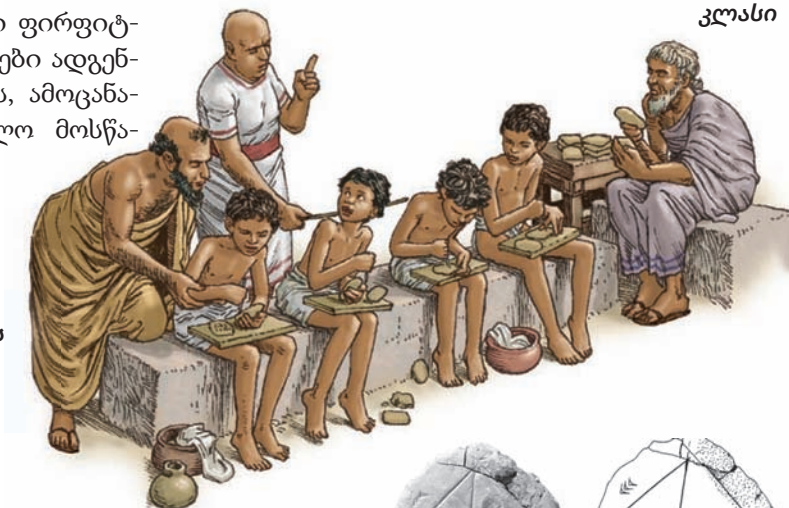
სკოლებში მოსწავლეებს პირველ რიგში ასწავლიდნენ წერას, კითხვას და მათემატიკას.

ბავშვები სწავლობდნენ რბილ თიხაზე წერას. დავალების შესრულების შემდეგ თიხას ასწორებდნენ და ახალ ფირფიტად იყენებდნენ. სკოლებში იყენებდნენ კედლის დაფებსაც.

გათხრების დროს აღმოჩენილი ფირფიტებიდან ჩანს, რომ მასწავლებლები ადგენდნენ მათემატიკურ ცხრილებს, ამოცანამგალითების ნაკრებებს, ხოლო მოსწავლეები კი მათ ხსნიდნენ.

თქვენი აზრით, რა იყო შუამდინარეთში საწერ მასალად თიხის დაფების გამოყენების მიზეზი?

სურათის მიხედვით გამოთქვით თქვენი ვარაუდები შუმერების სასწავლო პროცესის შესახებ.

შუმერების დაწყებითი კლასი

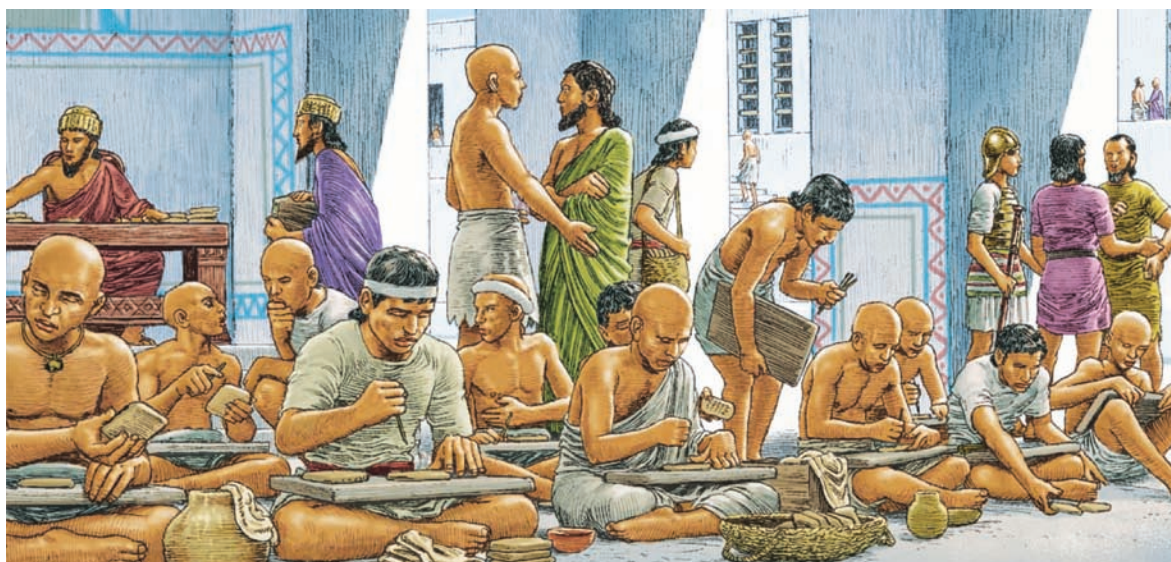
მეცნიერება

შუმერები იყვნენ ნიჭიერი მათემატიკოსები. მათ შექმნეს **სამოცეულის სისტემა**. პირველად სწორედ მათ დაყვეს საათი 60 წუთად და წრეწირი – 360 გრადუსად. ისინი ინტერესდებოდნენ ასტრონომიითა და ასტროლოგიით, აკვირდებოდნენ ვარსკვლავებს და ანაწილებდნენ მათ თანავარსკვლავედებად.

შუმერმა ასტრონომებმა შექმნეს კალენდრები მთვარისა და მზის წლების მიხედვით და წელი დაყვეს თვეებად. მათ შეეძლოთ მზისა და მთვარის დაბნელების წინასწარ დადგენა.

თიხის დაფა, რომელზეც მათემატიკური გამოთვლებია შესრულებული

შუამდინარეთში თიხის ფირფიტებზე დაწერა და შენახვა

არქიტექტურა

შუმერულ არქიტექტურაში მთავარ ადგილს იკავებდნენ ტაძრები და სასახლეები. შუმერი არქიტექტორები აშენებდნენ დიდი მასშტაბის ზიქურათებს, რომელთაც ჰქონდათ 3, 5 ან 7 სართული და მზადდებოდა უმეტესად გამოუწველი აგურით. ტაძრები მართკუთხა ფორმის იყო, თუმცა მათ ჰქონდათ დახრილი კედლები, რაც მშენებლობას ესთეტიკურ სილამაზეს აძლევდა. ტაძრის ზედა სართულზე მდებარე სალოცავიდან ტარდებოდა ასტრონომიული დაკვირვებები.

შუმერი ქანდაკების ოსტატები ქმნიდნენ ხელისუფალთა ქანდაკებებს ქვისა და მარმარილოსგან.

ურუქის ტაძარში გამოკვლევის მწარმოებელმა მეცნიერებმა შენიშნეს, რომ აგურების ფერების მიხედვით სართულები განსხვავებული ფერით იყო ნაგები: ქვედა შავი, მეორე შავი, მესამე წითელი, ზედა ლურჯი, ხოლო სახურავი ოქროსფერი – რაც ასახავდა შუმერთა წარმოდგენებს სამყაროს სტრუქტურაზე: შავი – ქვესკნელის, წითელი – მიწის, ლურჯი – ცის, ოქროსფერი – მზის სიმბოლო იყო.

გამოიკვლიეთ აღმოსავლეთის არქიტექტურაში სასახლეებისა და ტაძრების მშენებლობისათვის უპირატესობის მინიჭების მიზეზები.

ხელოსნობა

შუმერი ხელოსნები ფლობდნენ ჩამოსხმის, შედუღების* და ჩაქუჩით დამუშავების მეთოდებს. მათ მაღალი ოსტატობით ამზადებდნენ ოქროსა და ვერცხლისგან სხვადასხვა ნივთებს, ბეჭდებსა და სამკაულებს.

ოქროს მუზარადი

მუსიკალური ინსტრუმენტი არფა

მმართველი ქალბატონის ჩაცმულობა

* შედუღება

მეტალების შეერთებისათვის როგორც წებო კალასა და სხვა ნივთიერებების გამოყენება.

შუმერი ხელოსნების დამზადებული მოსაკაზმი ნივთები დააკავშირეთ მათი ცხოვრების წესსა და საქმიანობასთან.

ლიტერატურა

მსოფლიო ისტორიაში პირველი დაწერილი ეპოსი – "თქმულება გილგამეშზე" შეიქმნა შუმერში. ეს ნაწარმოები ფართოდ გავრცელდა და ძველ დროში (ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულში) ითარგმნა სხვადასხვა ენებზე. სწორედ ამ ეპოსში პირველად გაჩნდა თქმულება მსოფლიო წარდგნის შესახებ. თანამედროვე ეპოქაშიც ეს ნაწარმოები მრავალჯერ გამოიცა და ნათარგმნია მრავალ ენაზე.

ეპოსის ცენტრში დგას ადამიანი და მისი განცდები – აღელვება, სიხარული, სევდა. მასში აღბეჭდილია მეგობრობა, ერთგულება, დიდებისკენ სწრაფვა და გმირობა.

შუმერები ასევე ქმნიდნენ ანდაზებსა და აფორიზმებს, რომლებიც ჩაიწერებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ტექსტები დაახლოებით ხუთი ათასი წლის წინ შეიქმნა, მათში წამოჭრილი პრობლემები, ოცნებები და იმედები კვლავ თანამედროვე პერიოდს ეხმიანება.

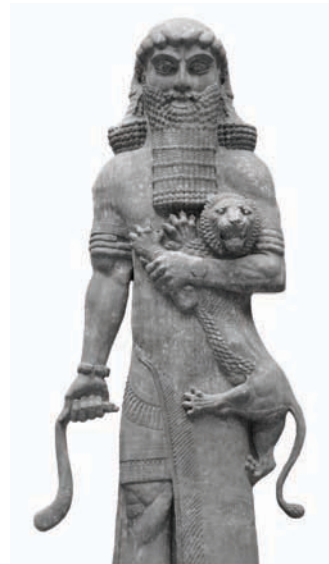
რელიგია

შუმერები ღრმად მორწმუნე ხალხი იყო. ისინი ღმერთებს ყოფდნენ სამ კატეგორიად: ცის, მიწას და ქვესკნელის. მათი რწმენით, უმაღლესი ღმერთი ანი მართავდა სამყაროს ზეციდან. ღმერთები, როგორც ადამიანები, იყოფოდნენ მამრებად და მდედრებად. ინანა ითვლებოდა მთავარ ქალღმერთად და ნაყოფიერების ღვთაებად.

მესოპოტამიის კლიმატი ცხელი იყო, ამიტომ შუმერები ხშირად ღამით, მთვარის შუქზე მუშაობდნენ მინდვრებში. ამის გამო ისინი დიდ პატივს მიაგებდნენ მთვარის ღმერთს და მას განსაკუთრებულად ეთაყვანებოდნენ, სწირავდნენ მსხვერპლს.

მთვარის თაყვანისმცემელი შუმერები

გილგამეში

შუმერული ანდაზები

ვისაც ვერცხლი ბევრი აქვს – ბედნიერი შეიძლება იყოს. ვისაც ქერი ბევრი აქვს – ბედნიერი შეიძლება იყოს. მაგრამ ვისაც არაფერი აქვს, უფრო მშვიდად დაიძინებს.

მეთაურის გარეშე ჯარი დაუთესავ მინდორს ჰგავს. ბოროტება არ ჩაიდინო – მუდამ შიშში რომ არ იცხოვრო.

ღმერთიც გაყავს და მეფეც, მაგრამ ყველაზე მეტად მაინც გადასახადების ამკრეფის უნდა გეშინოდეს.

შუმერები ტაძარში

შუამდინარეთის სხვა სახელმწიფოები

ბაბილონი, აშური, დაკიდული ბალები, ჰამურაბის კანონები, ნინეცია, აშურბანიპალის ბიბლიოთეკა

ბაბილონი იყო ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი ძველ მსოფლიოში. იგი დაარსდა შუმერის ერთ-ერთი ქალაქის ადგილზე, ევფრატის ნაპირზე. შუმერულად მას ეწოდებოდა კადინგირი (“კა”-კარი “დინგირი”-ღმერთი) ანუ “ღმერთის კარიბჭე”. მოგვიანებით, არაბეთის ნახევარკუნძულიდან შემოსულმა ტომებმა ქალაქს დაპყრობის შემდეგ, მას თავიანთ ენაზე უწოდეს იგივე მნიშვნელობის მატარებელი ბაბ-ილი. ბაბილონი მდებარეობდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზების გადაკვეთაზე.

ჩვ.წ.-აღ-მდე II ათასწლეულის დასაწყისიდან შუამდინარეთის ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის გამყარდა სავაჭრო კავშირები, რამაც ბაბილონის დიდ სავაჭრო ცენტრად ჩამოყალიბებას შეუწყო ხელი. ქალაქზე გადიოდა საქონელი აზიის სხვა ქვეყნებში როგორც წყლის, ისე საქარავნო (სახმელეთო) გზებით.

ვაჭრებმა დაამყარეს სავაჭრო კავშირები მცირე აზიასთან, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროსა და სპარსეთის ყურის რეგიონებთან. ჯერ კიდევ ჩვ.წ. აღ-მდე III ათასწლეულიდან შუმერული ქალაქები ამ ყურის მეშვეობით ინდოელ ვაჭრებთან ახორციელებდნენ საქონლის გაცვლას. შუამდინარეთის სახელმწიფოებიდან სხვა ქვეყნებში გადიოდა ხელოსნების მიერ მაღალი ოსტატობით დამზადებული ნივთები (ფერადი კერამიკა, ოქროსა და ძვირფასი ქვების სამკაულები) საკვები და სხვა პროდუქტი.

ჩვ.წ.-აღ-მდე II ათასწლეულის დასაწყისში ჩამოყალიბდა ბაბილონის ქალაქ-სახელმწიფო. მისი აყვავების ხანა დაკავშირებულია მეფე ჰამურაბის მმართველობასთან. ჰამურაბიმ გააერთიანა მთელი შუამდინარეთი ბაბილონის სახელმწიფოს მმართველობის ქვეშ. გაერთიანების შემდეგ ის, როგორც უნარიანი ხელმძღვანელი და ორგანიზატორი აქტიურად ხელმძღვანელობდა მეურნეობის ყველა სფეროს (მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას, მებაღეობას), ამასთან არხებისა და გზების მშენებლობას, ვაჭრობასა და ხელოსნობის განვითარებას პირადად ხელმძღვანელობდა. შედეგად მესოპოტამია (შუამდინარეთი) კვლავ იქცა აზიის განვითარებულ რეგიონად, ხოლო ქალაქი ბაბილონი კი მის ცენტრად.

გამოიკვლიეთ ქალაქ ბაბილონის მნიშვნელოვან სავაჭრო ცენტრად გადაქცევის მიზეზები.

ჰამურაბის ბარელიეფი

ბაზალტის ქვაზე
ამოტვიფრული ჰამურაბის
კანონები

ზიქურათი ბაბილონში

ჰამურაბიმ შექმნა ერთიანი კანონმდებლობა მთელი ქვეყნისთვის. მან სრულყო შუმერულ ქალაქ-სახელმწიფოებში არსებული კანონები და ჩამოაყალიბა ახალი სამართლებრივი კოდექსი. კანონები არეგულირებდა საზოგადოების ცხოვრების მრავალ სფეროს: მიწათმფლობელობა, ვაჭრობა, სესხები და პროცენტი, დანაშაულები და მათი სასჯელები, ექიმების საქმიანობა და სხვა.

თუმცა კანონები გამოყოფდა სოციალურ ფენებს და იცავდა მდიდრებისა და მაღალ წრის წარმომადგენელთა საკუთრებასა და ინტერესებს.

ამ კანონებით შეგვიძლია გავაანალიზოთ იმდროინდელი მონათმფლობელური ურთიერთობები შუამდინარეთში.

ჰამურაბის კანონებიდან:

- მე, ჰამურაბმა, ღმერთების მიერ დანიშნულმა მმართველმა, ... მეფეთაგან უპირველესმა, ქვეყანაში სამართალი და სამართლიანობა მოვიტანე.
- თუ ადამიანი ტაძრის ან მეფის ქონებას მოიპარავს, იგი სიკვდილით უნდა დაისაჯოს.
- თუ ადამიანი გაქცეულ მონას დამალავს, იგი სიკვდილით უნდა დაისაჯოს.
- თუ ადამიანი სხვის ხარს მოკლავს, სანაცვლოდ ხარი უნდა მისცეს.
- თუ მკურნალი პაციენტის თვალზე ფარდას მოჭრის და ამოიღებს, მას განსაზღვრული რაოდენობის ვერცხლი უნდა გადაეცეს.
- თუ მკურნალი პაციენტის თვალს მკურნალობს და ის დაბრმავდება, მკურნალს ხელი უნდა მოეჭრას.

აღმოჩნდა, რომ თუ ადამიანი ვერ დააბრუნებდა ვალს, ის შეიძლება მონად ქცეულიყო. ვალის გამო მონობა 3 წელს გრძელდებოდა. მონის შვილებიც მონები ხდებოდნენ, მაგრამ თუ ერთი მშობელი თავისუფალი იყო, შვილი თავისუფლდებოდა.

ბაზალტის ქვაზე ამოტვიფრული ჰამურაბის კანონები ქალაქ ურში იქნა აღმოჩენილი. ლურსმული დამწერლობით დაწერილი კანონები 282 მუხლისგან შედგებოდა.

როგორ ფიქრობთ, როგორი უნდა იყოს კანონები და წესები?

ჰამურაბის ხელისუფლების შემდეგ ბაბილონის სახელმწიფო დასუსტდა.

ქალაქი მტრის მიერ არაერთხელ იქნა დაპყრობილი და გამარცხული.

ჩვ.წ. აღ-მდე II ათასწლეულის ბოლოს ბაბილონი დაემორჩილა შუამდინარეთის სხვა ძლიერ სახელმწიფოს – აშურას.

ბაბილონის მეორედ აღორძინება დაიწყო ჩვ. წ. აღ-მდე VII ასწლეულში. ამ პერიოდში ბაბილონი კვლავ გახდა შუამდინარეთის უძლიერესი სახელმწიფო. ძალმოსილების დროს ბაბილონში თითქმის მილიონი ადამიანი ცხოვრობდა. ქალაქი გარშემორტყმული იყო დიდი გალავნებითა და კოშკებით. მას ჰქონდა 8 კარიბჭე, რომელთაგან ყველაზე ცნობილი ქალღმერთ იშთარის სახელს ატარებდა. ქალაქში მდებარეობდა მეფეთა სასახლე, ღმერთების პატივისათვის აგებული ტაძრები, სამყაროს 7 საოცრებათა შორის ერთ-ერთად მიჩნეული დაკიდებული ბაღები და ბაბილონის კოშკი.

ბაბილონის მმართველის იშთარის კარებიდან გამარჯვებულის გამოსვლა

სახელმწიფოს დაცემის შემდეგაც კი ბაბილონი ინარჩუნებდა სიდიადესა და სილამაზეს. ჰეროდოტე ბაბილონს ულამაზესად მიიჩნევდა იმ ქალაქებს შორის, რაც უნახავს.

განსხვავებული კანონები

ერთიდაიგივე ქმედებისთვის მდიდარ და ღარიბ ადამიანს განსხვავებული სასჯელი ეკისრებოდა:

თუ ადამიანი თავის თანასწორს დაარტყამს, ფულადი ჯარიმა უნდა გადაიხადოს.

თუ ადამიანი მაღალი წრის ადამიანს დაარტყამს, 60 მათრახის დარტყმით უნდა დაისაჯოს.

კანონები ამყარებდნენ საზოგადოებაში არსებულ უთანასწორობას.

ბაბილონის დაკიდებული ბაღები

ქალაქ
ბაბილონის
ხედი

აშური მებრძოლეები

ასურეთის არმიის გამარჯვებებში, რა მიგანინიათ ყველაზე მნიშვნელოვნად? შეეცადეთ დაასაბუთოთ მოსაზრება.

აშურის (ასურეთის) სახელმწიფო

მდინარე ტიგროსის ნაპირებზე დაარსებული ქალაქი ღმერთ აშურის პატივსაცემად იქნა სახელდებული. თავდაპირველად პატარა სავაჭრო ქალაქი იყო, მაგრამ თანდათან ძლიერ ქალაქ-სახელმწიფოდ გადაიქცა. **აშურის პირველი აღმასვლა ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულის შუახანებში მოხდა.**

ჩვ.წ.აღ-მდე VIII ასწლეულში არმიაში ძირეული რეფორმების შემდეგ სახელმწიფო კიდევ უფრო გაძლიერდა.

საბრძოლო ეტლები შეიცვალა ცხენოსანი ნაწილებით. შეიქმნა ჯარის წინ მიმავალი დაზვერვის დანაყოფები, პირველად დაარსდა საინჟინრო და კავშირგაბმულობის ნაწილები. მთავარი ცვლილება იყო ის, რომ არმია მხოლოდ პროფესიონალი მებრძოლეებისგან შედგებოდა. აშურის არმია აგრეთვე აღჭურვილი იყო რკინისაგან დამზადებული იარაღებით.

პროფესიონალი და ძლიერი არმიის შექმნის შემდეგ აშური მთლიანად დაეპატრონა შუამდინარეთს და დაიწყო შეტევები წინა აზიის სხვა რეგიონებზე.

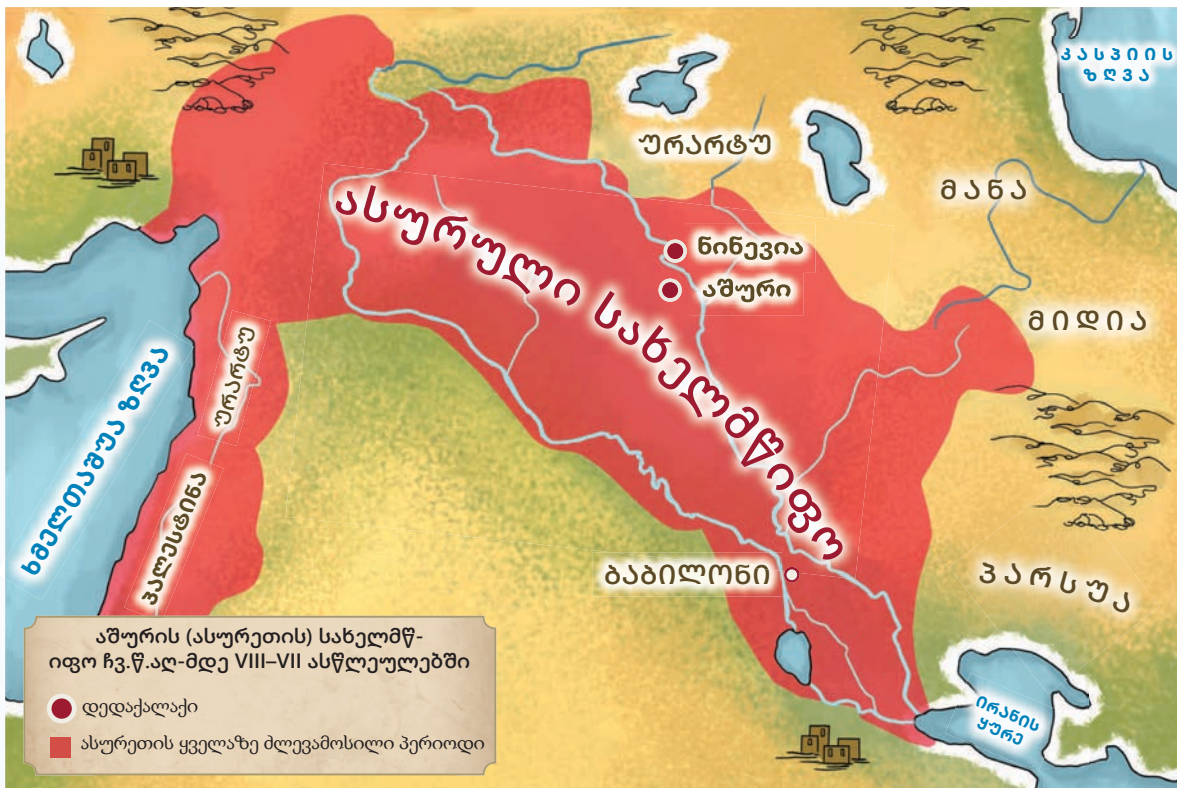
აშურის მეფეებმა დაიპყრეს სირია, პალესტინა, ფინიკია და ქვეყნის საზღვრები ხმელთაშუა ზღვის სანაპირომდე გააფართოვეს. ეგვიპტესა და ურარტუზე გამარჯვებებმა გაამყარეს აშურის პოზიციები აზიაში. **ჩვ.წ.აღ-მდე VIII-VII ასწლეულის დასაწყისამდე აშური წინა აზიის უძლიერეს სახელმწიფოდ ითვლებოდა.**

სახელმწიფოს დედაქალაქი გადატანილ იქნა ახალ ქალაქ ნინევამი.

სურათის საფუძველზე აღწერეთ ქალაქი ნინევა და გაამზადეთ ტექსტი.

ქალაქ ნინევას
ხედი

აშური მებრძოლები

დაპყრობილი ტერიტორიების მოსახლეობას უკიდურესად სასტიკად ექცეოდნენ. წინააღმდეგობის გაწევის შემთხვევაში მოსახლეობა ყველაზე ველური მეთოდებით იჭლიტებოდა, ქალაქები მიწასთან სწორდებოდა, ქვეყნის სიმდიდრე კი მთლიანად იპარცვებოდა. ეს პოლიტიკა დაქვემდებარებულ ხალხებში აშურისადმი სიძულვილს აძლიერებდა.

აშურის მეფეები ხშირად ესხმოდნენ თავს ურმიის ტბის მიდამოებსაც.

მანნას სახელმწიფოს გაძლიერებამ აშურის მეფეების პოლიტიკა შეცვალა. მათ ურმიის ტბის მიმდებარე მანნასთან მოკავშირეობა დაამყარეს და ურარტუს წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლას მიაჩვენეს უპირატესობა.

ჩვ.წ.აღ-მდე VII ასწლეულის დასაწყისში შავი ზღვის მიდამოებიდან თურქულ-სკვითური (აშურის წყაროებში „იშქუზ“) ტომების შემოსევებმა ვითარება შეცვალა. სკვითებში, როგორც მომთაბარეებში, განვითარებული იყო ცხენოსნობა. მათ არმიები შორიდან ისრებს ისროდნენ და სწრაფი მანევრებით მტერს რთულ მდგომარეობაში აგდებდნენ. თავდაპირველ ბრძოლებში აშურის არმიამ სკვითების წინააღმდეგობა ვერ გაუწია და უკან დაიხია. აშურის დამარცხების ამბავმა დაპყრობილ ხალხებს იმედი აღუძრა. ერთდროულად რამდენიმე რეგიონში აჯანყება დაიწყო. მანნას სახელმწიფო სკვითებთან დაახლოვდა სრული დამოუკიდებლობის მისაღებად. შედეგად, ზოგიერთი რეგიონი გათავისუფლდა აშურის ბატონობისგან. მეფე აშურბანიპალის წყალობით აშურმა გარკვეული ხნით შეძლო სახელმწიფოებრივობის შენარჩუნება, თუმცა მისი ძლიერება შერყეული იყო.

ჩვ.წ.აღ-მდე VII ასწლეულის ბოლოს მიდიისა და აშურის შუამდინარეთში საუკუნოვან მეტოქე ბაბილონის გაერთიანებამ გადამწყვეტი შეტევა განახორციელა.

ბრძოლა ქალაქ
აშურისათვის

"...აშურის მეფე, შენს
მორწმუნეებს სძინავთ,
მებრძოლები დაცემულნი
არიან. შენი ხალხი მთებში
გაფანტულა და მათ ერთად
შემკრები აღარ ჰყავთ...
ვინც კი შენზე გაიგებს,
ტაშს უკრავს, რადგან
შენგან მუდმივი ტანჯვა
ვის არ ჰქონდა განცდილი?"

წინასწარმეტყველი
ნაჰუმის წიგნი

მიდიის არმიამ შტურმით აიღო აშურელების წმინდა ქალაქად მიჩნეული აშური, გამარცხა და გაანადგურა. ასირიელთა მიერ საუკუნეების განმავლობაში წინა აზიის ხალხებისგან გამარცვული, თავიანთ აკლდამებში შენახული განუზომელი სიმდიდრე დატაცებული იქნა.

ჩვ.წ.აღ-მდე 612 წელს მიდიისა და ბაბილონის არმიებმა აიღეს აშურის ბოლო დედაქალაქი – "ლომთა ბუდე" ნინევა, გამარცხეს, დაარბიეს და დაწვეს. აშურის მეფე სასახლის აღში გადახტა და სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა.

საუკუნეების განმავლობაში უცხო ხალხების დამპყრობი და მწამებელი სახელმწიფო მალევე დაიშალა. მისი ტერიტორია გამარჯვებულებს შორის გაიყო.

ნინევას დაცემა

ბაბილონისა და აშურის კულტურა

აშურის მმართველის სასახლე

დრომელი ფაქტები ადასტურებს, რომ აშურისა და ბაბილონის კულტურები შუმერული კულტურის მემკვიდრეები იყვნენ? გამოიყენეთ ტექსტი მოსაზრების დასაბუთებისთვის.

ადამიანის თავიანი ფრთიანი ლომის ქანდაკება

ბაბილონისა და აშურის ხალხები შუმერული კულტურის მემკვიდრეებად შეიძლება მივიჩნიოთ. ამ ხალხებმა შუმერებისგან დარჩენილი მდიდარი კულტურა აითვისეს და საკუთარი საჭიროებებისთვის მოარგეს.

ლურსმული დამწერლობა ამ ხალხების ძირითად დამწერლობად რჩებოდა. ბაბილონელმა ასტრონომებმა მთვარის კალენდარი დახვეწეს.

აშურებმა და ბაბილონელებმაც თავიანთ ღმერთებს ზიქურათები აღუმართეს.

ხელოვნება

აშურებისა და ბაბილონელების მთავარი სიახლეები მხატვრობასა და მოქანდაკეობასთან იყო დაკავშირებული.

ათასწლეულების განმავლობაში მიწის ქვეშ დაფარული აშურის ქალაქების არქეოლოგიურმა გათხრებმა მეცნიერები გააოცა. აშურის სასახლეების კედლის რელიეფებმა მხატვრული გემოვნებითა და ბუნებრივობით ყველა მოხიბლა.

კედლის ნახატები მეფეთა ნადირობის სცენებს, სასახლეში ცხოვრებასა და ომებში გამარჯვებებს ასახავდა.

შუამდინარეთის მითოლოგიური არსებების – ფრთიანი ხარის, გრიფონისა და სფინქსისათვის მოქანდაკეობაში უპირატესობის მინიჭება აშურ-ბაბილონური მოქანდაკეობის განსაკუთრებული ელემენტი იყო.

არქიტექტურაში ძირითადი ადგილი სასახლეებსა და ტაძრებს ეკავათ. აშურის მეფეები თავიანთი დიდების აღსანიშნავად აშენებდნენ ახალ, დიდებულ სასახლეებს და ამკობდნენ მათ კედლის ნახატებით, მითოლოგიური ცოცხალი არსებებით და ფერებით. სასახლეები უზრუნველყოფილი იყო ცხოვრების საქმიანობის ყველა საჭირო საშუალებით. ამიტომაც სასახლე ცალკე ქალაქს ჰგავდა.

მასხილებით დაჭრილი და მხოხავი ლომის ბოლო ღრიალი

ლეგენდა ბაბილონის კოშკის შესახებ

ლეგენდის თანახმად, მას შემდეგ რაც სამყარო წარღვნის შედეგად დაიფარა, ყველა ადამიანი ერთ ენაზე საუბრობდა. ერთ დღეს მათ გადაწყვიტეს ღმერთებთან მისასვლელად მაღალი შენობა აეგოთ. როცა შენობის ნაწილი უკვე აშენებული იყო, ღმერთებმა ამის შესახებ შეიტყვეს. მათ ეს მოქმედება არ მოეწონათ და მშენებლობაში მონაწილე ადამიანებს ენები შეუცვალეს. მეორე დღიდან მშენებლობაზე მომუშავეებმა ერთმანეთს ვეღარ გაუგეს. კედლების მაშენებლები, აგურის მჭრელები, მასალის შემრევები - ვერცერთი სხვას ვერ უგებდა.

ამის გამო ოსტატებმა იჩხუბეს და მშენებლობა მიატოვეს - კოშკი დაუმთავრებელი დარჩა.

თქვენი აზრით, რა აზრის გადმოცემა სურდათ ლეგენდით?

მსოფლიოს უძველესი ბიბლიოთეკა

აშურის უკანასკნელი ძლევამოსილი მმართველი აშურბანიპალი თავისი დროის ერთ-ერთი განათლებული ადამიანი იყო. ის წინა მმართველებისაგან განსხვავებით მეცნიერებასა და კულტურასთან იყო დაკავშირებული. ის ცდილობდა შუამდინარეთში შექმნილი ლიტერატურული ძეგლები - პოეზია, ზღაპრები, თქმულებები და ლეგენდები - შეეგროვებინა. ამისათვის მან ასობით მწიგნობარი გააგზავნა შუამდინარეთის ყველა კუთხეში და უბრძანა, ყველა არსებული ლიტერატურული ნიმუში გადაეწერათ და სასახლეში ჩამოეტანათ.

აშურბანიპალი თვითონაც მონაწილეობდა ამ ხელნაწერების გადაწერაში. მისი ძალისხმევით შეიქმნა ბიბლიოთეკა 30 ათასითიხის დაფისგან. მიუხედავად იმისა, რომ ნინევა მტერმა დაანგრია და დაწვა, ბიბლიოთეკის წიგნები უვნებელი დარჩა. აშურბანიპალის წყალობით დღეს ვიცით ძველი შუმერული თქმულებები, ბაბილონელთა და აშურელთა ლეგენდები.

რა მიზანი ჰქონდა აშურბანიპალს შუამდინარეთში შექმნილი ლიტერატურული ძეგლების შეგროვებით?

ცეცხლის თაყვანისმცემლები

არიელები, მიდია, კიაქსარი, კირ II, პერსეპოლისი, გავგამელა

3 თანამედროვე პერიოდში აზიაში მაცხოვრებელი რომელი ხალხები ითვლებიან არიული ტომების მემკვიდრეებად?

ონდო-ევროპული და ირანულენოვანი ხალხები ითვლებიან არიული ტომების მემკვიდრეებად. არიული ტომები, რომლებიც მომთაბარე-მესაქონლეობრივ ცხოვრებას ეწეოდნენ, აღმოსავლეთ ევროპის სტეპებში ცხოვრობდნენ. ჩვ.წ.ალ-მდე II ათასწლეულში ევროპაში მკვეთრი კლიმატური ცვლილება მოხდა. არიელები გადაადგილდნენ უკეთესი მიწების მოსაძებნად. სამხრეთ კავკასიასა და ცენტრალურ აზიაში გავლის შემდეგ, ერთი ნაწილი ირანში დასახლდა, მეორე კი – ინდოეთში. არიელების მოსვლამდე დღევანდელ ირანში სხვადასხვა ენაზე მოსაუბრე ტომები ცხოვრობდნენ. დროთა განმავლობაში ადგილობრივმა მოსახლეობამ არიელთა ენა მიიღო, რის შედეგადაც წარმოიქმნა ირანულენოვანი ტომები. ირანულენოვანი ტომები პირველად მოხსენიებულია აშურის წარწერებში.

მიდიის სახელმწიფო

მიდიის მმართველი

მიდია, როგორც სახელმწიფო, წარმოიშვა ირანის ცენტრში. დიდხანს ეს ტერიტორიები აშურის მმართველთა გავლენის ქვეშ იყო. სკვითების წინა აზიაში მოსვლის შემდეგ მიდიამ დაიწყო ბრძოლა აშურის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლას კამტარიტი ხელმძღვანელობდა. მან ჩვ.წ.ალ-მდე 672 წელს დაასრულა აშურის ბატონობა და მიდია დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ აქცია. თუმცა, მალევე სკვითების ტომებმა მხარი დაუჭირეს აშურელებს მიდიასა და აშურს შორის ახალ შეტაკებებში. შედეგად, მიდია დამარცხდა და დროებით აღმოჩნდა სკვითების ბატონობის ქვეშ.

ჩვ.წ.ალ-მდე 625 წელს კიაქსარმა ბოლო მოუღო სკვითთა მმართველობას მიდიაში. მან დაიმორჩილა წვრილი ადგილობრივი მმართველები და გააერთიანა ძალები. შემდგომ მან მოამზადა მიდია აშურის წინააღმდეგ ომისთვის. მან მოაწყო სამხედრო სისტემის ხელახალი ორგანიზება: დააწყო ჯარები იარაღის სახეობის მიხედვით – შუბოსნები და მშვილდოსნები. ქვეითები გამოყო მხედრებისაგან. შექმნა ალიანსი ბაბილონთა სახელმწიფოსთან. მოკავშირეთა შეტევის შედეგად აშური

6 განსაზღვრეთ სკვითების როლი მიდიის სახელმწიფოს ისტორიაში.

განადგურდა და მისი ტერიტორიები დაიყო მიდიასა და ბაბილონს შორის. ჩვ.წ.აღ-მდე 590 წელს მანნა, ურარტუ და სკვით-იმქუზთა ტერიტორიებიც შეუერთდა მიდიას, რითაც კიაქსარმა მიდია აქცია წინა აზიის ძლიერ სახელმწიფოდ. შემდგომ კიაქსარმა დაიწყო ომი მცირე აზიაში ლიდიის სახელმწიფოსთან და სახელმწიფოს საზღვრებმა დასავლეთით მიაღწია მდინარე კიზილ ირმაქს.

3 როგორ დაახასიათებდით კიაქსარს, როგორც მმართველს?

პეროდოტე მიდია-ლიდიის ომის დამთავრების მიზეზის შესახებ:

“ორივე მხარე ბრძოლასკრთნაირი წარმწარმატებით მართავდა. ომის მეექვსე წელს, მათი ხელახალი შეჯახების დროს ბრძოლა გაფიცხდა, მოულოდნელად დღე ღამედ იქცა. ...ლიდიელებმა და მიდიელებმა დღისნაცვლად ღამის დანახვით ბრძოლა შეწყვიტეს და ერთმანეთთან სამშვიდობო ხელშეკრულების დადება დააჩქარეს.”

S თქვენი აზრით, რომელ ბუნებრივ მოვლენაზეა აქ საუბარი?

სახელმწიფოს დაცემა

კიკლასარის შემდეგ მმართველი გახდა მისი ვაჟი ასტიაგი. ასტიაგის მმართველობის ბოლოს მიდიის შიდა და გარე მდგომარეობა გაართულდა. შიდა პოლიტიკაში ასტიაგი ზღუდავდა არისტოკრატების უფლებებს.

შედეგად მმართველსა და არისტოკრატებს შორის გამწვავდა ურთიერთობები. ამ პერიოდში მიდიის სასახლეში ფარულად მოქმედებდნენ სპარსეთის მომხრე ძალები, რომლებიც ცდილობდნენ სპარსეთის მმართველი კიროს II-ის ძალაუფლებაში მოყვანას. სამი წლის ომის შედეგად კიროსმა დაიპყრო მიდიის დედაქალაქი ექბათანი (ჰამადანი). ამით ჩვ. წ. აღ-მდე 550 წელს მიდიის სახელმწიფო დაეცა. მის ტერიტორიაზე შეიქმნა აქემენიანთა სახელმწიფო.

რა ფაქტორებმა
განაპირობეს
მიდიის დაცემა?

კიროს II

აქემენიანთა სახელმწიფო

სპარსებმა გადაიღეს მიდიის კულტურის, სახელმწიფო წყობისა და მმართველობის სისტემის მრავალი ასპექტი. კიროს II-მ რამდენიმე წლის განმავლობაში დაიმორჩილა მიდიის შემადგენლობაში მყოფი ქვეყნები. მალე სპარსულმა არმიამ დაიპყრო მცირე აზიაში ძლიერი სახელმწიფო ლიდია, ჩვ. წ. აღ-მდე 539 წელს ბაბილონის სამეფო, მცირე აზიის ბერძნული ქალაქები. მის პერიოდში აქემენიანთა სახელმწიფო გახდა მძლავრი იმპერია. წინა აზიის სხვადასხვა საზოგადოებრივი, ეკონომიკური განვითარების დონის ქვეყნები და ხალხები ერთი სახელმწიფოს შემადგენლობაში გაერთიანდნენ. აქემენიანთა სახელმწიფოს საზღვრები აღწევდა აღმოსავლეთით ინდოეთამდე და დასავლეთით კი ხმელთაშუა და ეგეოსის ზღვების სანაპიროებს. ჩვ.წ. აღ-მდე 530 წელს კიროს II-მ გაილაშქრა მასაგეთების ტომებზე. ეს ლაშქრობა კიროს II-სათვის ტრაგიკული შედეგით დასრულდა.

კიროს II-ის დალუპვის შემდეგ აქემენიანთა ტახტ-გვირგვინის მფლობელი გახდა მისი ვაჟი კამბიზ II. კამბიზ II-მ ქვეყანაში მომხდარი გამოსვლების ჩახშობის შემდეგ ეგვიპტეზე გაილაშქრა. ეგვიპტელების ძლიერი წინააღმდეგობის მიუხედავად აქემენიანებმა ეგვიპტე დაიპყრეს. აქემენიანთა მეფე დარიოს I-ის მმართველობის პირველ წლებში მთელი ქვეყნის ტერიტორია აჯანყებებმა მოიცვა. დარიოს I-მა დიდი ძალისხმევით ჩაახშო აჯანყებები.

მალე ახალი დაპყრობების დამწყებმა დარიოს I-მა დაიპყრო ინდოეთის ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი, ფრაკია, მაკედონია.

დარიოს I-ის შიდა პოლიტიკა

აქემენიანთა სახელმწიფოში შემავალი ქვეყნების ერთიანი ცენტრალური მმართველობის ქვეშ შენარჩუნებისათვის დარიოს I-მა გაატარა რეფორმები. პირველ რიგში დარიოს I-მა მოახდინა პროვინციების მართვის სისტემის ხელახალი ორგანიზება. მან სახელმწიფო დაყო სატრაპიად (საჯანიშინოდ) წოდებულ ადმინისტრაციულ-საგად-

კონტურულ რუკაზე აღნიშნეთ კიროს II-ის დაპყრობილი ტერიტორიები.

დარიოს I

აქემენიანთა
ჯარი ბრძოლის
დროს

სურათის მიხედვით
აღწერეთ როგორაა
შეიარაღებული
აქემენიანთა ჯარი.

დარიკი (ოქროს ფული)

შეადარეთ საბრძოლო
ეტლები

თქვენი აზრით, სახელმწიფოს შინაგანი
გაძლიერებისათვის დარიოს I-ის რომელ ღონისძიებას
შეიძლება მიეცეს უფრო მაღალი შეფასება?

აქემენიანთა საბრძოლო ეტლები

სახელმწიფოს დაცემა

დარიოს I-ის დროს დაიწყო აქემენიანების (ირან)-საბერძნეთის ომი. ხანგრძლივად მიმდინარე ომი აქემენიანთა სახელმწიფოსათვის წარუმატებლად დასრულდა.

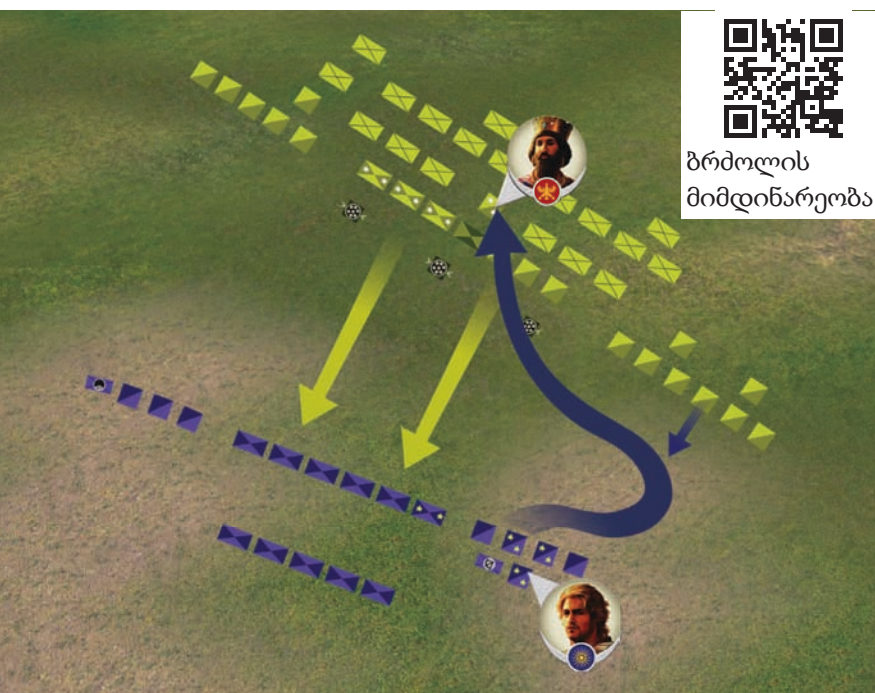
დარიოს I-ის შემდეგ მმართველობაში მოსული აქემენიანთა მეფეები ვერ აღმოჩნდნენ მასშავით უნარიანები. ჩვ.წ.აღ-მდე IV ასწლეულის II ნახევარში აქემენიანთა იმპერიამ დაშლა დაიწყო. მაკედონიის მმართველის ალექსანდრეს შეტევამ დააჩქარა იმპერიის დაშლა.

მაკედონიის მეფე ალექსანდრესა და უკანასკნელი აქემენიანი მეფე დარიოს III-ის ჯარებს შორის გადამწყვეტი ბრძოლა გაიმართა **გავგამელას ველზე** ჩვ.წ. აღ-მდე 331წელს. ბრძოლიდან ერთი დღით ადრე ალექსანდრიელი სარდალი მტრის ჯარის რაოდენობას ხედავს. ის მტერზე ღამით მოულოდნელ თავდასხმას სთავაზობს. ალექსანდრე კი პასუხობს: “არ მინდა გამარჯვების მოპარვით მოპოვება.”

აქემენიანთა არმიის დამარცხების ბრძოლის შემდეგ ქვეყნის დედაქალაქი პერსეპოლისი დაიპყრეს და ჩვ. წ. აღ-მდე 330 წელს აქემენიანთა იმპერია დაემხო.

აქემენიანები ბერძნებთან
ბრძოლაში

ბრძოლის
მიმდინარეობა

გავგამელას ბრძოლის სქემა

აქემენიანთა ჯარი

საბრძოლო ეტლები

უკვდავები (სპეციალური ჯარი)

დაჭირავებული ბერძნები

ხედრები

ქვეითები

მაკედონიის ჯარი

მხედრები

ქვეითები

მსუბუქი ქვეითები

მშვილდოსნები

მიდიისა და აქემენიანთა კულტურა

რელიგია

"ავესტადან" ერთი ნაწყვეტი:

ზოროასტრის ქურუმები

ზოროასტრის კითხვაზე "სად არის კარგი?" ჰორმუზდის პასუხი:

"ნამდვილად იქ არის კარგი, ოკ სპიტამა ზარათუშტრა (ზოროასტრო), სადაც ღვთისმოსავი კაცი, ხელში ცეცხლით, ხის ტოტებით, რძითა და წმინდა სიტყვებით სავსე თაყვანისცემით მოძრაობს... იქ არის კარგი, სადაც მორწმუნე კაცი აშენებს სახლს, ამარაგებს მას ცეცხლით, რძით, ცოლ-შვილითა და შინაური ცხოველების ჯოგით.

...იქ არის კარგი, სადაც მინდვრებს თესავენ, მარცვლეულს, ბალახსა და ნაყოფის მომცემ მცენარეებს ამუშავებენ, წყალი გაყავთ უწყლო ადგილზე, ჭაობს აშრობენ, ... ბევრ რქოსან წვრილფეხა და მსხვილფეხა პირუტყვს უვლიან".

მიდიის მეფე ასტიაგის დროიდან მოყოლებული ზოროასტრიზმი წინა აზიაში ერთ-ერთ მთავარ რელიგიად იქცა. ჩვ.წ. აღ-მდე VII ასწლეულში წარმოქმნილი ამ რელიგიის წმინდა წიგნია „ავესტა“. ზოროასტრის სწავლება ქველობას, გულუხვობას, სიმართლეს ქადაგებს და ხალხს მოუწოდებს, თავი შეიკავონ ბოროტებისა და უკანონობისგან. ზოროასტრიზმში უმაღლესი ღვთაებაა ახურა მაზდა (ჰორმუზდ), რომელიც ცეცხლს წარმოადგენს. ზოროასტრისტებისთვის ცეცხლი წმინდა იყო და მის ნათელს ეთაყვანებოდნენ.

ხელოვნება

პერსეპოლისი

აქემენიანთა ხანის არქიტექტურა ძველი ირანის კულტურის ერთ-ერთ მიღწევად ითვლება. ქალაქებში პასარგადში, პერსეპოლისში და სუზში მდებარე სასახლეთა კომპლექსები, ბისუთუნის კლდეზე ამოტვიფრული რელიეფები და თანამედროვე ნაქში-რუსთაშში (პერსეპოლისიდან ცოტა მოშორებით) აქემენიან მეფეთა სამარხის ტიპის ძეგლები ამ კულტურის ბრწყინვალე ნიმუშებია. ქალაქი პასარგადი განლაგებული იყო ზღვის დონიდან მაღლა, ვრცელ ვაკეზე. სპარსული მატერიალური კულტურის უძველესი ძეგლი-ქალაქის შენობები მაღალ მოედანზე აღმართულიყვნენ. მის შენობებს ამკობდნენ როგორც კლდეზე ამოტვიფრული გამოსახულებები, ისე ფერადი ფილები, ნახატები, ხის ჩუქურთმები და სპილოს ძვლის დეკორი. მეფეთა სასახლეები განლაგებული იყო ბაღებსა და პარკებს შორის. თავისი სილამაზით ყურადღების მიმპყრობ პასარგადში შეიძლება ყველაზე მნიშვნელოვანი ძეგლია კიროს II-ის სამარხი.

არსებული წყაროს საფუძველზე, რომელი ინფორმაციების მოპოვება არის შესაძლებელი მიდიისა და აქემენიანთა სახელმწიფოების სამეურნეო ცხოვრების შესახებ?

ირანელი მეზრძოლების გამოსახულება სასახლის კედლებზე

ხარის ფიგურიანი სვეტის თავი

ხელოსნობა

სპარსელები მხატვრულ ხელოსნობას ანიჭებდნენ უპირატესობას. ძეგლებზე შინაური და ველური ცხოველების (ყოჩი, ხარი, ლომი, ტახი და სხვ.) რეალურ გამოსახულებებს ხატავდნენ. აქემენიანთა სახელმწიფოში მაღალი ხარისხის შუმისა და ქაშანურისაგან თასებს, ვაზებს, სხვადასხვა ჭურჭელს ამზადებდნენ. ასეთ ჭურჭელს საბეერმნეთშიც კი მაღალ შეფასებას აძლევდნენ.

დამწერლობა

აქემენიანთა იმპერია საჭიროებდა განვითარებულ წერა-კითხვის სისტემას. სპარსელებმა გადმოიღეს ლურსმული წერა მესოპოტამიიდან. მათ მიერ გამოყენებული ნიშნები ბაბილონური ლურსმული წერის მსგავსად გამოიყურებოდა, თუმცა გამოთქმის პრინციპი სრულიად განსხვავებული იყო. ყოველი სიტყვა ან მარცვალი განსაკუთრებული ნიშნით აღნიშნებოდა. ამ ნიშნებით იწერებოდა სამეფო ბრძანებები და კანონები.

მათ შორის ყველაზე ცნობილია ბისუთუნის კლდეზე წარწერა.

ასტრონომია

აქემენიდებმა შექმნეს მთვარის კალენდარიც. მათ წელი დაყვეს 354 დღედ და 12 თვედ. ძველი სპარსული კალენდრის მიხედვით, წელი მზის წელზე 11 დღით ნაკლები იყო. ყოველ მესამე წელიწადს მთვარის და მზის კალენდრებს შორის სხვაობა 33 დღემდე იზრდებოდა. ამ სხვაობის დაფარვისათვის ემატებოდა მეცამეტე თვე. თვეების სახელწოდებები შეირჩა სოფლის მეურნეობის სამუშაოების შესაბამისად.

3 რა მსგავსებაა ირანულ კულტურასა და ბაბილონისა და აშშურის კულტურებს შორის? რა არის ამ მსგავსების მიზეზი?

წარწერა ბისუთუნის კლდეზე

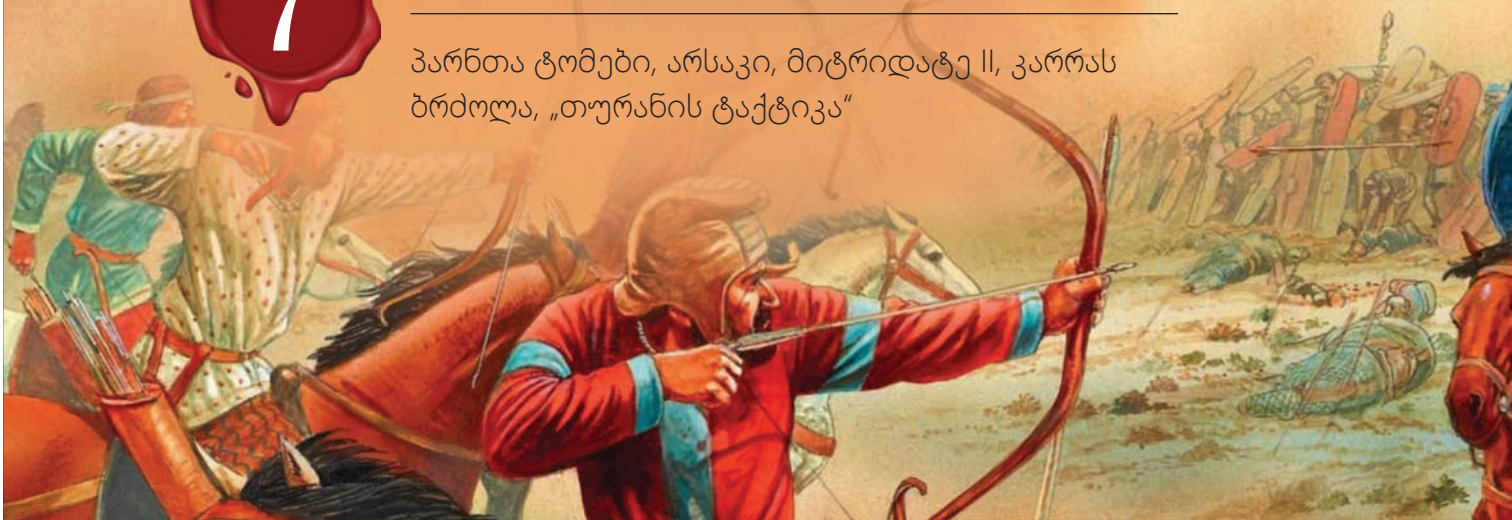
დ ბისუთუნის კლდეზე წარწერის შესახებ შეაგროვეთ ინფორმაცია.

3 თქვენი აზრით, რატომ შეირჩა თვეების სახელწოდებები სოფლის მეურნეობის სამუშაოებზე დაყრდნობით?

პარფიის სახელმწიფო

პარნთა ტომები, არსაკი, მიტრიდატე II, კარრას ბრძოლა, „თურანის ტაქტიკა“

3 თქვენი აზრით, ალექსანდრე მაკედონელის ძალოსნები, რა მიზნით ბაძავდნენ მას?

სლექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალების შემდეგ, მის მიერ შექმნილი იმპერია სარდლებს შორის გაიყო. ისინი ალექსანდრეს აღმერთებდნენ და ცდილობდნენ მას მიმსგავსებოდნენ. მის მსგავსად ეცვათ და ცდილობდნენ მიეზამათ მისი ქცევებისათვის.

პარფიის სახელმწიფოს
დამფუძნებელი პარნთა
ტომები ცხოვრობდნენ
კასპიის ზღვასა და მდინარე
ამუდარიას შორის

ამგვარ სარდალთაგან ერთ-ერთი იყო სელევკე. მან ჯერ სირია, შემდეგ კი ბაბილონი დაიკავა და დააფუძნა საკუთარი სახელობის-სელევკიდთა სახელმწიფო. სელევკემ მონეტებზე ალექსანდრეს პორტრეტი მოაჭედინა, რითაც ცდილობდა აესახა, რომ ის იყო მისი მემკვიდრე. სელევკიდებმა მალევე გააფართოვეს თავიანთი ტერიტორია აღმოსავლეთისკენ. **პარფიის** სახელმწიფოს დამფუძნებელი პარნის ტომებიც სელევკიდთა აღმოსავლეთ პროვინციაში – კასპიის ზღვასა და ამუდარიას შორის ცხოვრობდნენ. მიუხედავად იმისა, რომ მათი მთავარი საქმიანობა იყო მომთაბარე მესაქონლეობა, მო გვიანებით დაიწყეს მიწათმოქმედება და გადავიდნენ დასახლებულ ცხოვრებაზე.

მსუბუქი და
მძიმე იარაღით
შეიარაღებული
მხედრები

გაარკვეით რა უპირატესობა ჰქონდათ იმ პარნთა ტომებს, რომლებიც მეცხოველეობიდან არ გადავიდნენ დასახლებულ ცხოვრებაზე.)

*** არსაკ (ერსაკ)**

საკ მამაკაცს ნიშნავს.

სახელმწიფოს დაარსება

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერიის ადგილზე შექმნილ სახელმწიფოებთან ომებმა სელევკიდები დაასუსტა. ამით ისარგებლა პარნთა ტომების ლიდერმა **არსაკმა*** (არშაკმა) და ჩვ.წ.აღ-მდე 247 წელს დააარსა პარფიის სახელმწიფო. ზოგიერთი ძველი წყაროს მიხედვით, იგი **“იმკუზ”** და საკა წარმოშობის ტომებიდან“ იყო.

*** იმკუზი**

ოღუზელს, სკვითს ნიშნავს.

პირველ ხანებში სახელმწიფოს დედაქალაქი იყო ქალაქი ნისა, მაგრამ დასავლეთისკენ წარმატებული ლაშქრობების შემდეგ მეფეთა ძირითადი რეზიდენცია გახდა ქტესიფონი – “მგლების ქალაქი”.

მეფე მიტრიდატე II-ის მეფობის დროს პარფია კიდევ უფრო გაძლიერდა და მისი საზღვრები ინდოეთიდან მდინარე ტიგროსამდე გაგრძელდა. მალე მათ ხელში ჩაიგდეს აღმოსავლეთ ანატოლიის ტერიტორიებიც.

მიტრიდატე II

მოიძიეთ ინფორმაცია მიტრიდატე II-ის მეფობის წლებისა და იმდროინდელი დასავლეთის სახელმწიფოების შესახებ.

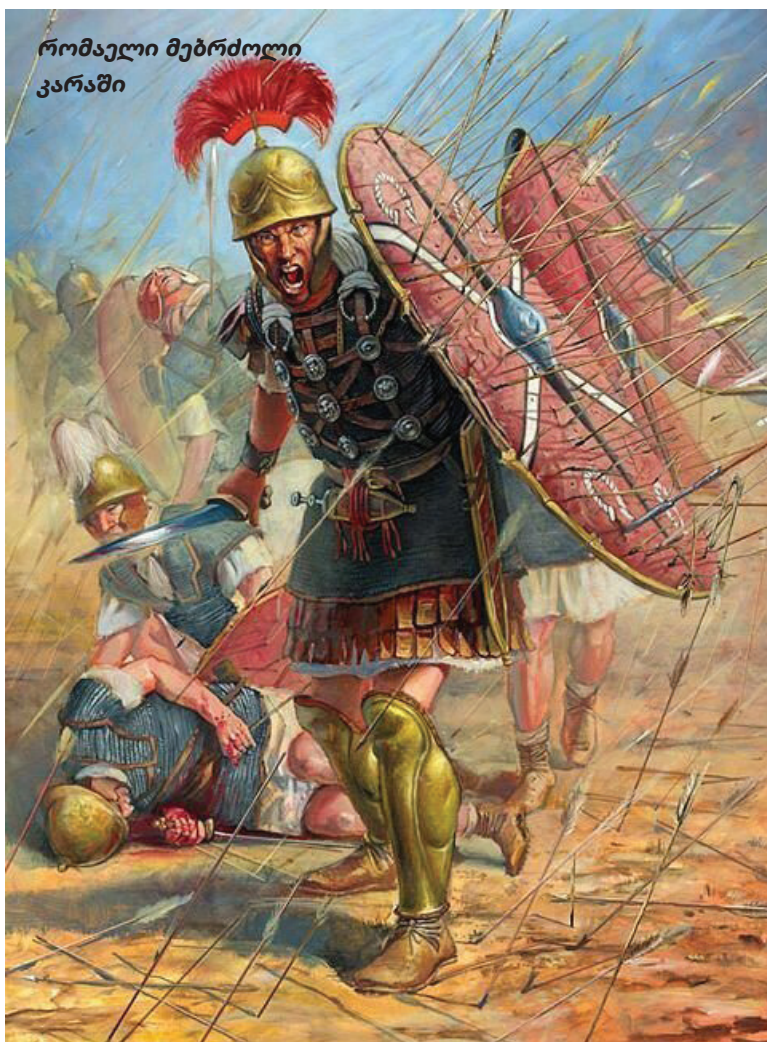
პარფიელი მხედარი ბრძოლაში

რომელი ქვეყნები მდებარეობენ ამჟამად იმ ტერიტორიებზე, რომლებიც მაშინ პარფიის სახელმწიფო იყო?

რომაელი მეზრდოლი
კარაში

პარფიის სახელმწიფოს მიერ აღმოსავლეთისკენ საზღვრების გაფართოებამ გამოიწვია ომები რომის რესპუბლიკასთან. ჩვ.წ.აღ-მდე 53 წელს კარასთან მოხდა ბრძოლა, სადაც პარფიის არმიამ, ცნობილი "ტურანის ტაქტიკის" გამოყენებით, დაამარცხა რომაელები. რომის სარდალი კრასუსი ამ ბრძოლაში დაიღუპა.

პარფია-რომის დაპირისპირება გაგრძელდა შემდგომ საუკუნეებშიც, მაგრამ ახლო და შუა აღმოსავლეთისათვის ბრძოლაში არც ერთ მხარეს არ მიუღწევია გადამწყვეტი უპირატესობისთვის.

კარას ბრძოლისადმი
მიძღვნილი მედალი

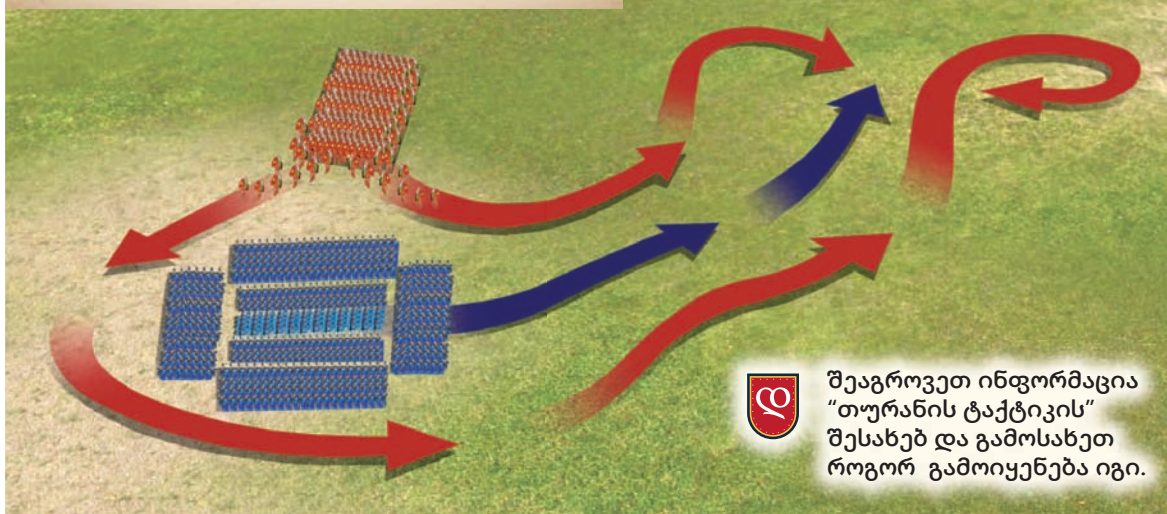
კარას ბრძოლა
ტურანის ტაქტიკა

პარფიის ჯარი

რომის ჯარი

შეაგროვეთ ინფორმაცია
"ტურანის ტაქტიკის"
შესახებ და გამოსახეთ
როგორ გამოიყენება იგი.

T შეაგროვეთ ინფორმაცია დიდი აბრეშუმის გზის შესახებ, აღწერეთ მისი ეკონომიკური მნიშვნელობა.

3 კიდევ რომელი ფაქტებით შეგიძლიათ დაადასტუროთ კავშირების არსებობა პარფიასა და ძველი აზერბაიჯანის სახელმწიფოებს შორის?

3 რას შეგახსენებენ მეზობლის ნიშანზე არსებული გამოსახულებები?

პარფიის მდებარეობა დიდი აბრეშუმის გზაზე უწყობდა ხელს მის მსოფლიო ვაჭრობაში შუამავლის როლის შესრულებას. მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები მის ტერიტორიაზე გადიოდა და მიემართებოდა რომისკენ. პარფიელები იცავდნენ ამ გზებს და აკონტროლებდნენ ვაჭრობას.

პარფიის მეფეები ინარჩუნებდნენ მჭიდრო პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებს ატროპატენასა და ალბანეთთან. მათ შორის ატროპატენას მმართველ დინასტიასთან ქორწინებითი კავშირებიც არსებობდა. უფრო მეტიც, ამ სასახელმწიფოს გარკვეულ პერიოდში ატროპატელთა დინასტიის წარმომადგენლები მართავდნენ.

რომთან ბრძოლამ და შიდა განხეთქილებებმა პარფია დაასუსტა. ამის შედეგად სასანიანთა დინასტიიდან წარმოშობილმა არდაშირმა ისარგებლა ამით და 226 წელს დაასრულა პარფიის არსებობა.

მმართველობა

პარფიას ჰქონდა თურქული სახელმწიფოსათვის დამახასიათებელი მმართველობის სისტემა. სახელმწიფოს პარნათომებიდან გამოსული მმართველები მეთაურობდნენ. ისინი “არსაკის” ტიტულს ატარებდნენ.

მიტრიდატე II-მ კი “შაჰების შაჰი, შაჰინშაჰის” ტიტული მიიღო. ხელისუფლება მმართველიდან მის ძმას გადაეცემოდა. სახელმწიფოს მმართველობა შვიდი დიდი დინასტიის ხელში იყრიდა თავს. ამ დინასტიებიდან ერთერთი მეჰრანიები მიდიის ჩრდილოეთ ნაწილს მართავდნენ.

არმია

პარფიის არმიის სისტემა თურქული არმიის ტრადიციების საფუძველზე იყო აგებული. სახელმწიფოს ძირითად ძალას მშვილდ-ისრით შეიარაღებული ცხენოსანთა ჯგუფები შეადგენდნენ. მსუბუქად შეიარაღებული მხედრები ბრძოლის დასაწყისში მტერს მძიმე დანაკლისს განაცდევინებდნენ. შემდეგ კი მძიმე ჯავშნიანი ცხენოსანთა ჯგუფები შედიოდნენ ბრძოლაში. მათ ისრიანი მხედრები იცავდნენ. ცხენოსანთა ჯარები ათეულ, ასეულ და ათასეულ ჯგუფებად იყოფოდა.

პარფიის კულტურა

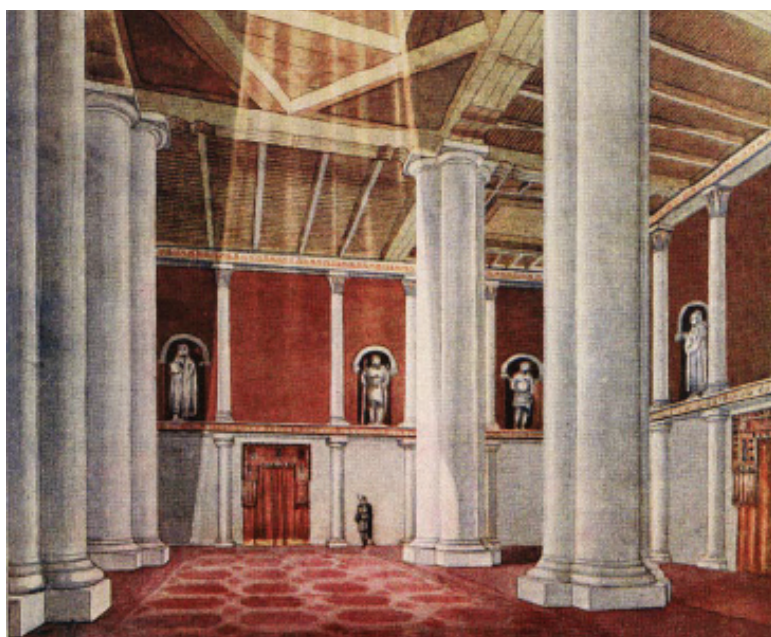
პარფიის სახელმწიფო აშენებული იყო ძველი იმპერატორების, აქემენიანური და ნაწილობრივ ბერძნული ტრადიციების საფუძველზე. ვრცელი ტერიტორიების მომცავ ქვეყანაში მრავალფეროვანი, სხვადასხვა კულტურის ხალხი ცხოვრობდა.

ალექსანდრე მაკედონელის დროიდან აქ ბერძნები იყვნენ დასახლებული. არ არის შემთხვევითი, რომ პარფიის მონეტებზე ბერძნული წარწერები გვხვდება. ამით პარფიის მმართველები ცდილობდნენ ეჩვენებინათ, რომ მათი მმართველობა ალექსანდრე მაკედონელის მემკვიდრეობით მოდიოდა.

ამასთან ერთად, ქვეყანაში წერისა და რწმენების მხრივ ირანული გავლენა უფრო ძლიერი იყო. ზოგიერთი პარფიის მეფე თავისი წარმოშობას აქემენიანების ტახტთან აკავშირებდა. ეს ნაბიჯიც მათი მმართველობის გამდიდრების სურვილიდან გამომდინარეობდა.

პარფიული ფული

ნისის მმართველის სასახლის შიდა ხედი

რელიგია

პარფიაში სხვადასხვა რელიგია იყო გავრცელებული. მოსახლეობის ნაწილი თაყვანს სცემდა ღვთაებებს. პარფიის მეფეებს, ჰუნების მსგავსად, ჰქონდათ რწმენა "კუთზე" (ღმერთის ბედნიერება). ამ რწმენის თანახმად, ღმერთი მათ მმართველობას მზისა და მთვარის მეშვეობით გადასცემდა. ამიტომ, ქვეყანაში მზე, მთვარე, აგრეთვე წყალი და ცეცხლი სიწმინდედ ითვლებოდა. პარფიის მოსახლეობაში ასევე გავრცელებული იყო ზარათუშტრას რელიგია.

რასთან იყო დაკავშირებული პარფიაში სხვადასხვა რელიგიის გავრცელება?

გაიხსენეთ, რომელი სხვა ხალხები სცემდნენ თაყვანს მზესა და მთვარეს.

ღმერთის მებრძოლენი

დიდი თურქისტანი, ყორღანები, "ოქროს სამოსიანი ადამიანი", სკვითები, საკები, ჰუნები, მეთე ხაგანი.

თურქები კადირღანის (ამჟამინდელი ხინგანის) მთებიდან ურალის მთებამდე და კასპიის ზღვამდე, ციმბირიდან ჩინეთამდე, ტიბეტამდე და ირანის პლატოებამდე გაშლილი ვრცელი ტერიტორიების მმართველები იყვნენ. შემდგომ პერიოდებში ამ ტერიტორიებს დიდი თურქისტანი ეწოდა.

თუმცა ზოგჯერ გვალვების, ზოგჯერ კი სისხლიანი ომების გამო, თურქები ამ ტერიტორიებიდან დასავლეთისკენ გადაადგილდნენ და ჩვ.წ. აღმდე I ათასწლეულში მდინარე დუნაიმდე დასახლდნენ.

ევრაზიის კონტინენტის შუაგულში ორი ათას წელზე მეტხანს მახვილით ხელში და ცხენზე ამხედრებული თურქები ცას თვლიდნენ თავშესაფრად, მზეს დროშად, ხოლო თავიანთ სახანოებს "ცის ჩრდილად".

ძველი თურქები

ძველი თურქების ძირითადი საქმიანობა მომთაბარე მესაქონლეობა იყო. ეს ხალხი, საკუთარ თავს ბუნების ნაწილად აღიქვამდა და ქმნიდა მდიდარ მატერიალურ-კულტურულ ნიმუშებს. ადამიანები ჯერ კიდევ ქვის ხანიდან სახლდებოდნენ ძველ თურქისტანში. ისტორიის მომდევნო საფეხურებზეც ადამიანები ამ ტერიტორიებზე მეწარმოებითი მეურნეობით იყვნენ დაკავებული.

3 თქვენი აზრით, რომელი ფაქტორები ახდენდნენ გავლენას ადამიანების უძველესი დროიდან თურქისტანში დასახლებაზე?

დ განსაზღვრეთ, დღევანდელი რომელი ქვეყნები მდებარეობს ძველი თურქისტანის ტერიტორიაზე.

ძველი დასახლება თურქისტანში

**პაზირიკის ყორღანიდან
ნაპოვნი ქეჩას გამოსახუ-
ლების ფრაგმენტი**

ციმბირიდან შავი ზღვის ჩრდილოეთამდე ტერიტორიებზე დღესაც გვხვდება ასობით ყორღანული ტიპის ისტორიული ძეგლი. არქეოლოგებმა ამ ყორღანებიდან რამდენიმე გამოიკვლიეს. აღმოჩენილმა მდიდარმა კულტურამ განაცვიფრა ისინი.

მაგალითად, ალთაის მთების სამხრეთ ფერდობებზე პაზირიკის ველზე მდებარე ერთ-ერთი ყორღანიდან აღმოჩენილია ჩვ.წ.აღ-მდე V საწლეულის ხალიჩა. ეს ხალიჩა დღეს მსოფლიოში უძველესად ითვლება.

პაზირიკიდან ასევე აღმოჩენილია დამარხული მუმი-ფიცირებული სხეულები ტატუებით, ხელოსნური ნივთები, აბრეშუმის და ფეტრის ქსოვილები, 10-ზე მეტი ცხენის ჩონჩხი, რომელიც მიცვალებულებთან ერთად იყო დამარხებული. მწუხარების ნიშნად, ცხენებს კუდებს და ფაფრებს აჭრიდნენ.

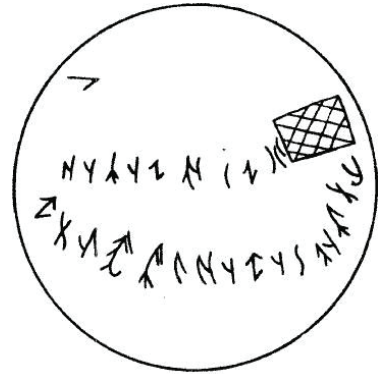
პაზირიკის ყორღანიდან ნაპოვნი ჯამები

რას იყენებდნენ
ხალიჩების
დასამზადებლად?

პაზირიკის ყორღანი-
დან აღმოჩენილი ნივ-
თების მიხედვით დაას-
ახელეთ და დაჯგუფეთ
იმ ადამიანების საქმიან-
ობები, ვინც იქ ცხოვრ-
ობდა.

პაზირიკის ხალიჩა

თქვენი აზრით, რა
მნიშვნელობა ჰქონდა
წერის გამოყენებას?

რასთან არის დაკავშირებული ის, რომ ძველი
ოსტატები ცხოველთა გამოსახულებებს ანიჭებდნენ
უპირატესობას?

ყაზახეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ესიკის (ისიკი)
ყორღანიც ჩვ.წ.აღ-მდე V ასწლეულს მიეკუთვნება. ამ ყო-
რღანში აღმოჩენილია ოქროს სამოსიანი ადამიანი (უფ-
ლისწული) და 26 ასოსგან შემდგარი წარწერა. ვერცხლ-
ის ჭურჭელზე არსებული ორხონის წარწერამ განსაკუთრ-
ებით მიიქცია მეცნიერების ყურადღება. ეს აღმოჩენა ად-
ასტურებს, რომ გოითურქების ანბანს თურქები უფრო ძე-
ელი დროიდან იყენებდნენ.

ოქროს
სამოსიანი
ადამიანი

ამ კულტურის შემქმნელები იყვნენ სკვითები, რომლებიც აქემენიდ მეფე დარიოს I-ის "ზისუტუნის წარწერაში" მოხსენიებული არიან როგორც "საკა".

სკვითები

ჩვ.წ.ალ-მდე I ათასწლეულის დასაწყისში ცენტრალურ აზიაში გვალვის დაწყებასთან ერთად, სკვითების შავი ზღვის ჩრდილოეთ ნაწილში მასიური მიგრაცია დაიწყო. აქ ისინი თურქული წარმოშობის კიმერებს შეეჯახნენ და მათი დევნით დერბენდის უღელტეხილით აზერბაიჯანში შეიჭრნენ. ჩვ.წ.ალ-მდე VII ასწლეულის დასაწყისში სკვითებმა კიმერები მანას ტერიტორიაზე შედღწევით შეავიწროვეს. სკვითები მასიურად გადმოსახლდნენ აზერბაიჯანში, დაარსეს სახელმწიფო და დაიწყეს ურარტუსა და ასურეთისთვის საფრთხის შექმნა. წინა აზიის ყველაზე ძლიერ ორ სახელმწიფოს სკვითების წინააღმდეგ არაფერი შეეძლო. სკვითების შემოსევებმა წინა აზიაში ძალთა ბალანსი შეცვალა. ასურეთის პოზიციები შესუსტდა. მანა-ასურეთის კავშირიც დაირღვა. ამურბანიპალმა დიპლომატიური გზით სკვითთა მეფეებთან ურთიერთობა მოაგვარა. მან აღიარა სკვითების ბატონობა მიდიაზე და ამით მდგომარეობა თავის სასარგებლოდ შეცვალა. სკვითები 28 წელი აკონტროლებდნენ მიდიას, ასურეთმა კი მანაში დაკარგული პოზიციები დაიბრუნა.

სკვითები გაძლიერდნენ აღმოსავლეთ ანატოლიაშიც და იქიდან ეგვიპტეს დაქვემდებარებულ სირიაზეც მიიტანეს იერიში. ეგვიპტის მმართველი მათ წინ მრავალფეროვანი საჩუქრებით დახვდა და ამ გზით მათი შეჩერება შეძლო. სკვითების ნაწილი დაბრუნდა, მაგრამ ზოგიერთმა გადაწყვიტა იქ დარჩენა-პალესტინაში.

ასურეთის ლურსმულ წარწერებში ეს მებრძოლი ხალხი "ამქუზაი" (იშქუზ – შიდა ოლუზი) სახელით არის მოხსენიებული, ჰეროდოტეს "ისტორია" ნაწარმოებში კი – სკვითების სახელით.

ძვ.წ. VI საუკუნის დასაწყისში მიდიელებთან ბრძოლაში დამარცხებული აზიური სკვითების სამეფო დაიშალა. მიუხედავად ამისა, სკვითებმა შეძლეს სერიოზული გავლენის მოხდენა

სკვითი მხედრები

3

რა უპირატესობა ჰქონდათ სკვითებს აშურისა და ურარტუს წინააღმდეგ?

პაზირიკიდან აღმოჩენილი ხელოსნური ნიმუშები

ძველი თურქებით დასახლებული ტერიტორიები

● გეოგრაფიული ობიექტები

ყირიმი – სკვითების სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემავალი ტერიტორია

წინა აზიის ხალხების სამხედრო ხელოვნებასა და ცხოვრებაზე. სკვითების სამხედრო და ადმინისტრაციული ტრადიციები მათ შემდეგ გაჩენილმა სახელმწიფოებმა განაგრძეს.

ევროპის სკვითების სახელმწიფო

შავი ზღვის ჩრდილოეთით ჯერ კიდევ ჩვ. წ. აღ-მდე VII ასწლეულიდან არსებულმა სკვითების სახელმწიფომ იარსება ჩვ. წ. აღ-ის III ასწლეულამდე.

ჩვ. წ. აღ-მდე VI ასწლეულის ბოლოს აქემენიანთა მმართველმა დარიოს I-მა სკვითებზე გაილაშქრა. რაოდენობით უმრავლესობის მქონე აქემენიანთა არმიის წინააღმდეგ სკვითებმა “გადამწვარი მიწის” ტაქტიკა გამოიყენეს. მტრის მებრძოლთა გასავლელად ადგილებში სასმელი წყლის წყაროები მიწით გადაავსეს, ხოლო ბალახი გადაწვეს. მიზანი იყო მტრის დასუსტება, შეტყუება დიდი სტეპის ცენტრში და მისი გადამწყვეტი დარტყმით განადგურება. დარიოს I-მა ამოიცნო სკვითების ნამდვილი მიზანი, დროულად გაიაზრა ეს ხაფანგი და უკან დაიხია. ასე იხსნა მან საკუთარი არმია სრული განადგურებისაგან.

თქვენი აზრით, რამ აიძულა სკვითები, გამოეყენებინათ “გადამწვარი მიწის” ტაქტიკა?

შემდგომმა მოვლენებმა უჩვენეს, რომ სკვითების მმართველი მართალი იყო. დარიოს I-მა სწრაფი უკან დახევით, დიდი გაჭირვებით შემლო გადაერჩინა თავისი არმია გარდაუვალი კატასტროფისაგან.

დარიოს I სკვითთა მეფეს ელჩის მეშვეობით ატყობინებს: „ჰეი, უცნაურო კაცო, ორი არჩევანი გაქვს. თუ გგონია, რომ შენ შეგიძლია ჩემ წინააღმდეგ გამოსვლა, შეწყვიტე გაქცევა და იბრძოლე. თუ თავს სუსტად თვლი, ისევ შეწყვიტე გაქცევა, მიწა და წყალი – ხარკად მომართვი და წარმოდექი ჩემ წინაშე“.

სკვითთა მეფე იდანფირმა კი დარიოს I-ის ელჩს ასეთი პასუხი გასცა: „ჰეი, სპარსო, ვერავინ დამაშინებს და ვერ მაიძულებს გავიქცე. შენგანაც არ გავრბივარ. რასაც ახლა ვაკეთებ, მშვიდობის დროსაც ყოველდღიური საქმიანობაა. აი რატომ არ ვჩქარობ შენთან ბრძოლას: ჩვენ არც ქალაქები გვაქვს და არც ბალები, რომ დავკარგოთ და შევშინდეთ, ამიტომ არ ვიბრძვით დაუყოვნებლივ. მაგრამ თუ ომი გსურს, ჩვენ გვაქვს წინაპართა საფლავები. მოძებნე ისინი, სცადე დაანგრეო – მაშინ ნახავ, როგორ ვიბრძვით ჩვენი საფლავებისთვის. მიწისა და წყლის ნაცვლად, შენთვის შესაფერის საჩუქრებს გამოგიგზავნი. იმის გამო, რომ შენ თავს ჩემს მბრძანებლად თვლი – ჩვენ კიდევ ვისაუბრებთ“.

შემდეგ იდანფირი დარიოსს უგზავნის საჩუქრად **ჩიტს, თაგვს, ბაყაყს და ხუთ ისარს**. დარიოს I-ის ერთ-ერთმა დიდგვაროვანმა ამ საჩუქრის აზრი ასე განმარტა:

“თუ თქვენ, სპარსები, ჩიტებივით ცაში არ აფრინდებით, თაგვებივით მიწაში არ დაიმალებით და ბაყაყებივით ტბებში არ გადახვალთ, მაშინ ვერ გადაჩრებიტ და ამ ისრების დარტყმით განადგურდებით.”

ჰეროდოტე, "ისტორია", IV წიგნი

წყაროს მიხედვით
დაახასიათეთ
სკვითთა ხელმწიფე.

**სკვითთა ხელმწიფე თავის
ოჯახთან ერთად**

სკვითები იბრძოდნენ მაკედონიის სახელმწიფოს წინააღმდეგაც. ჩვ.წ. აღ-მდე 339 წელს მაკედონიის მეფემ ფილიპე II-მ დაამარცხა სკვითთა მეფე ათე. თუმცა რვა წლის შემდეგ სკვითებმა დაამარცხეს მაკედონიელები და შეძლეს დასავლეთის ტერიტორიების დაბრუნება.

მდინარე დონისა და მდინარე დუნაის შორის ტერიტორიებზე არსებული ევროპის სკვითური სამეფოსათვის ჩვ.წ. აღ-მდე II ასწლეული იყო თავისი არსებობის ყველაზე ძლიერი პერიოდი. ზოგიერთი მეზობელი ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები სკვითებს დაემორჩილნენ. აღმოსავლეთ ევროპის სტეპებში გამავალი მნიშვნელოვანი სავაჭრო გზები მათ კონტროლქვეშ მოაქციეს. თუმცა მუდმივმა ომებმა სკვითური სახელმწიფო შეასუსტა. სკვითებს ბოლო დარტყმა კი III ასწლეულში გოთურმა ტომებ-

მა მიაყენეს. ევროპის სკვითური სახელმწიფო დაიშალა. მოგვიანებით სკვითები შეუერთდნენ შავი ზღვის ჩრდილო ნაწილებში შესულ სხვა თურქულ ტომს – ჰუნებს და მათი სახელიც გაქრა.

არმია

სკვითური არმიის ძირითად ნაწილს მსუბუქად შეიარაღებული მშვილდოსანი მხედრები შეადგენდნენ. უნაგირის გამოგონებამ და ცხენზე მშვილდის სროლის უნარმა მათ მტერზე დიდი უპირატესობა მოაპოვებინა.

ამ ხალხის თითოეული წარმომადგენელი მეზრძოლი იყო. ქალაქებისა და ციხესიმაგრეების არარსებობა სკვითებს აიძულებდა მუდამ მზად ყოფილიყვნენ თავდასხმებისთვის. არმიის სისტემაც სტეპური ცხოვრების წესს შეესაბამებოდა. ბრძოლებში მამაკაცებთან ერთად ქალებიც მონაწილეობდნენ.

სკვითი მეზრძოლები

3 თქვენი აზრით, რა მიზეზები ასუსტებს სახელმწიფოებს?

3 თქვენი აზრით, რა თვისებები უნდა ჰქონდეთ მმართველებს, რათა გაიმარჯვონ ძლიერ მტერთან ბრძოლაში?

მსუბუქად შეიარაღებული სკვითი მხედარი

3 თქვენი აზრით, რა განსხვავებაა ველის პირობებში მიმდინარე ბრძოლებსა და ქალაქებსა და ციხესიმაგრეებში გამართულ ბრძოლებს შორის?

სკვითური
სამწიბროიანი
ისრის წვერო

სკვითი მხედრები მშვილდის სროლაში დიდად იყვნენ დახელოვნებულები. ამიტომ ხშირად უპირატესობას შორი მანძილიდან ბრძოლას ანიჭებდნენ. მათი ისრები 500–800 მეტრ მანძილს აღწევდა, ხოლო ლითონისგან დამზადებული სამკუთხა ისრის წვეროები ნებისმიერ ჯავშანს ხვრეტდა. სკვითები ასევე შეიარაღებულნი იყვნენ მახვილებით, შუბებით, ცულებითა და მშვილდით და იყენებდნენ მრავალგვარ საბრძოლო ტაქტიკას, როგორიცაა: **"თურანის ტაქტიკა"** (*"მგლის თამაში"*), **"დამწვარი მიწის ტაქტიკა"** და სხვა. სკვითთა ყორღანებიდან აღმოჩენილია მრავალი იარაღი, ისრის თავები და ცხენის ჩონჩხები.

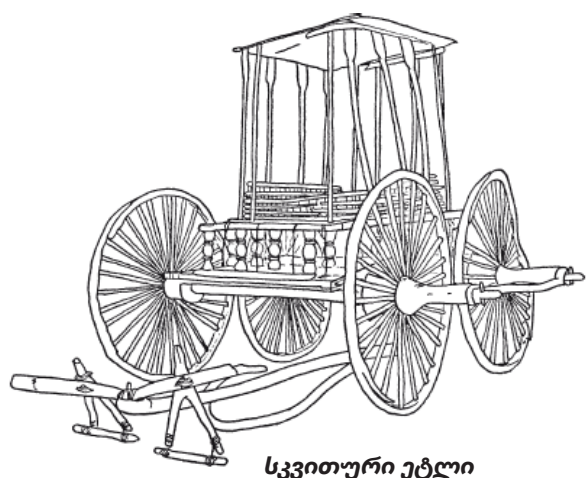
სამეურნეო ცხოვრება

სკვითები, რომლებიც ჩინეთიდან მდინარე დუნაიმდე ვრცელ ტერიტორიებზე მიგრირებდნენ, მისდევდნენ მეცხოველეობას, მიწათმოქმედებასა და ხელოსნობას. მეცხოველეები ძირითადად მისდევდნენ მეცხვარეობას, მებრუნეობასა და მეცხენეობას. მიწათმოქმედებს კი მარცვლეულ კულტურები მოჰყავდათ. მარცვლეულის ნაწარმს ბერძნები ყიდულობდნენ.

სკვითური ყორღანებიდან აღმოჩენილი ოქრომჭედლური ნაწარმი იძლევა ინფორმაციას მაღალი დონის ხელოსნობის შესახებ.

სკვითები ცხოვრობდნენ ორ ან სამოთახიან სახლებში, რომლებიც ოთხ ან ექვსბორბლიან ეტლებზე იყო დაყენებული. ეს მოძრავი სახლები გადახურული ჰქონდათ ფეტრითა და წყალგაუმტარი სხვა მასალით. ეტლებში ცხენებს ან ხარებს აბამდნენ.

ცხენი სკვითთა მომთაბარე სამეურნეო ცხოვრებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. სკვითები ჰამდნენ ცხენის ხორცს, სვამდნენ ცხენის რძეს და გაშრობილი რძისგან ამზადებდნენ საკვებს სახელწოდებით "კურუთი".

სკვითური ეტლი

განმარტეთ ბორბლის
მნიშვნელობა და
დაასაბუთეთ თქვენი
მოსაზრება.

კულტურა

თავიანთი არსებობის შემდეგ, სკვითებმა მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა დატოვეს. სკვითების ყოფაში გამოყენებული ნივთები განსაკუთრებული გემოვნებით მზადდებოდა. ნივთების წარმოებაში ცნობილი იყო ცხოველებიანი სტილი. აღმოჩენილ ყორღანებში ნაპოვნია სხვადასხვა ზომის მორფული ფორმის ფიგურები.

რისი რწმენით ხდებოდა მიცვალებულთან ნივთებისა და ცხენების დამარხვა?

რას ადასტურებს ცხოველური სტილის გამოყენება ნივთების წარმოებაში?

რელიგია

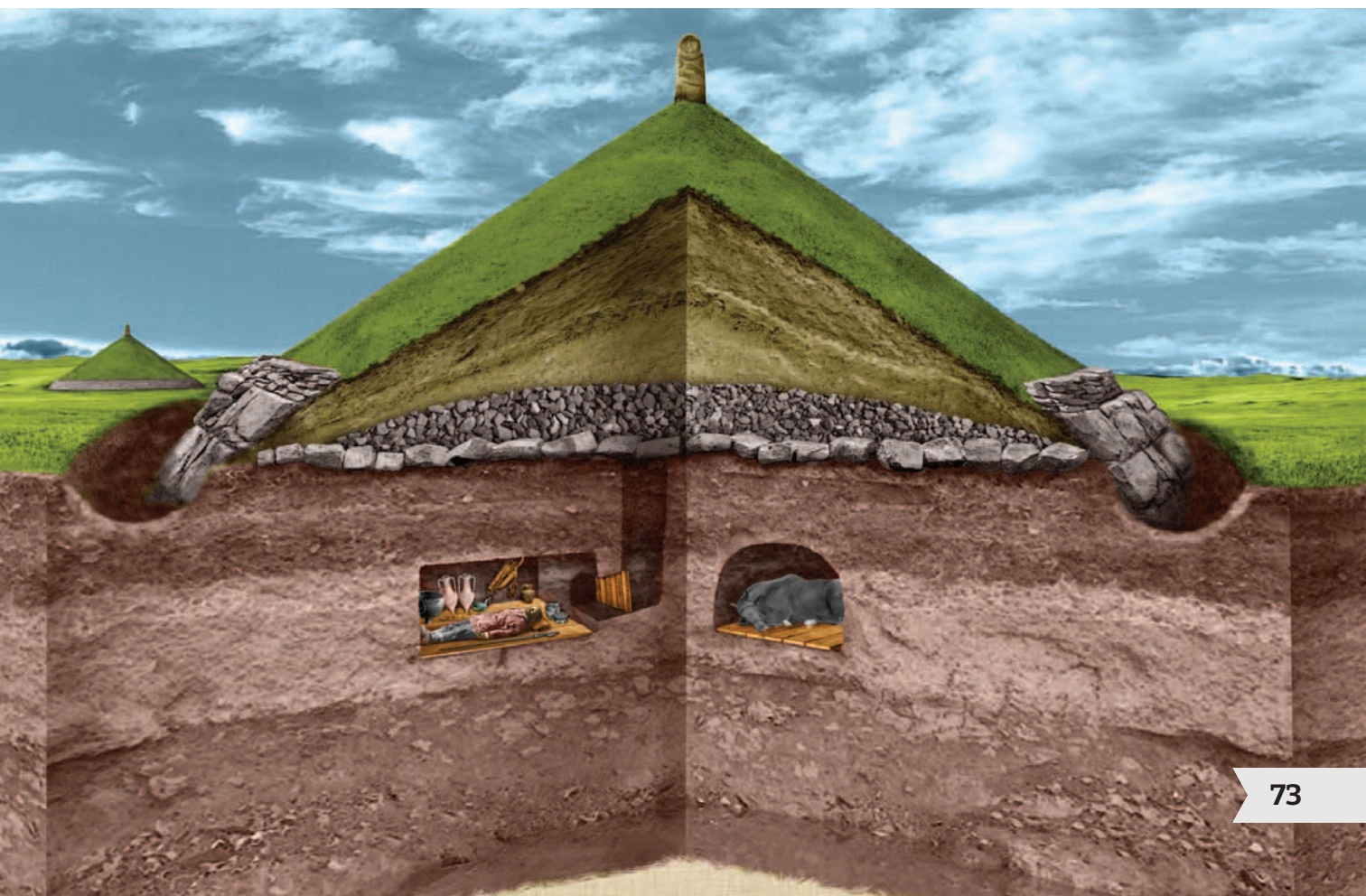
სკვითებს ღმერთების სწამდათ. ჰეროდოტეს მიხედვით, სკვითები თავიანთ მთავარ ღმერთებს **ბაბას** (*პაპეუსი*) უწოდებდნენ. დიდად სწამდათ გარდაცვალების შემდგომი სამყაროსი. გარდაცვლილი მეფეები და ტომის წინამძღოლები მუმიფიცირდებოდნენ. მათზე მაღალ ყორღანებს აშენებდნენ და მიცვალებულთან ერთად ნივთებს, იარაღს და ცხენებსაც მარხავდნენ.

რა იყო მიცვალებულთა თავზე ყორღანების აშენების მიზეზი?

ცხოველური სტილის
ყელსაბაში

სკვითების ყორღანის
შიდა ხედი

საკები

სირაქი და დარიოს I

3

თქვენი აზრით, რას ფიქრობდა სირაქი თავისი სიცოცხლის მსხვერპლად შეწირვისას?

ცენტრალურ აზიაში სკვითები უფრო მეტად საკების სახელით იყვნენ ცნობილი. აქემენიან მეფეთა წერილობით წყაროებში მათზე საინტერესო ცნობებია მოყვანილი. ჩვ.წ.აღ-მდე VI ასწლეულის ბოლოს მეფე დარიოს I ცენტრალურ აზიაში ლაშქრობისას საკ-სკვითების ძლიერ წინააღმდეგობას წააწყდა. მიუხედავად იმისა, რომ აქემენიანების არმია რაოდენობრივად აღმატებული იყო, მათ სრული გამარჯვება ვერ მოიპოვეს. საკების არმიამ უკან დახევისას დარიოს I-ის ჯარები უდაბნოსკენ წაიყვანა.

ჩვ.წ.აღ-მდე IV ასწლეულის ბოლოს ცენტრალური აზია ალექსანდრე მაკედონიელის ლაშქრობის სამიზნე გახდა. საკების სარდალი სპიტამენი ოკუპანტებთან ბრძოლაში ჩაება და გმირულად დაიღუპა. ალექსანდრემ ცენტრალური აზიის ერთი ნაწილის დამორჩილება შეძლო. თუმცა მისი სიკვდილის შემდეგ იმპერია დაიშალა. ცენტრალურ აზიაში ელინისტური ოაზისური სახელმწიფოები გაჩნდა. ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულში ეს ტერიტორიები პართიის სახელმწიფოს შემადგენლობას შეუერთდა.

უბრალო საკი მწყემსი **სირაქი** თავს ისე აჩვენებდა, თითქოს საკებიდან გამოქცეული იყო და დარიოს I-ის ნდობა მოიპოვა. მან მტრის ჯარი გზამკვლევის როლში უდაბნოს სიღრმეში შეიყვანა. მიუხედავად იმისა, რომ ხრიკი გამოაშკარავდა, უკვე გვიან იყო. სირაქმა თავისი მთავარი მიზანი შეასრულა. თუმცა საკუთარი სიცოცხლე შეწირა, მან თავისი სამშობლო გადაარჩინა.

დიდი (აზიის) ჰუნების სახელმწიფო

ჰუნების შესახებ პირველი ცნობები ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულს მიეკუთვნება. ჩინური წყაროების მიხედვით, ჰუნების პირველი პოლიტიკური გაერთიანებები სწორედ ამ პერიოდში შეიქმნა. მდინარეებს ორხონთან და სელენგას შორის მცხოვრები ჰუნები მომთაბარე მესაქონლეობით იყვნენ დაკავებული. ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულის მეორე ნახევარში სარდალმა თეომანმა ჰუნთა ტომები ერთ სახელმწიფოში გააერთიანა. ჰუნების დედაქალაქი გახდა ოტუკენი.

ჰუნების სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პერიოდში ჩინეთში იც ჩამოყალიბდა ცენტრალიზებული სახელმწიფო. მალე ამ ორ სახელმწიფოს შორის დაიწყო ხანგრძლივი დაპირისპირება. საომარი უნარის მქონე ჰუნების კავალერიების თავდასხმების წინაშე უძლური ჩინეთის იმპერატორი ცინ ში ხუანდი გადარჩენის გზად კედლის აშენებას მიიჩნევდა.

აზიის ჰუნების სახელმწიფომ ძლიერების პიკს მიაღწია **მეთე თანჰუს** * (ჩვ.წ.აღ-მდე 209–174) მმართველობის დროს.

მეთემ გაამტკიცა ცენტრალური მმართველობა, განახორციელა სამხედრო რეფორმები. ჰუნთა კავალერია ორგანიზებული იყო ათეულებად, ასეულებად, ათასეულებად და ათი ათასეულებად. ცენტრალურ აზიაში მცხოვრები რიგი ტომები ჰუნებს დაემორჩილნენ.

სპიტამენი

* თანჰუ

გაერთიანებული ჰუნთა ტომების მეთაური

"...ამ დროს მოთუნმა (მეთემ) თავი დამარცხებულად წარმოაჩინა, გაიქცა და ხანის არმია მისკენ მიიზიდა. ხანის ჯარმა მოთუნის ზურგს უკან იმოქმედა, შეტევაზე გადავიდა. მოთუნმა საუკეთესო მეომრები ჩასაფრებაში დამალა, ხოლო სუსტები წინ გააგზავნა. ხანის არმიამ, რომელიც მთლიანად ქვეითი იყო (320 ათასი ჯარისკაცი), დაიწყო ჰუნების დევნა. ...მოთუნმა თავის 300 ათასიანი რჩეული კავალერია იმპერატორ კაო-თინზე მიმართა და იგი პაი-ტენკის მთაზე ალყაში მოაქცია".

აკბარ ნ.ნაჯაფი, ნაწარმოებიდან
"ჰუნების ათასწლეული"

რომელი ტაქტიკა გახსენდებათ წყაროში აღწერილი ბრძოლის სტილით?

მეთე

მეთემ ჩინეთზეც განაგრძო ლაშქრობები და იგი დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში ჩააგდო.

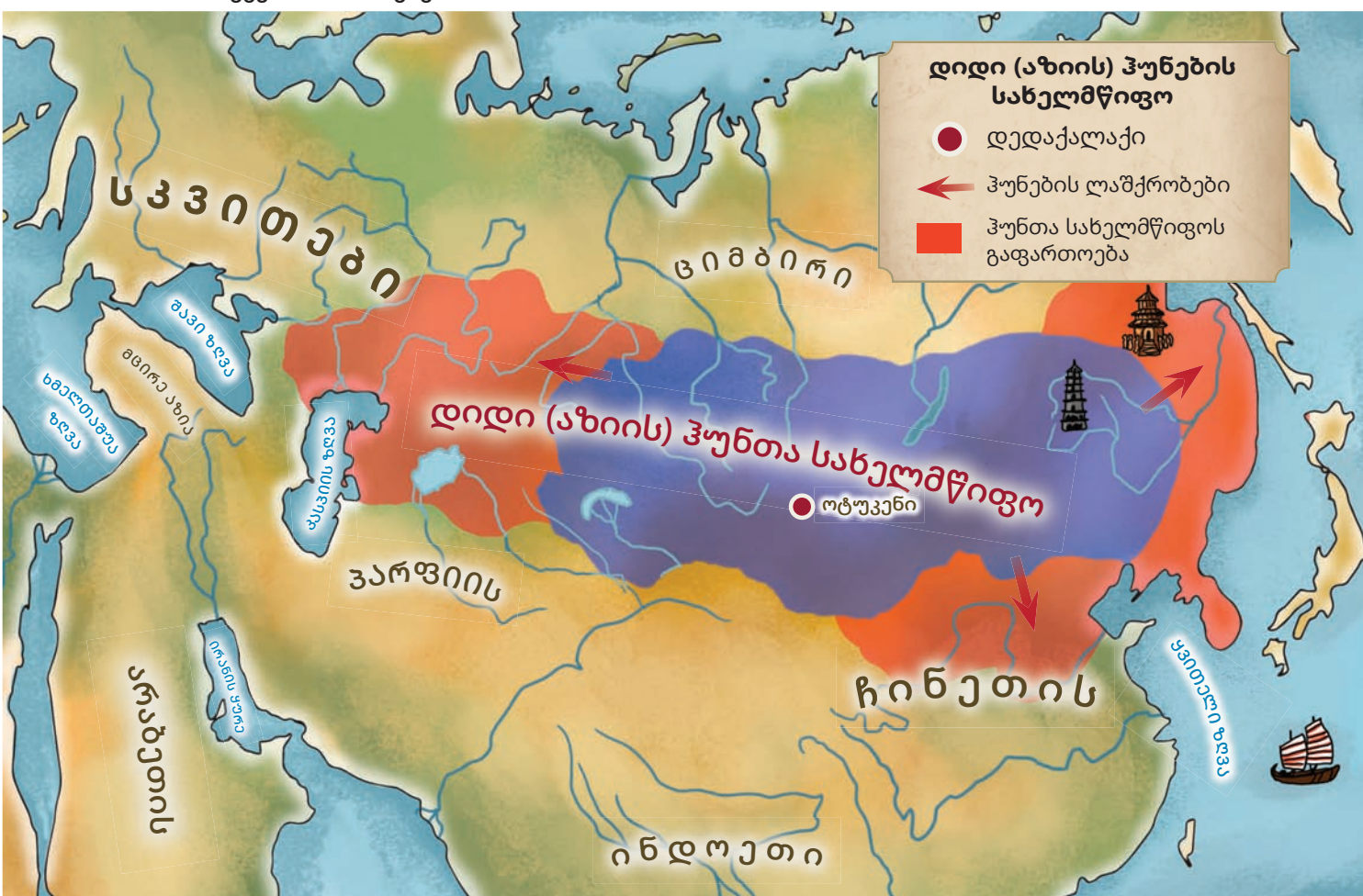
დამარცხებული ხანი მმართველი იძულებული გახდა ყოველწლიური ხარკი ეხადა და ჩრდილოეთი ჩინეთი ჰუნებისთვის დაეთმო.

რა უპირატესობა ჰქონდა ცხენოსანი არმიის ათეულ, ასეულ და ათასეულ ჯგუფებად დაყოფას? დაასაბუთეთ თქვენი მოსაზრებები.

რუკის მიხედვით, განსაზღვრეთ, რომელი თანამედროვე სახელმწიფოები მდებარეობენ ძველი ჰუნების იმპერიის ტერიტორიაზე.

ჰუნები ჩინეთის კედლის წინ

მეთემ ცენტრალურ აზიაში მცხოვრები ტომები თავის მმართველობაში გააერთიანა. ჰუნთა სახელმწიფო იმპერიად გადაიქცა. მისი საზღვრები აღმოსავლეთით კორეიდან, დასავლეთით კასპიის ზღვამდე, ჩრდილოეთით ციმბირიდან და სამხრეთით ქაშღარამდე ვრცელდებოდა. ჰუნთა მმართველის რეზიდენცია იყო ოტუკენი.

ჩვ. წ. აღ-მდე I ასწლეულის დასაწყისში ჰუნების სახელმწიფომ შიდა დაპირისპირებების შედეგად დაიწყო დასუსტება. ამ შიდა კონფლიქტების გაღრმავებით ხანის დინასტიის მმართველებიც იყვნენ დაინტერესებულნი. ომებში დამარცხებულმა ჩინელმა მმართველებმა ქორწინებითი დიპლომატია გამოიყენეს ჰუნთა იმპერიის დასასუსტებლად. ჩვ. წ. აღ-მდე 58 წელს, ჰუნების უფლისწულმა, რომლის დედაც ჩინელი იყო, გადაწყვიტა სახელმწიფო ჩინეთისათვის დაემორჩილებინა. თუმცა მისმა ძმამ – ჩიჩი თანხუმ, რომლის დედაც თურქი იყო, ეს გააპროტესტა. შედეგად, ჰუნთა იმპერია ორ ნაწილად გაიყო. აღმოსავლეთი ჰუნთა სახელმწიფო ჩინეთს დაემორჩილა. ჩიჩი თანხუს მეთაურობით დარსებულმა დასავლეთი ჰუნთა სახელმწიფომ კი გარკვეული დროით დამოუკიდებლობა შეინარჩუნა. ჩიჩი თანხუმ თავისი საზღვრები დასავლეთისკენ გააფართოვა: თანრის მთების ჩრდილოეთი და ისიკის ტბის მიმდებარე ტერიტორიები დაიმორჩილა. თუმცა, გაყოფამ ჰუნები მნიშვნელოვნად დაასუსტა. აბრეშუმის გზის კონტროლის ხელახალი დაბრუნების სურვილით ხანმა მმართველებმა ეს შესაძლებლობა ხელიდან არ გაუშვეს. ჩვ. წ. აღ-მდე 36 წელს ჩინეთის არმიამ შეტევა დაიწყო დასავლეთ ჰუნთა სახელმწიფოზე. მიუხედავად იმისა, რომ ჰუნები გმირულად იბრძოდნენ, დამარცხდნენ. დასავლეთი ჰუნთა სახელმწიფო დაეცა. ამ მარცხის შემდეგ ჰუნები დასავლეთისკენ – ურალის მთების კალთებზე და მდინარე იდილის (ვოლგის) ნაპირებზე გადასახლდნენ. მათი შთამომავლები კი რამდენიმე საუკუნის შემდეგ უფრო ძლიერი - ევროპული ჰუნთა სახელმწიფოს დამაარსებლები გახდნენ.

ჩინეთისადმი დამორჩილებულმა აღმოსავლეთი ჰუნებმა კი გო-ითურქთა სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან-როლი შეასრულეს. ჰუნთა მეორე ნაწილი კი ცენტრალურ აზიაში თეთრი ჰუნების სახელმწიფოს დამაარსებლები გახდნენ.

ჩიჩი თანჰუ

სახელმწიფო

ძველ თურქებში სახელმწიფო "ელ"-ად იწოდებოდა. ეს სიტყვა მოიცავდა ხალხს, რომელსაც სახელმწიფო გააჩნდა. როგორც სხვა თურქული წარმომავლობის სახელმწიფოებში, ჰუნებიც თვლიდნენ, რომ მმართველის ძალაუფლება ღმერთისგან მოდიოდა. ჰუნთა თანჰუები "ცის ღმერთის წარმომადგენლებად დედამიწაზე" ითვლებოდნენ. ხელმწიფის მმართველობა მემკვიდრეობით გადადიოდა.

ჯარი

ისევე როგორც სკვითებში, ჰუნების ჯარის ძირითად ნაწილსაც ცხენოსნები წარმოადგენდნენ. ეს ჰუნების ცხოვრების წესს – მომთაბარე მეცხოველეობას უკავშირდებოდა. ევრაზიის ვრცელ სტეპებში დიდი მანძილის სწრაფად გავლა მხოლოდ ცხენით იყო შესაძლებელი. ამიტომ ჰუნთა ოჯახებში ბავშვები ადრეული ასაკიდან სწავლობდნენ ცხენზე ჯდომას და მშვილდის სროლას, ამ უნარებს კი სხვადასხვა შეჯიბრებზე სრულყოფდნენ. მეთე თანჰუს მიერ ჩამოყალიბებული ცხენოსანთა საბრძოლო ტრადიციები შემდგომ საუკუნეებშიც გაგრძელდა.

გამოიკვლიეთ გამონათქვამი: "ჯარი–ხალხი, ხალხი–ჯარი".

ჰუნი
მებრძოლი

სამეურნეობა ცხოვრება

უძველესი ჰუნების ძირითადი საქმიანობა მომთაბარე მეცხოველეობა იყო. ისინი ამრავლებდნენ ცხვრის ფარებს, საქონელსა და ცხენს რემებს.

ამასთან ერთად, ჰუნები დაკავებულნი იყვნენ მჭედლობითა და სამკაულების დამზადებით, ასევე შექმნეს მათთვის დამახასიათებელი მდიდარი კულტურული ძეგლები.

კულტურა

ცენტრალურ აზიაში ჰუნებს ეკუთვნით მრავალი საფლავი, საიდანაც გამოვლენილია მატერიალური კულტურის ნიმუშები. ჰუნები მიცვალებულებთან ერთად მიწაში ათავსებდნენ სხვადასხვა ნივთებს, რაც იმქვეყნიურ სამყაროს რწმენასთან იყო დაკავშირებული.

საფლავებში აღმოჩენილია სამკაულები, ცხოველების ფიგურები, სხვადასხვა ცხოველთა გამოსახულებიანი ხმლები და სხვა ნივთები. ეს აღმოჩენები ადასტურებს, რომ ჰუნებს ჰქონდათ საკუთარი უნიკალური კულტურა.

ოქროს ირემი

რელიგია

ჰუნებს შორის, ისევე როგორც სხვა თურქულ ტომებში, ფართოდ იყო გავრცელებული ღმერთიანობა. ისინი თაყვანს სცემდნენ ცის ღმერთს და სჯეროდათ, რომ სამყარო მისგან გაჩნდა. ღმერთის შემოქმედებითი და მოვლენებზე ზემოქმედების უნარი ხორციელდებოდა ყუთის* გზით.

ჰუნურ რწმენაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებდა შამანიზმი. სჯეროდათ, რომ შამანები შუამავლობდნენ ცის ღმერთსა და ადამიანებს შორის. ჰუნების რწმენაში განსაკუთრებული ადგილი ეკავათ მზისა და მთვარის ღმერთებსაც.

* ყუთი

ბედნიერების, კეთილდღეობის, შთაგონების აზრს ატარებს.

დიდი აბრეშუმის გზის საწყისი ქვეყანა

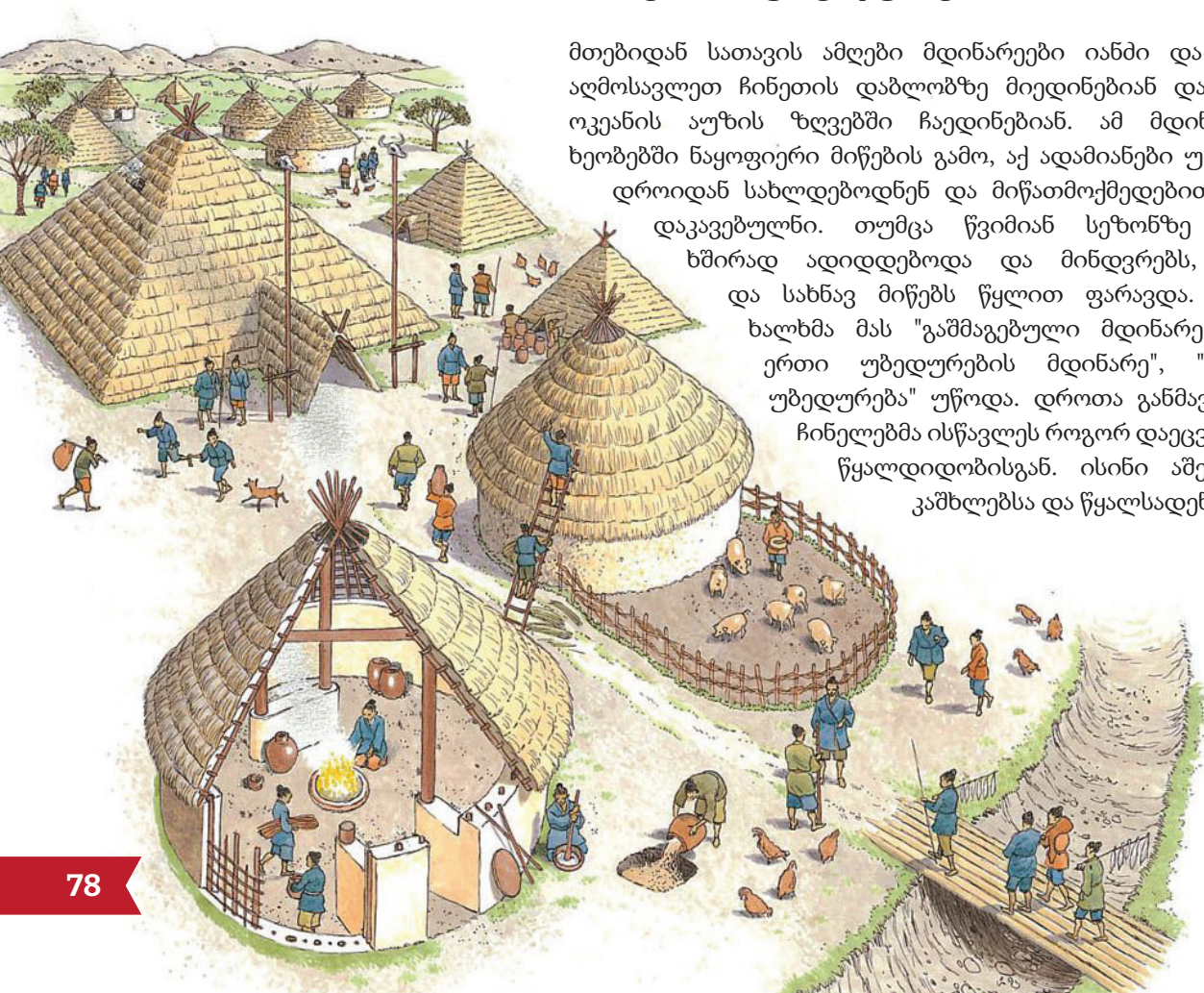
ხუანხე, სინ ში ხუანდი, ჰანის დინასტია, დიდი ჩინეთის კედელი, კონფუცი, კომპასი, ჩაი

ძველი ჩინეთის
სოფელი

ჩინეთი მდებარეობს აზიის კონტინენტის აღმოსავლეთში. ქვეყნის დასავლეთში გადაჭიმულია მაღალი მთების სისტემა, ხოლო აღმოსავლეთ ტერიტორიები შემოსაზღვრულია ზღვებით, რომლებიც წყნარ ოკეანეს უკავშირდება. ეს ბუნებრივი ბარიერები – მთები და ზღვები – ძველ დროში ჩინელებისთვის თავდაცვის როლს ასრულებდა.

ჩინეთის უბედურება

მთებიდან სათავის ამღები მდინარეები იანძი და ხუანხე აღმოსავლეთ ჩინეთის დაბლობზე მიედინებოდა და წყნარ ოკეანის აუზის ზღვებში ჩაედინებოდა. ამ მდინარეების ხეობებში ნაყოფიერი მიწების გამო, აქ ადამიანები უძველესი დროიდან სახლდებოდნენ და მიწათმოქმედებით იყვნენ დაკავებულნი. თუმცა წვიმიან სეზონზე ხუანხე ხშირად ადიდდებოდა და მინდვრებს, ბაღებს და სახნავ მიწებს წყლით ფარავდა. ამიტომ ხალხმა მას "გაშმაგებული მდინარე", "ათას ერთი უბედურების მდინარე", "ჩინეთის უბედურება" უწოდა. დროთა განმავლობაში ჩინელებმა ისწავლეს როგორ დაეცვათ თავი წყალდიდობისგან. ისინი აშენებდნენ კაშხლებსა და წყალსადენ არხებს.

ჩინეთი მდებარეობს აზიის კონტინენტის აღმოსავლეთ ნაწილში. ქვეყნის დასავლეთით გადაჭიმულია მაღალი მთების სისტემა, ხოლო აღმოსავლეთ ტერიტორიები შემოსაზღვრულია ზღვებით, რომლებიც წყნარ ოკეანეს უკავშირდება.

ამრიგად, დამორჩილებული იქნა მდინარე ხუანხე. მდინარის ხეობებში ადამიანებს მოჰყავდათ ბრინჯი, რომელიც უამრავ წყალს საჭიროებდა, ასევე დაკავებულნი იყვნენ მეცხოველეობითა და ხელოსნობით.

ჩინელი ოსტატების მიერ დამზადებული აბრეშუმის ქსოვილები და თეთრი თიხისგან შექმნილი დახვეწილი ფაიფურის ჭურჭელი შემდგომში მთელ მსოფლიოში გახდა ცნობილი.

მეურნეობის განვითარებამ და ჩვ. წ. აღ-მდე VI სასულეულში რკინის დამუშავების დაწყებამ გამოიწვია პირველყოფილი თემური წყობის დაშლა და ახალი მონათმფლობელი სახელმწიფოების წარმოქმნა.

3 რა იყო ძირითადი ფაქტორი, რომელმაც განაპირობა ძველ ჩინეთში მონათმფლობელი სახელმწიფოების წარმოქმნა?

მდინარე ხუანხე
წყალდიდობისას

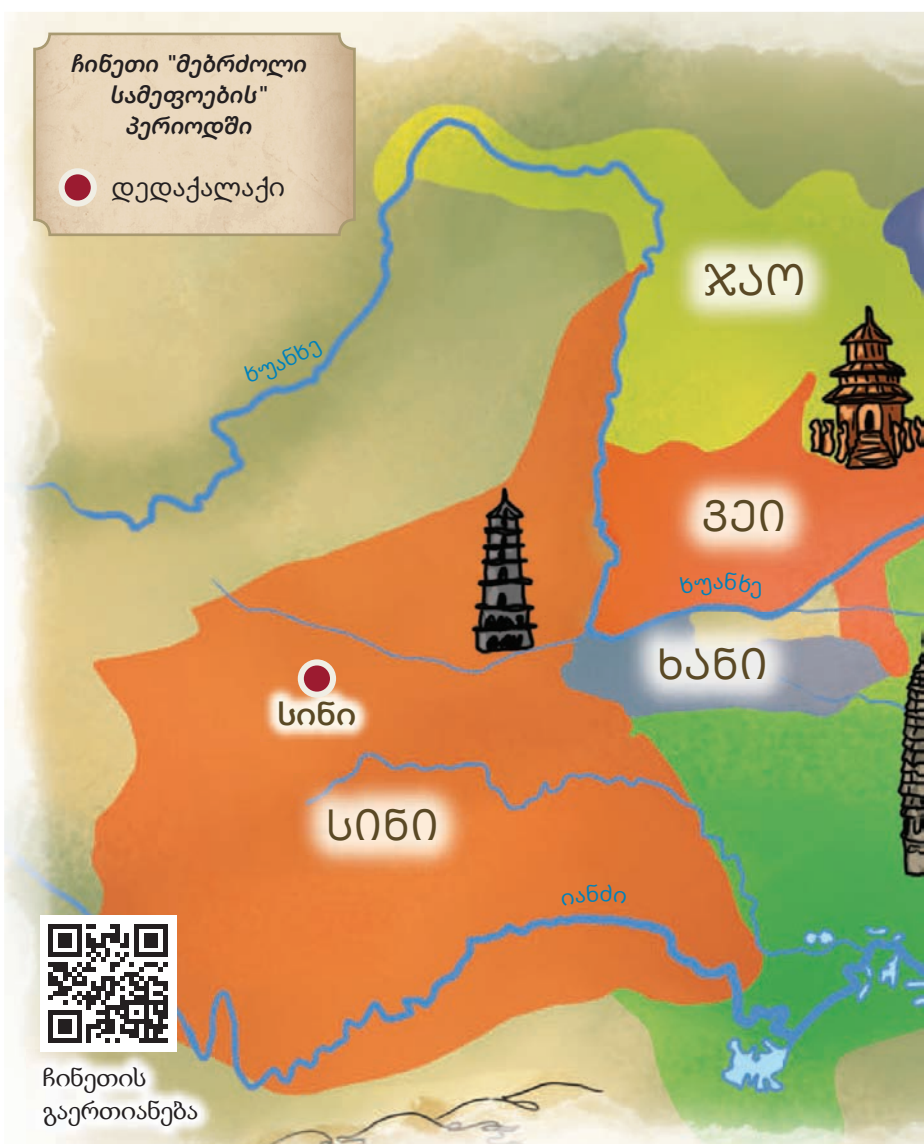
მდინარე ხუანხე : ძველი გამოსახულება აბრეშუმზე

ჩინეთის გამაერთიანებელი ხელმწიფე

ჩვ. წ. აღ-მდე IV–III ასწლეულებში ჩინეთში უკვე არსებობდა რამდენიმე მონათმფლობელი სახელმწიფო. ისინი მუდმივად ომობდნენ ერთმანეთთან, რის გამოც ეს პერიოდი ჩინეთის ისტორიაში შევიდა როგორც "მებრძოლი სამეფოების პერიოდი".

ამ სამეფოებს შორის სინის სამეფომ დაამარცხა სხვა სახელმწიფოები. ჩვ. წ. აღ-მდე 221 წელს სინის მეფემ გააერთიანა მთელი ქვეყანა ერთ სახელმწიფოდ და საკუთარ თავს სინ ში ხუანდის (ჩინეთის პირველი ხელმწიფე) ტიტული მიანიჭა. მან ჩინეთის ტერიტორია დაყო პროვინციებად და თითოეულ მათგანს მოხელე დაუნიშნა.

ჩინეთის ჩრდილოეთით ცხოვრობდნენ მებრძოლი ჰუნების ტომები. მათ მიერ შექმნილი ძლიერი სახელმწიფო სისტემატურად აწყობდა შეტევებს ჩინეთის ტერიტორიაზე. ჩინეთის არმია უძლური აღმოჩნდა ჰუნების სწრაფი და მოხერხებული ცხენოსნების წინაშე.

ჩინეთის
გაერთიანება

სურათის მიხედვით აღწერეთ ქალაქის მოსახლეობის ყოფაცხოვრება.

ხელმწიფე სინ ში ხუანდიმ გამოსავალი კედლის აშენებაში დაინახა. ჩვ. წ. აღ-მდე 214 წელს დაიწყო ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობა. მისი მშენებლობა მომდევნო პერიოდებშიც გაგრძელდა. ამ გიგანტური კედლის ნაშთებმა დღემდე მოაღწია.

ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობა

დინასტია, რომელმაც გააფართოვა ჩინეთი

ჩვ. წ. აღ-მდე 206 წელს ჩინეთში მოხდა დინასტიური ცვლილება. მმართველობაში მოვიდა ჰანის დინასტია. ჩინელებმა ისწავლეს ჰუნების საბრძოლო ტაქტიკა და უკვე მათთან ბრძოლაში წარმატების მიღწევა დაიწყეს. დიდი ჰუნების სახელმწიფო დაიშალა და მისი ნაწილი ჩინეთის ხელისუფლების ქვეშ მოექცა. ჰანის ხელმწიფეების დაპყრობების შედეგად ჩინეთის საზღვრები თანდათან ფართოვდებოდა და სახელმწიფოს ტერიტორია იზრდებოდა.

ჩინეთის დიდი კედელი

განსაზღვრეთ, ამჟამად რომელი ქვეყნები მდებარეობენ აბრეშუმის დიდი გზის გამავალ ტერიტორიებზე.

დიდი აბრეშუმის გზა

ალექსანდრე მაკედონელის დაპყრობებმა დააჩქარა ეკონომიკური კავშირების ჩამოყალიბება აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. აზიიდან ევროპისკენ მიმავალი სავაჭრო გზები იმ დროის სახელმწიფოებს ერთმანეთს სისხლმარღვებივით აკავშირებდა. ჰანის დინასტიის ხელმწიფეთა დაპყრობებმა ჩვ. წ. აღ-მდე II ასწლეულში მსოფლიო სავაჭრო გზებზე ჩინეთის გასვლაც უზრუნველყო. ამრიგად, დაიწყო მოქმედება ქარავნის გზამ, რომელიც ჩინეთიდან მიემართებოდა ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროებამდე და იქიდან გრძელდებოდა ევროპაში. ამ გზას „დიდი აბრეშუმის გზა“ ეწოდა. ჩინელი ხელოსნების მიერ დამზადებული სხვადასხვა ნაწარმი სწორედ ამ გზით იყიდებოდა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. განსაკუთრებით ფასდებოდა აბრეშუმის ქსოვილები, რომლებიც მსოფლიო ბაზარზე დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. ჩინელები აბრეშუმის წარმოების ტექნოლოგიას ინახავდნენ საიდუმლოდ და მისი ექსპორტიდან იღებდნენ დიდ მოგებას.

დიდი აბრეშუმის გზის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება გადიოდა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე.

ამ გზამ ქვეყნები და ხალხები დააახლოვა, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა კულტურათმორის ურთიერთობებში.

რა ეკონომიკური და კულტურული მნიშვნელობა ჰქონდა აბრეშუმის გზის აზერბაიჯანზე გავლას?

შეაგროვეთ ინფორმაცია დიდი აბრეშუმის გზის შესახებ. აღწერეთ მისი ეკონომიკურ-პოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობა.

სურათის მიხედვით
აღწერეთ აჯანყებულთა
ტანსაცმელი და
შეიარაღება.

ყვითელთავსაბურავიანთა
აჯანყება

წითელწარბიანი
აჯანყებული

ჰანის დინასტიის “დამმხოზი” აჯანყებები

დაპყრობითი ომების დროს ტყვედ აყვანილებს მონებად აქცევდნენ. მათ თმას პარსავდნენ, შუბლსა და სახეზე კი დაღს ასვამდნენ. გლეხები, რომლებიც ვერ იხდიდნენ მძიმე გადასახადებს და იჯარას, თავიანთ ოჯახებთან ერთად მორჩილებაში, ანუ მონობაში ექცეოდნენ. ჰანის დინასტიის დასუსტებასთან ერთად ჩინეთში გავრცელდა სახალხო აჯანყებები. ერთ-ერთი ასეთი აჯანყება ჩვენი წელთაღრიცხვით I ასწლეულის დასაწყისში მოხდა. აჯანყებულები წარბებს წითლად იღებავდნენ, რათა ხელმწიფის ჯარისკაცებისგან განსხვავებულიყვნენ. ამიტომ ამ აჯანყებას “წითელწარბიანთა” აჯანყება უწოდეს.

უფრო მასშტაბური აჯანყება კი მოხდა 184 წელს. აჯანყებულები თავზე ყვითელ თავსაბურავებს იკეთებდნენ, რის გამოც მათ “ყვითელთავსაბურავიანებს” უწოდებდნენ.

ამ აჯანყებას ხელმძღვანელობდნენ მძევი ჩჟანები. აჯანყება 20 წელზე მეტხანს გაგრძელდა. აჯანყება ძნელად ჩაახშეს. თუმცა, ჰანის დინასტია უკვე ძლიერ დასუსტებული იყო და III ასწლეულის დასაწყისში საბოლოოდ დაემხო. ჩინეთი კვლავ პატარა სახელმწიფოებად დაიშალა.

რა იყო ჩინეთში აჯანყებების დამარცხების მიზეზები?

ჩინური კულტურა

დამწერლობა

უძველესმა ჩინელებმა გამოიგონეს მათთვის დამახასიათებელი იეროგლიფური დამწერილობის სისტემა. ერთიანი სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ, წერა კიდევ უფრო დაიხვეწა. ჩინურ წერაში ათასობით სიმბოლო იყო. მათი შესასწავლად წლები იყო საჭირო. თავდაპირველად, წერის საშუალებად ბამბუკის დაფებს იყენებდნენ.

იმპერატორის ბრძანებებს კი აბრეშუმის ქსოვილებზე წერდნენ. ქაღალდის გამოგონების შემდეგ, წერა ქაღალდზე გადავიდა.

იეროგლიფები

სახელი		პიქტოგრამების* ევოლუცია			
1.	მთა				
2.	მზე				
3.	ადამიანი				

მეცნიერება

ჯერ კიდევ უკვე ძველ დროში, სეზონების ცვლა, ბუნებრივი მოვლენები და ციური სხეულების დაკვირვება ჩინეთში ზუსტი კალენდრის შექმნის საფუძველი გახდა. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მიწათმოქმედი მოსახლეობისთვის.

ვაჭრებისა და მოგზაურების მეშვეობით გროვდებოდა ინფორმაცია ჩინეთის მიმდებარე ქვეყნებისა და ტერიტორიების შესახებ. ამ მონაცემების საფუძველზე დაიწერა წიგნი „მთების და ზღვების შესახებ“. სავარაუდოდ, კომპასიც სწორედ შორეული მოგზაურობისას გამოიგონეს ჩინელმა მეზღვაურებმა და მოგზაურებმა.

ძველ ჩინეთში სამედიცინო სფეროც განვითარებული იყო. ჩინელი მკურნალები უპირატესობას ანიჭებდნენ მკურნალობას ბუნებრივი მცენარეებით. ამ მცენარეებიდან ერთ-ერთი ჩაი იყო. თავდაპირველად ჩაი გამოიყენებოდა როგორც წამალი, რომელიც სხეულს ენერგიას უნარჩუნებდა.

ჰანთა დინასტიის პერიოდში შეიქმნა ნაწარმოებები, რომლებიც ჩინეთის ისტორიას ასახავდა.

3 თქვენი აზრით, რატომ მიენიჭა უპირატესობა ქაღალდზე წერას?

* პიქტოგრამა

ლათინურად “*pictus*” – “სურათი” ბერძნულად “*γραφμα*” – “*წერ*” სიტყვებისგანაა აღებული. ნიშნავს რაიმე აზრიანი მოსაზრების სურათის მემშვეობით გადმოცემას.

ჩინური კალენდარი

ჩინელი უბრალო მოსახლეობის
კუთვნილი სახლი

არქიტექტურა

ძველ ჩინეთში სახლები, ძირითადად, ხისგან შენდებოდა. მხოლოდ მეფის სასახლეები და მდიდარი დიდებულების სახლები იყო ქვისგან ნაგები. ჩინელ არქიტექტორებს ჰქონდათ მათთვის დამახასიათებელი სტილი. სახლის ინტერიერიც ჩინური ყოფის შესაბამისად ეწყობოდა.

3

რა მახასიათებლებით განსხვავდება ჩინური არქიტექტურა აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებისგან?

ჩინელი დიდებულის სახლი

კონფუცის მოძღვრება

ძველ ჩინეთში სამეცნიერო ცოდნის გაფართოებამ ხელი შეუწყო სიბრძნის ხელოვნების – ფილოსოფიის განვითარებას. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა კონფუცის მოძღვრება. ამ მოძღვრების თანახმად, უმცროსები უფროსებს, ბავშვები მშობლებს, ხალხი კი მეფეს უნდა დაემორჩილონ. ჩინელი ბრძენის აზრით, თუ მეფე, მამა და შვილი თავიანთ მოვალეობებს სწორად ასრულებენ, მაშინ ადამიანებს შორის მშვიდობა დაისადგურებს.

კონფუციმ ბუნებაში არსებული წესრიგი საზოგადოებაზე განავრცო.

კონფუცის გამონათქვამები

- ✓ გონიერი ადამიანი წარუმატებლობის მიზეზს საკუთარ თავში ეძებს, უგუნური კი სხვებში.
- ✓ ვინც არ იცის, რას ეძებს, ვერ მიხვდება, რას პოულობს.
- ✓ თუ მცირე წარმატებებს დაედევნებით, დიდი წარმატებები შეიძლება გაუშვათ ხელიდან.
- ✓ ნელა სიარული არ არის პრობლემა, მთავარია არ გაჩერდე.
- ✓ წარმატების კიბეზე ჯიბეებში ხელებით ვერავინ ვერ ასულა.
- ✓ სწავლა ფიქრის გარეშე უსარგებლოა, ფიქრი სწავლების გარეშე – საშიში.

განიხილეთ კონფუცის აზრები ცალ-ცალკე და გააკეთეთ დასკვნები საკუთარი თავის-ათვის.

თქვენი აზრით, რა თვისებები უნდა ჰქონდეს ადამიანს წარმატების მისაღწევად?

10

ქადრაკის სამშობლო

არიელები, ჰარაპა, მოჰენჯო-დარო, რაჯა, კასტა, “ვედა”

ზიის სამხრეთით მდებარეობს ძალიან დიდი ქვეყანა – ინდოეთი. ეს ქვეყანა მოიცავს ინდოეთის ნახევარკუნძულს და აზიის იმ ნაწილს, რომელიც ამ ნახევარკუნძულს ესაზღვრება. მსოფლიოში ყველაზე მაღალი და მუდმივად თოვლით დაფარული ჰიმალაის ქედები ინდოეთს სხვა ქვეყნებს აშორებს. ჰიმალაის მთები ქვეყანას ცივი ჩრდილოეთის ქარებისგან იცავს, რის გამოც ინდოეთში ამინდი თუნდაც ზამთარშიც თბილია. ნახევარკუნძულის დასავლეთიდან მოედინება მდინარე ინდი, აღმოსავლეთიდან – განგი. ეს ორი მდინარე, რომელიც ჰიმალაიდან იღებს სათავეს, მთებში თოვლის დნობისას დიდ ღვარცოფებს იწვევს.

ინდოეთის უძველესი ქალაქები

არქეოლოგებმა მდინარე ინდის ხეობის ტერიტორიაზე აღმოაჩინეს ჩვ.წ.აღ-მდე III ათასწლეულში აშენებული ქალაქების ნანგრევები. მათგან ყველაზე დიდი ქალაქები იყო მოჰენჯო-დარო და ჰარაპა. ჰარაპაში იყო შიგნით

ეს ქვეყანა ინდოეთის
ნახევარკუნძულზე მდებარეობს.
ნახევარკუნძუ-
ლის დასავლეთ ნაწილში
მოედინება მდინარე ინდი,
აღმოსავლეთში – განგი.

ძალიან ლამაზად მოწყობილი
ორ და სამსართულიანი სახ-
ლები, დიდი საწყობი მარცვ-
ლეულისთვის, აგრეთვე ღარი-
ბთა ქოხები და ხელოსნური
სახელოსნოები. ქალაქის მოსა-
ხლეობა ამუშავებდა ბრინჯ-
აოსა და ოქროს. ჰარაპელებს
საკუთარი დამწერლობაც ჰქო-
ნდათ, თუმცა მათი დამწე-
რობითი სისტემის გაშიფ-
ვრა ჯერჯერობით შეუძლ-
ებელია. მოჰენჯო-დაროში იყო
წყალმომარაგების გაყვანილო-
ბა და კანალიზაციის სისტემა.
ჩვ.წ.ად-მდე II ათასწლეულში
მოსახლეობამ ქალაქები მიატ-
ოვა და წავიდა. ისტორიულ მე-
ცნიერებას ჯერ კიდევ არ აქვს
პასუხი, რატომ.

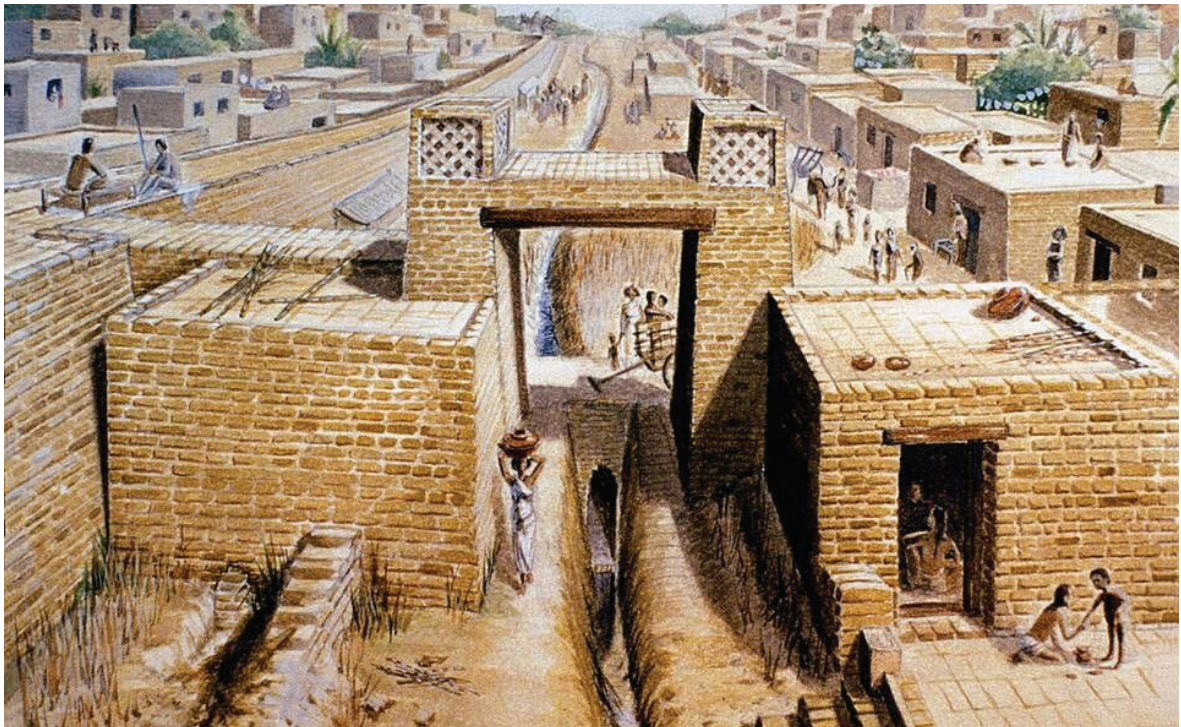
ქალაქ მოჰენჯო-დაროს
ნარჩენები

ქალაქი მოჰენჯო-დარო

მოჰენჯო -დაროში
აღმოჩენილი კაცის ბიუსტი

ჰარაპა

ჩვ.წ.ალ-მდე II ათასწლეულში მოხეტიალე არიელი ტომები ჩრდილო-დასავლეთიდან ინდოეთისკენ დაიძრნენ. არიელ ტომებს რაჯები ხელმძღვანელობდნენ.

არიელებმა ადგილობრივ მოსახლეობასთან შერწყმით, დასახლებული ცხოვრება დაიწყეს, მიწათმოქმედებით დაკავდნენ და მეზობლური თემების მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ.

ჩვ.წ.ალ-მდე XI ასწლეულში ინდო-არიელებმა ლითონის დამუშავება ისწავლეს. ისინი რკინის იარაღით განგის მიდამოებში ტყეებს წმენდდნენ და ასე შექმნეს მიწათმოქმედებისათვის პირობები. აქ, მიწათმოქმედებასთან ერთად, დაიწყო მეცხოველეობისა და ხელოსნობის სწრაფი განვითარება.

სახელმწიფოს ჩამოყალიბება

ინდოელი ხალხის შრომის ნაყოფს რაჯები და სხვა მაღალი სტატუსის მქონე პირები ითვისებდნენ. ისინი მოსავლისა და პირუტყვის ნაწილის მიტაცებას ახდენდნენ მეზობელი თემებისგან. თავდაპირველად რაჯებს ირჩევდნენ, თანდათან ისინი მეფეებად იქცნენ და მმართველობას მემკვიდრეობით შვილებს გადასცემდნენ.

3 რატომ გადავიდნენ არიელები დასახლებულ ცხოვრებაზე?

3 რით ახსნით იმას, რომ ინდოეთში პირველი სახელმწიფოები მდინარე ინდის ხეობაში ჩამოყალიბდა?

ამრიგად, ჩვ.წ.ალ-მდე I ათასწლეულში ინდოეთში გაჩნდა სახელმწიფოები მეფის მმართველობით, არმიით, მცველებითა და მოხელეებით.

ერთიანი სახელმწიფოს არ არსებობა ართულებდა ქვეყნის დაცვას. ჩვ.წ.ალ-მდე VI ასწლეულში ინდოეთის ჩრდილო-დასავლეთი დაექვემდებარა აქემენიანთა იმპერიას. მას შემდეგ, რაც ალექსანდრე მაკედონელმა დაასრულა აქემენიანთა მმართველობა, ჩვ. წ. აღ-მდე 327 წელს ინდოეთზე გაილაშქრა.

მან ინდოეთის ტერიტორიები მდინარე ინდამდე დაიპყრო.

აშოკა

ალექსანდრეს გარდაცვალების შემდეგ ინდოეთშიც დაიწყო ბრძოლა ბერძნულ-მაკედონური ოკუპაციის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში განსაკუთრებულად გამოირჩეოდნენ მაურიას დინასტიის მმართველები. ამ დინასტიის ყველაზე ძლიერი მეფე აშოკა იყო, რომელმაც ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულის მეორე ნახევარში ინდოეთი ერთიან სახელმწიფოდ გააერთიანა.

განიხილეთ, რატომ ვერ შეძლო ალექსანდრე მაკედონელმა ინდოეთის დაპყრობა.

სოციალური ფენები

ინდოელებს შორის უთანასწორობის გაჩენა ასახულია მათ რელიგიაში. ინდოეთში სამყაროსა და ადამიანის შემქმნელად მიიჩნეოდა ღმერთი ბრაჰმა. ამიტომ ინდოეთში ქურუმებს ბრაჰმანებს ეძახდნენ. ბრაჰმანები ასწავლიდნენ, თითქოს ღმერთმა თვითონ დაყო ადამიანები კასტებად (უცვლელი მემკვიდრეობითი უფლებებითა და მოვალეობებით დაჯგუფებული საზოგადოებები). არსებობდა ოთხი ძირითადი კასტა: ბრაჰმანები, მებრძოლები, თემის გლეხები და შუდრები – მსახურები. ადამიანი სიცოცხლის ბოლომდე იმავე კასტაში რჩებოდა, სადაც დაიბადა.

ბრაჰმანები (მღვდლები)

მებრძოლები

ვაჭრები, ხელოსნები, გლეხები

მსახურები

კასტა

ინდოეთის კულტურა

არქიტექტურა

ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულში აშენებული მაღალი სვეტები ინდოეთის სამეფოს ძლიერების სიმბოლოებია. თითოეული სვეტი მთლიანად ერთი ქვის ბლოკიდან არის გამოკვეთილი. ერთ-ერთზე მოთავსებულია ოთხი ლომის ქანდაკება. ეს ლომები ყველა მიმართულებით იყურებიან და თითქოს სახელმწიფოს საზღვრებს იცავენ.

ჩვ.წ.აღ-მდე I ასწლეულში ქვისგან გამოკვეთილი ჭიშკარი მშვენიერი ხელოვნების ნიმუშია. მოქანდაკეებს იგი მოურთავთ ორნამენტებით, ინდოეთის მდიდარი მცენარეული და ცხოველური სამყარო, ლეგენდარული გმირები და ხალხის ყოველდღიური ცხოვრება გამოუსახავთ.

დამწერლობა და მეცნიერება

ინდოელები წერდნენ გამშრალ პალმის ფოთლებზე. მათ მათემატიკაში შემოიტანეს ნული ციფრი. ამით მათ გამოიგონეს მარტივი და მოსახერხებელი ანგარიშის **ათციფრიანი სისტემა**, რომელსაც დღეს თითქმის მთელი მსოფლიო იყენებს. მათ შეეძლოთ მათემატიკის სფეროში კვადრატული და კუბური ფესვების გამოთვლა. ძველი ინდოელები დედამიწას სფეროს სახით წარმოიდგენდნენ.

ჭადრაკის სამშობლო

ინდოეთი ჭადრაკის სამშობლოა. ძველად ძვალისგან დამზადებული ჭადრაკის ფიგურები ინდურ არმიას განასახიერებდნენ. ინდოეთში ჭადრაკს “ოთხი სახის არმიას” უწოდებდნენ.

თქვენი აზრით, შეიძლება თუ არა ჭადრაკის თამაში შეადაროთ ომს? დაასაბუთეთ თქვენი მოსაზრება.

ნაწერები პალმის ფოთლებზე

რელიგია

ინდოეთში სახელმწიფოს ჩამოყალიბების პერიოდში შეიქმნა რელიგია ჰინდუიზმი. ჰინდუიზმის უძველესი წმინდა კანონების კრებულს "ვედა" ("ცოდნა", "სიბრძნე") ეწოდება. "ვედა"-ს ტექსტებში საუბარია მდიდრებსა და ღარიბებზე.

ინდოეთი ბუდიზმის სამშობლოა. ეს რელიგია შეიქმნა ჩვ.წ.ად-მდე VI ასწლეულში და მისი დამფუძნებელია გაუტამა. გაუტამას, რომელიც ეძიებდა ჭეშმარიტების შეცნობის გზას, მისი მიმდევრები მოგვიანებით ბუდას, ანუ "მცოდნეს", "ჭეშმარიტებით გასხივოსნებულს" უწოდებდნენ. ბუდიზმი ეწინააღმდეგებოდა კასტურ დაყოფას. ამ მოძღვრების თანახმად, თითოეული მორწმუნე უმაღლეს მიზანს მხოლოდ საკუთარი ძალისხმევით მიაღწევდა.

ბუდას სიტყვები

ბუდას თანახმად, ადამიანი ბედნიერებას აღწევს სწორი გზით – გზით, რომელიც საშუალოა ტკობასა და ტანჯვას შორის. ამას რვა წესის დაცვით შეიძლება მიაღწიო. ეს რვა-გზა ასწავლის ცხოვრების რვა მთავარ კანონს. ამ კანონებიდან ზოგიერთი შემდეგია:

- სწორი ხედვა . ადამიანის ნამდვილი მეგზური უნდა იყოს სიმართლე და სამართლიანობა.
- სწორი აზროვნება. ადამიანი ყოველთვის უნდა იყოს მშვიდი და კეთილგანწყობილი, არ უნდა ავნოს არცერთ ცოცხალ არსებას.
- სწორი სიტყვა. ადამიანი არასდროს არ უნდა იტყუებოდეს და არ უნდა გამოიყენოს უბეში სიტყვები.
- სწორი მოქმედება . ადამიანი უნდა აკეთებდეს მხოლოდ სიკეთეს და თავი უნდა აარიდოს ყველა ბოროტ საქციელს.

ბუდა

3 თქვენი აზრით, ბუდას ჩამოთვლილი გზებიდან რომელი არის ყველაზე მნიშვნელოვანი?

3 თქვენი აზრით, რას გულისხმობდა ბუდა სამართლიანობაში?

ჩვ.წ.ად-მდე III ათასწლეულში
კრეტა-მიკენის კულტურის
შექმნა

ჩვ.წ.ად-მდე 776
წელს პირველი
ოლიმპიური
თამაშების
ჩატარება

ჩვ.წ.ად-მდე IV
ასწლეულში
ალექსანდრე
მაკედონელის
ლაშქრობები

ჩვ.წ.ად-მდე I ასწლეულში
რომის იმპერიის
დაარსება

ძველი დასავლური ცივილიზაციები

ჩვ.წ.ად-მდე
753 წელს
ქალაქ რომის
დაარსება

476 წელს
დასავლეთი
რომის იმპერიის
დაშლა

ევროპის კულტურის აკვანი

ათენი, სოლონი, სპარტა, მარათონის ბრძოლა,
პერიკლე, ოლიმპიური თამაშები, ალექსანდრე
მაკედონელი

რომელი უნარებისა და
ჩვევების ჩამოყალიბება
გამოიწვია მოსახლე-
ობაში საბერძნეთის
ზღვებით გარშემორტყ-
მულობამ?

თქვენი აზრით, რა
გავლენა შეიძლება
მოეხდინა ბუნებრივ-
გეოგრაფიულ პირობ-
ებს საბერძნეთის ერ-
თიანი სახელმწიფოს
შექმნაზე?

საბერძნეთი მდებარეობს ევროპაში, ბალკანეთის ნახე-
ვარკუნძულის სამხრეთ ნაწილში. საბერძნეთი მთაგორიანი
ქვეყანაა და სამხრეთიდან ხმელთაშუა, დასავლეთიდან იო-
ნის, აღმოსავლეთიდან კი ეგეოსის ზღვებით არის გარშ-
ემორტყმული. ქვეყანა ბუნებრივად იყოფა სამ ნაწილად:
ჩრდილოეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ საბერძნეთად. ჩრ-
დილოეთ და ცენტრალურ საბერძნეთს შორის მდებარეობს
ვიწრო თერმოპილეს უღელტეხილი.

სამხრეთ საბერძნეთი, რომელიც მდებარეობს პელოპონესის
ნახევარკუნძულზე, ცენტრალური საბერძნეთისგან ზღვათა
ყურეებით არის გამიჯნული.

მთები საბერძნეთს პატარა ოლქებად ჰყოფენ. ერთი ოლქიდან
მეორეში გადასვლა შესაძლებელია ან ზღვით, ან მთის
ბილიკებით.

უძველესი დროიდან აქ მცხოვრები მოსახლეობა მისდევდა
მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას და თევზაობას.

კრეტა-მიკენას კულტურა

ეგეოსის ზღვაში უამრავი კუნძულია. მათ შორის ყველაზე
დიდია კრეტა. ევროპაში პირველი სახელმწიფო ჩვ.წ.აღ-მდე
III ათასწლეულში სწორედ კრეტაზე ჩამოყალიბდა.

კრეტელები მისდევდნენ მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას
და თევზაობას. იმის გამო, რომ გემთმშენებლობა განვი-
თარებული იყო, აქ ფუნქციონირებდა დიდი პორტები. კრეტას
სავაჭრო ურთიერთობები ჰქონდა ეგვიპტესთან, ფინიკიასთ-
ან და ბაბილონთან.

ხელოსნები ბრინჯაოსგან ამზადებდნენ იარაღს და ოქროსა-
გან - სამკაულებს.

რუკის მიხედვით ისაუბრეთ საბერძნეთის გეოგრაფ-
იულ მდებარეობაზე.

ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები

საბერძნეთი მდებარეობს ბალკანეთის ნახევარკუნძულის სამხრეთით. სამხრეთიდან მას გარს აკრავს ხმელთაშუა ზღვა, დასავლეთიდან - იონის ზღვა, აღმოსავლეთიდან კი - ეგეოსის ზღვა.

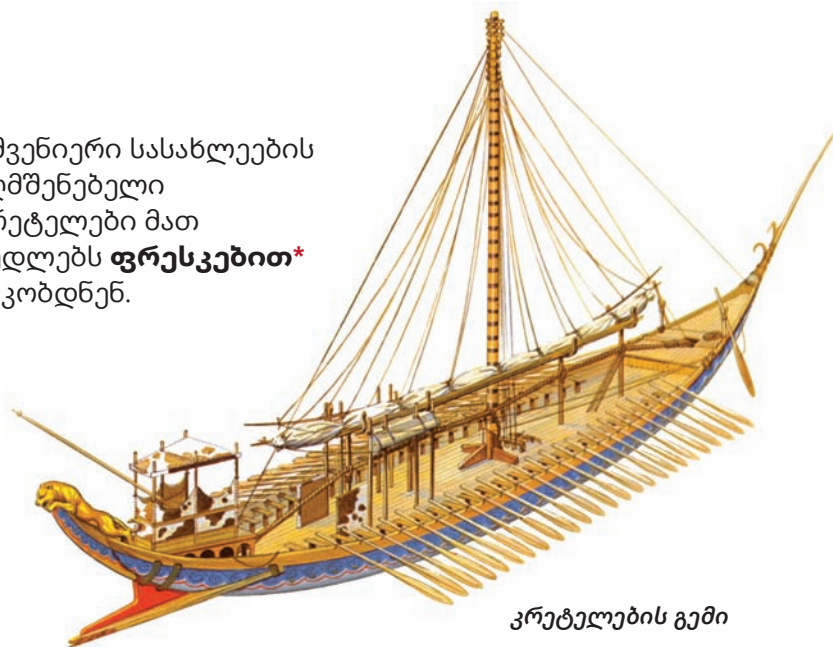

* ფრესკა

ახლად გაღესილ კედელზე შესრულებული ნახატია.

მშვენიერი სასახლეების აღმშენებელი კრეტელები მათ კედლებს **ფრესკებით** ამკობდნენ.

კრეტელების გემი

თქვენი აზრით, რატომ გაჩნდა ევროპაში პირველი სახელმწიფო კრეტაზე?

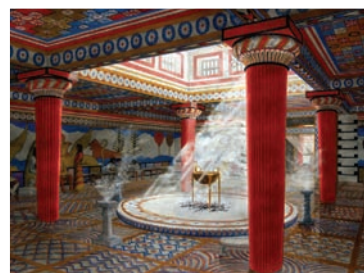
კრეტული კულტურა დიდ გავლენას ახდენდა პელოპონესის მიკენურ ქალაქზე. კრეტელებს საკუთარი დამწერლობაც ჰქონდათ.

ჩვ.წ.აღ-მდე II ათასწლეულის შუა ხანებში, კრეტასთან მდებარე ერთ-ერთ კუნძულზე ვულკანის ამოფრქვევის შედეგად, კრეტული კულტურა განადგურდა.

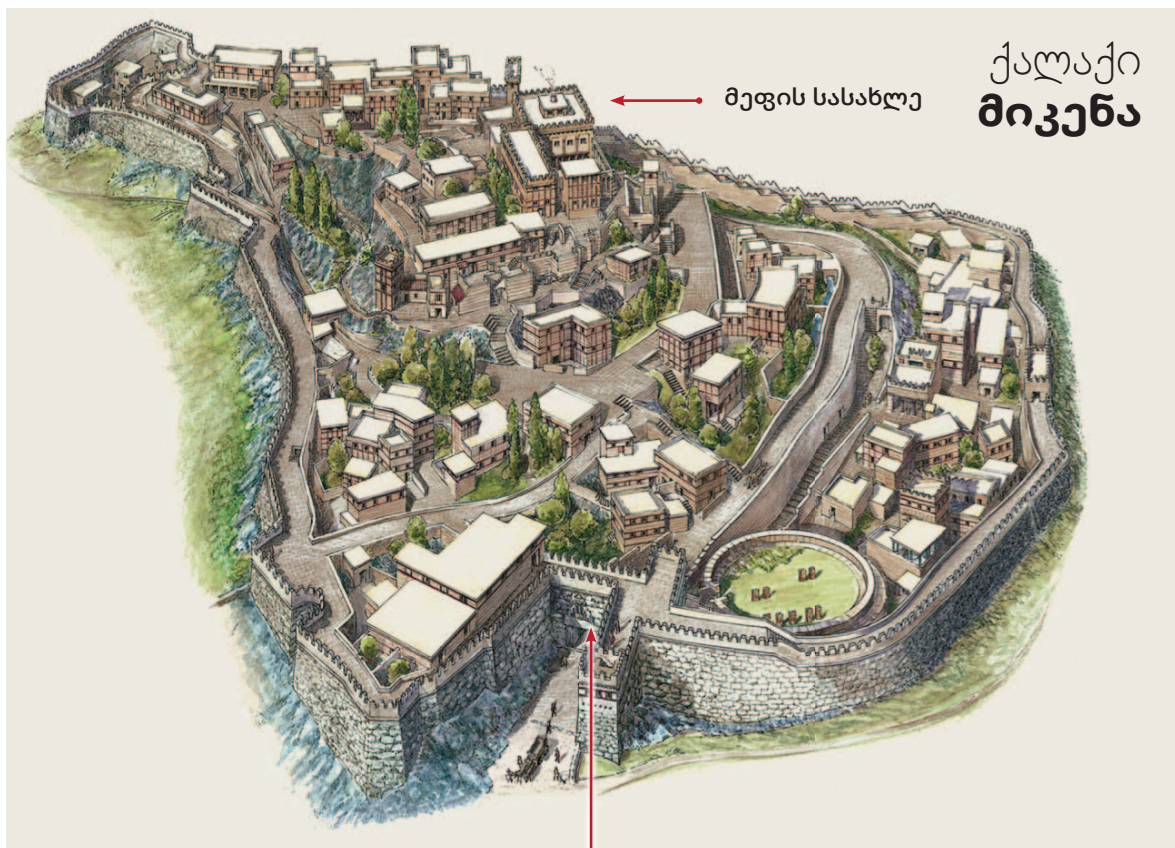
კრეტაზე კნოსის სასახლე

მშვენიერი კრეტას სასახლე

სასახლის შიგა ხედი

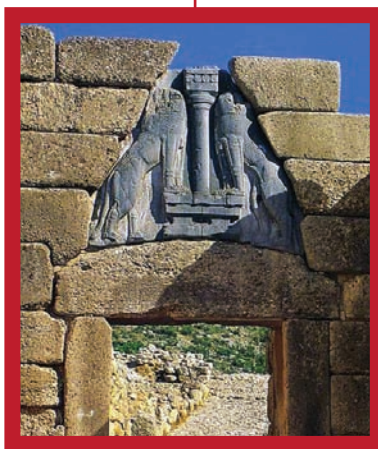

ქალაქი მიკენა

მეფის სასახლე

ოქროს ნილაბი

ლომის კარიბჭე

მიკენეში მცხოვრებმა ახელ-ბერძნულმა ტომებმა კრეტული კულტურიდან ბევრი რამ გადაიღეს. მათ მიერ მაღალ ბორცვზე აგებულ აკროპოლში ("მაღალი ქალაქი") მდებარეობდა მეფის სასახლე და არისტოკრატების სახლები. სასახლის მახლობლად კლდეებში იჭრებოდა სამარხები. გარდაცვლილებს სახეზე ოქროს ნილაბებს უკეთებდნენ. აკროპოლისის გარშემო მდებარეობდა ვაჭრების სახლები, ხელოსნების და მიწათმოქმედების ქოხები.

ჩვ. წ. აღ-მდე II ათასწლეულის ბოლოს, საბერძნეთის ჩრდილოეთიდან მოსულმა დორულ-ბერძნულმა ტომებმა მიკენური კულტურა გაანადგურეს.

ბერძნები გიგანტური ქვებით ნაგებობებს, მაგალითად, მიკენას აკროპოლისის კედელი, "ციკლოპების მშენებლობად" მიიჩნევდნენ. მათ სჯეროდათ, რომ მხოლოდ ციკლოპის მსგავსი გიგანტები იყვნენ უნარიანები ამის აშენებაში.

მიკენას მეფის სამარხი

შეაგროვეთ ინფორმაცია
კრეტა-მიკენას
არქიტექტურის შესახებ

ქალაქი ათენი

ქალაქ-სახელმწიფო ათენი

ჩვ. წ.აღ-მდე VIII ასწლეულიდან საბერძნეთში მრავალი ქალაქ-სახელმწიფო ჩამოყალიბდა. ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი იყო ათენი, რომელიც მდებარეობდა ცენტრალური საბერძნეთის ატიკის ოლქში. ქალაქის ცენტრში, მაღალ ბორცვზე აგებულ აკროპოლში მცხოვრებმა არისტოკრატებმა მთელი ატიკის მოსახლეობა დაიმორჩილეს.

მათ თავიანთ მმართველობას "არისტოკრატია" ანუ "საუკეთესოების მმართველობა" უწოდეს. აქედან მოდის სიტყვა „არისტოკრატი“, რაც ნიშნავს "ცნობილ ადამიანს" ან "ცნობილი მოდგმის წარჩინებულ პირს". ატიკის დანარჩენ თავისუფალ მოსახლეობას დემოსი ეწოდებოდა. მოსახლეობა მისდევდა მიწათმოქმედებას და მესაქონლეობას. გორაკების ფერდობებზე ზრდიდნენ ვაზს, ხეობებში კი ზეთისხილის ხეებს. ხელოსნები ამზადებდნენ თიხის ამფორებს – ორსახელურიან ვიწროყელიან ჭურჭელს, რომელშიც ინახებოდა ღვინო და ზეთისხილის ზეთი.

აკროპოლისის მახლობლად მდებარეობდა ბაზრის მოედანი – აგორა. მეურნეობისა და ხელოსნობის განვითარებამ ბიძგი მისცა ვაჭრობის გაჩენასა და გაფართოებას. ათენში დამზადებული პროდუქცია გემებით გაჰქონდათ სხვა ქვეყნებში. ჩვ. წ.აღ-მდე VII ასწლეულში ათენში იჭრებოდა ვერცხლის ფული.

თავდაპირველად თავის მიწაზე მომუშავე არისტოკრატები, მათი მიწის ფართობების გაზრდის კვალობაზე, მისი დამუშავებისათვის დღიურად მომუშავეებს* ასაქმებდნენ. მეუ-

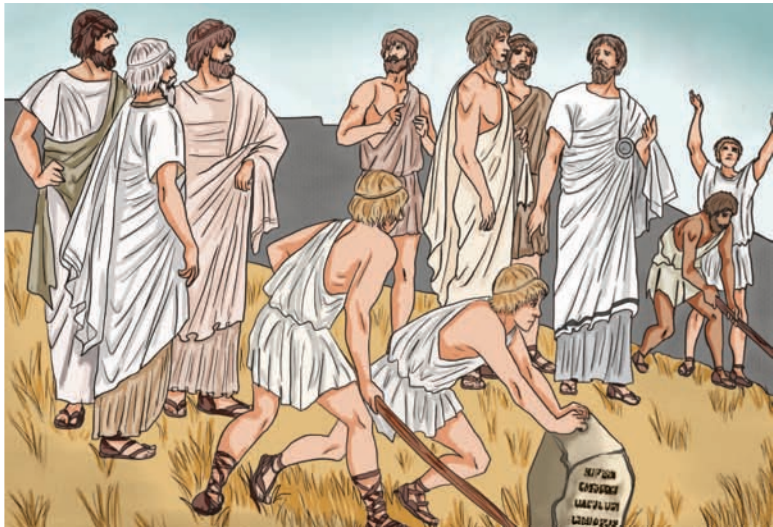

თქვენი აზრით, ვაჭრობაში საქონლის გაცვლაა უკეთესი თუ ფულის გამოყენება?

* დღიურად მომუშავე

ადამიანი, რომელიც იღებს ანაზღაურებას ყოველდღიური შრომისთვის.

რწმუნების განვითარებამ და მონების რიცხვის გაზრდამ გლეხების მდგომარეობაც შეცვალა. სუსტმოსავლიან წლებში ღარიბი გლეხები არისტოკრატებისგან პროცენტით ვალს იღებდნენ. მევახშე გლეხის მიწის ნაკვეთზე ვალის ქვას დგამდა, რომელზეც ეწერა ვალის რაოდენობა და გადახდის ვადა. ვინც ვერ ახერხებდა ვალის დროულად დაბრუნებას, კარგავდა მიწას და ოჯახთან ერთად მონად იქცეოდა.

ვალის ქვის დაყენება

დემოსისა და არისტოკრატების ბრძოლა

ჩვ. წ.აღ-მდე VII ასწლეულში ათენში ყველა საკითხს წყვეტდა უზუცესთა საბჭო, რომელიც შედგებოდა მხოლოდ არისტოკრატებისგან. მათი მიღებული კანონების საფუძველზე მუშაობდა სასამართლო. ეს კანონები იცავდა არისტოკრატების სიცოცხლესა და ქონებას. უმნიშვნელო დანაშაულისთვისაც კი სიკვდილი იყო განწესებული. ამიტომ დემოსი აცხადებდა: ეს კანონები “მელნიით კი არა, სისხლით არის დაწერილი”. ეს კანონები ავტორის სახელით “დრაკონის კანონებად” იწოდებოდა.

მეურნეობაში მონური შრომის დანერგვამ როგორ იმოქმედა გლეხების მდგომარეობაზე?

ვის ინტერესებს ემსახურებოდა “დრაკონის კანონები”?

ათენის აკროპოლისი

სახალხო კრება ათენში

დემოსის უკმაყოფილება არისტოკრატების მმართველობით ამბოფრებდა მათ შორის ბრძოლას.

ღარიბთა ძირითადი მოთხოვნები ასეთი იყო:

- ✓ მონაწილეობა ათენის მმართველობაში
- ✓ გლეხებისთვის მიწის წილის მიცემა
- ✓ ვალების გაუქმება

3 რა იყო დემოსსა და არისტოკრატთა შორის ბრძოლის მიზეზი?

არისტოკრატები, რომლებსაც ხალხის აჯანყების შეეშინდათ, იძულებული გახდნენ დათმობაზე წასულიყვნენ.

ჩვ. წ.აღ-მდე 594 წელს მმართველად არჩეულმა სოლონმა, დემოსსა და არისტოკრატებს შორის შერიგების მიზნით, რეფორმები გაატარა.

ამ რეფორმების მიხედვით გლეხების ვალები გაუქმდა. ვალის გამო მონებად გადაქცეული ათენელები გათავისუფლდნენ. მომავალშიც ათენელების ვალის გამო მონად გადაქცევა აიკრძალა. ატიკის ყველა მამაკაცმა, რომელიც ადგილობრივი იყო, მიიღო ათენის მოქალაქეობა. ყველა **მოქალაქე*** მონაწილეობდა ათენის სახალხო კრებაზე.

ჩვ. წ.აღ-მდე VI ასწლეულის ბოლოს, სახალხო კრებამ დაიწყო სტრატეგების არჩევა, რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ არმიასა და ფლოტს.

* მოქალაქე

პიროვნება, რომელიც იყენებს კანონით განსაზღვრულ უფლებებს და ასრულებს ვალდებულებებს სახელმწიფოს წინაშე.

3 განიხილეთ სოლონის რეფორმები. თქვენი აზრით, კიდევ რა შეიძლება დაემატოს ამ რეფორმებს?

3 რა უფლებები მიანიჭა ათენელებს მოქალაქეობამ?

ადამიანების ნაკადი სახალხო კრებაზე

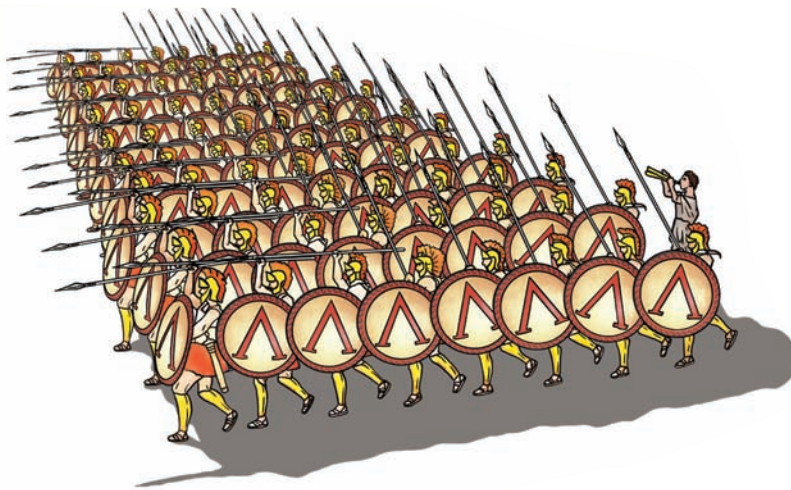

სპარტელები ბრძოლაში

სპარტის სახელმწიფო

ჩვ. წ.აღ-მდე II ათასწლეულის ბოლოს დორიებმა სამხრეთ საბერძნეთში დაიპყრეს ლაკონიკის ტერიტორია და დააფუძნეს ქალაქი სპარტა. თავის სპარტელებად გამოაცხადება დაიწყეს. ათენის მსგავსად, იმავდროულად სპარტაშიც ჩამოყალიბდა მონათმფლობელური სახელმწიფო. დაპყრობითი ომების შედეგად სპარტელებმა პელოპონესის სამხრეთი ნაწილი დაიმორჩილეს. დაპყრობილი მოსახლეობა მონებად აქციეს, რომლებსაც ჰილოტებს უწოდებდნენ. პელოპონესის თავისუფალი მოსახლეობა სპარტელებს გადასახადს უხდიდა.

სპარტელი მამაკაცები ყველანი მებრძოლები იყვნენ. ისინი კარგად იყვნენ შეიარაღებული. სპარტის არმიის წყობა **ფალანგა*** იწოდებოდა. კანონი უკრძალავდა მათ, გარდა სამხედრო სამსახურისა, სხვა საქმიანობით დაკავებას.

სპარტის ფალანგა

ლაკონური მეტყველება

სპარტელები უპირატესობას ანიჭებდნენ მოკლე და მკაფიო მეტყველებას. ასეთ მეტყველებას ლაკონური ეწოდება, ანუ ლაკონიკას მსგავსად. მაგალითად, როცა სპარტელი ქალი ომში გზავნიდა თავის შვილს, ეუბნებოდა: "ფარით ან ფარზე". ფარის დაკარგვა სირცხვილად ითვლებოდა. მებრძოლის ცხედარი, რომელიც გმირულად დაეცა ბრძოლაში, ფარზე აყვანილი მოჰქონდათ.

* ფალანგა

ქვეით მებრძოლთა წყობა მაკედონიასა და საბერძნეთში.

სპარტელი ბიჭების აღზრდა

ბიჭებს შვიდი წლის ასაკში მშობლებს ართმევდნენ და სკოლაში მიჰყავდათ. იქ ისინი მკაცრ პირობებში ცხოვრობდნენ, რაც აძლიერებდა სხეულსა და ნებისყოფას. სპორტში ვარჯიშისას ჭიდაობა და მუშტით ბრძოლა მთავარ ადგილს იკავებდა. ტკივილის მოთმენის შესასწავლად ბიჭებს მათრახით სცემდნენ. მათ უნდა შეესრულებინათ უფროსების ყველა ბრძანება და ელაპარაკათ მხოლოდ მაშინ, როცა უფროსები ნებას დართავდნენ.

3 თქვენი აზრით, რა იყო სპარტელების სამხედრო წარმატებების მთავარი მიზეზი?

3 რას დაარქმევდით სპარტის სახელმწიფოს?

ბერძნული კოლონიები

დემოსსა და არისტოკრატებს შორის გამწვავებული ბრძოლა და საბერძნეთში სახნავ-სათესი მიწების სიმცირე აიძულებდა ბევრს დაეტოვებინა ქვეყანა. რიგმა საბერძნეთის ქალაქებმა დაიწყეს დასახლება ხმელთაშუა და შავი ზღვის სანაპიროებზე, ქმნიდნენ კოლონიებს. ჩვ. წ.აღ-მდე VIII–VI ასწლეულებში კავკასიიდან ესპანეთამდე მრავალი ბერძნული კოლონია წარმოიშვა. მიწის არმქონე გლეხები, გამდიდრების მსურველი ხელოსნები და ვაჭრები დასახლდნენ კოლონიებში. თითოეული კოლონია ცალკე ქალაქ-სახელმწიფო იყო.

უმველესი ბერძნები, მიუხედავად იმისა, სად სახლობდნენ, თავს ერთ ერად მიიჩნევდნენ. საკუთარ თავს ჰელენებს, ხოლო სამშობლოს — ელადას უწოდებდნენ. ჰელენებს აერთიანებდა საერთო ენა, წეს-ჩვეულებები, რელიგია და ერთიანი დამწერლობა.

3 რა ფაქტორებმა განაპირობა კოლონიების დაარსება?

3 რა მნიშვნელობა ჰქონდა ბერძნული კოლონიების დაარსებას?

ბერძნული კოლონიები

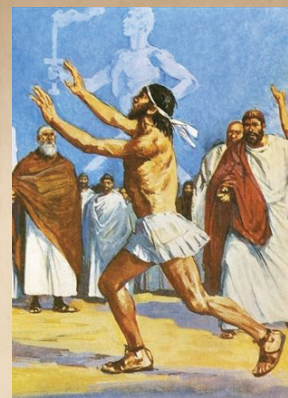
- კოლონიზაციის მიმართულება
- ჩვ. წ. აღ-მდე VIII ასწლეულში ბერძნებით დასახლებული ტერიტორია
- სანაპირო კოლონიები
- დედაქალაქი
- ქალაქი

ბერძნულ-აქემენიდური ომი

ჩვ. წ. აღ-მდე V - ასწლეულის დასაწყისში ევროპაში საბერძნეთის, აზიაში კი აქემენიდთა სახელმწიფოს ძალაუფლება მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მეფე დარიოს I-მა დაიმორჩილა მცირე აზიის ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები და ეგეოსის ზღვის კუნძულები.

საბერძნეთზე თავდასხმით, დარიოსის I-ის არმია მივიდა ათენთან ახლოს მდებარე **მარათონის** ველზე. ჩვ. წ. აღ-მდე 490 წელს გამართულ ბრძოლაში ბერძნებმა დამარცხეს რიცხვობრივად უპირატესობის მქონე აქემენიდური არმია.

ერთ-ერთმა ბერძენმა მეომარმა მარათონის ველიდან ათენამდე 42 კმ მანძილი გაირბინა, რათა გაეცნებინა გამარჯვების ამბავი. მაგრამ როგორც კი ამბავი გაავრცელა, გული გაუსკდა და გარდაიცვალა.

თანამედროვე პერიოდში სპორტულ შეჯიბრებებზე მარათონის გარბენი ტარდება სწორედ ამ მეომარის პატივით.

მარათონის ბრძოლა

ჩვ. წ.აღ-მდე 480 წელს აქემენიდათა არმია ჩრდილოეთ საბერძნეთში შეიჭრა. სპარტის მეფე ლეონიდასის ხელმძღვანელობით ბერძნებმა დაიკავეს თერმოპილის ხეობა და გადაუკეტეს გზა ცენტრალურ საბერძნეთში. ღალატის შედეგად ალყაში მოქცეულმა ლეონიდასმა უბრძანა ყველა დანარჩენ რაზმს უკან დახევა, ხოლო თავად 300 სპარტელთან ერთად გმირულად იბრძოლა და უთანასწორო ბრძოლაში დაეცა. აქემენიდებმა დაიკავეს ცენტრალური საბერძნეთი.

აქემენიდების ერთ-ერთმა ელჩმა, თავისი ჯარის სიმრავლით ბერძნების დაშინების მიზნით, თქვა: "ჩვენი ისრები მზეს დაფარავენ". ლეონიდასმა უპასუხა: "მაშინ ჩრდილში ვიომებთ".

აქემენიდების მეფე სალამინი ბრძოლას ადევნებს თვალს

ჩვ. წ.აღ-მდე 480 წელს სალამინის საზღვაო ბრძოლა ბერძნების გამარჯვებით დასრულდა. ერთი წლის შემდეგ ბერძნულმა გაერთიანებულმა ძალებმა მტერი დამარცხეს და მათი ქვეყნიდან გააძევეს. თუმცა საზღვაო ბრძოლები კიდევ 30 წელი გაგრძელდა. ამიტომ ბერძნულმა ქალაქ-სახელმწიფოებმა ერთმანეთთან კავშირი დაამყარეს. გაერთიანებულ ფლოტს ათენელი სტრატეგოსები ხელმძღვანელობდნენ. თენის საზღვაო კავშირმა აქემენიდების ფლოტი დაამარცხა. ომი ბერძნების გამარჯვებით დასრულდა, რომლებმაც თავიანთი სამშობლო დაიცვეს. დადებული სამშვიდობო ხელშეკრულების მიხედვით, აქემენიდების სახელმწიფო აღიარე-

ბდა ეგეოსის ზღვის კუნძულებზე და მცირე აზიაში მდებარე ბერძნული ქალაქების დამოუკიდებლობას. ასევე, მის სამხედრო ფლოტს ეკრძალებოდა ეგეოსის ზღვაში გასვლა.

გ განსაზღვრეთ ბერძნების გამარჯვების ორი მთავარი მიზეზი.

გ შექმენით ტექსტი ბერძნულ-აქემენიდურ ომზე.

სალამინის საზღვაო ბრძოლა

ათენის მონათმფლობელური დემოკრატია

აქემენიდების სახელმწიფოზე გამარჯვების შემდეგ საბერძნეთი ხმელთაშუა ზღვის აუზში ყველაზე ძლიერ ქვეყანად იქცა. ამის შემდეგ ათენელებს “ზღვის პატრონებს” უწოდებდნენ. გამარჯვების შედეგად უამრავი ნადავლი მოიპოვეს. ბაზრებზე ათასობით ადამიანი მონად იყიდებოდა. მონათა შრომა უმეტესად გამოიყენებოდა ლითონის საბადოებში, ქვის სამტეხლოებში. მონებს “ადამიანისფეხებიანს” ეძახდნენ.

პერიკლე

ჩვ. წ.-ამდე V ასწლეულის შუა წლებში ათენი საბერძნეთის უძლიერესი სახელმწიფო იყო. აქ მმართველობისთვის ბრძოლაში ღარიბი მოქალაქეების უფლებები მნიშვნელოვნად გაიზარდა. ახლა მათ შეეძლოთ ნებისმიერი თანამდებობის დაკავება. თანამდებობაზე ყოფნისთვის ხელფასს იძლეოდნენ. ათენში მონათმფლობელური დემოკრატიის უმაღლესი განვითარების ხანა პერიკლეს სტრატეგოსობის დროს იყო. სახელმწიფოს უმაღლესი ორგანო ხალხთა კრება იყო. კრებაზე კანონებს იღებდნენ, ომისა და მშვიდობის საკითხებს წყვეტდნენ. სტრატეგოსსა და ხაზინადარსაც კრებაზე ირჩევდნენ. სახალხო კრებაზე მონაწილეობა შეეძლო 20 წელს მიღწეულ ნებისმიერ მოქალაქეს. ათენში სახელმწიფოს ასეთი მმართველობა დემოკრატიად იწოდებოდა, რაც ნიშნავს “დემოსის (ხალხის) ძალაუფლებას”.

3 თქვენი აზრით, რატომ ეძახდნენ მონებს ასე?

დ დაასახელეთ ათენის დემოკრატიული მმართველობის ძირითადი ნიშნები.

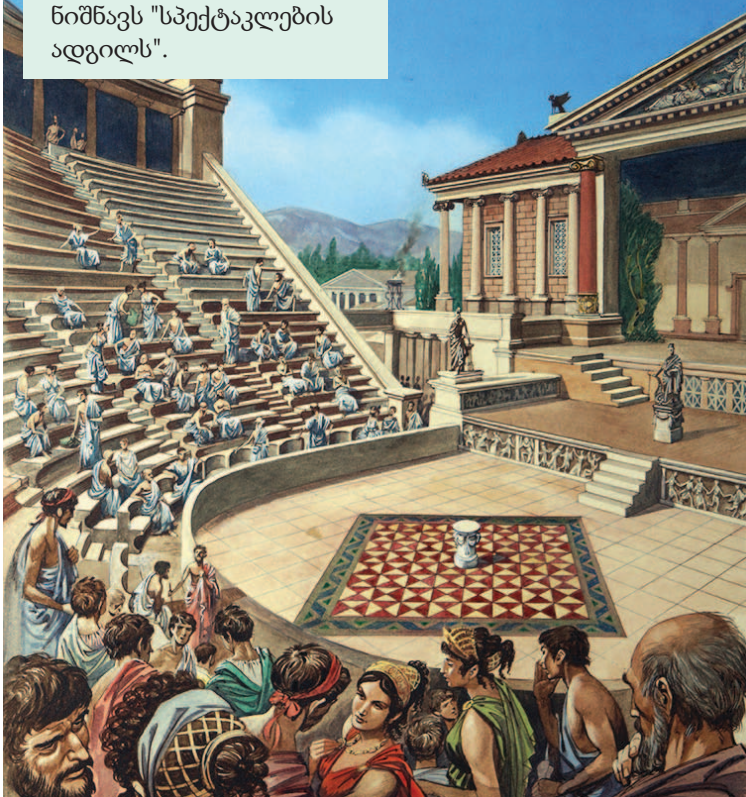
დ შეადარეთ პერიკლე და სოლონი.

საბერძნეთის კულტურა

* თეატრი

ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს "სპექტაკლების ადგილს".

ათენის თეატრი

თეატრი

ძველი ბერძნები ღმერთ დიონისოსს პატივსაცემად გამართულ დღესასწაულებზე მღეროდნენ ლეგენდებს და ღია ცის ქვეშ სცენებს აჩვენებდნენ. მაყურებლები ბორცვის ფერდობზე ისხდნენ, ხოლო მსახიობები ბორცვის კალთობის ნაწილში მდებარე მოედანზე გამოდიოდნენ.

ჩვ.წ.აღ-მდე V ასწლეულის ბოლოს, ყველა ბერძნულ ქალაქში ასეთი **თეატრები*** აშენებული იყო. თეატრებში ლეგენდებთან ერთად, ძველი ბერძენი ავტორების ნაწარმოებებიც იდგმებოდა.

რელიგია

ძველი ბერძნები მრავალღმერთიან რელიგიას სცემდნენ თავიანთს. მათ სწამდათ, რომ ღმერთები ოლიმპოს მთის მწვერვალზე ცხოვრობდნენ. ბერძნების მთავარი ღმერთი ზევსი ითვლებოდა.

ზევსი ღმერთების გარემოცვაში.

განათლება

ბერძნები განათლებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. საუკეთესო სკოლები ათენში იყო. თავისუფალი მოქალაქეების შვილები ამ სკოლებში დადიოდნენ. ისინი მეტალის წაწვეტებული ღეროთი, რომელსაც "სტილოსი" ეწოდებოდა, ცვილის დაფეხზე ასობს წერდნენ. სტილოსის ბრტყელი ბოლოს მეშვეობით კი დაწერილს შლიდნენ. ბერძნებს საკუთარი ანბანი ჰქონდათ, რომლის საფუძველზეც მოგვიანებით ლათინური და კირილური ანბანები შეიქმნა. სკოლაში მოსწავლეები ზეპირად სწავლობდნენ ჰომეროსის "ილიადა" და "ოდისეა" პოემებს.

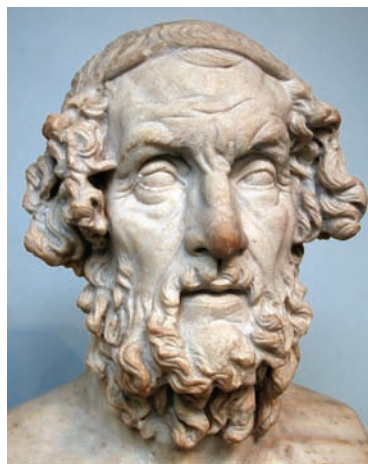
მეცნიერება

ძველ საბერძნეთში მცხოვრებმა მეცნიერმა დემოკრიტემ, ჰიპოკრატემ, ჰეროდოტემ და არისტოტელემ მეცნიერების განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანეს. დემოკრიტემ განაცხადა, რომ სამყარო უმცირეს ნაწილაკების – ატომებისგან შედგება. ჰიპოკრატეს მოძღვრების თანახმად ექიმი უნდა დახმარებოდა ორგანიზმს დაავადებასთან ბრძოლაში. არისტოტელემ სამეცნიერო ცოდნა დარგებად დაყო და მათ სახელები – ბოტანიკა (მცენარე) ფიზიკა (ზუნება) და სხვა სახელები უწოდა.

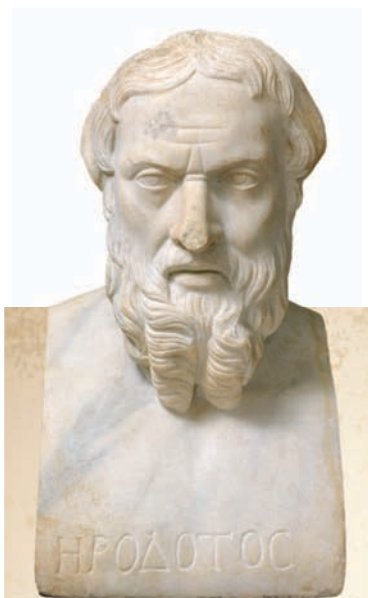
ალექსანდრე არისტოტელეს შესახებ

არისტოტელე ალექსანდრე მაკედონელის მასწავლებელი იყო. ალექსანდრე მას აღმერთებდა. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, მასწავლებელი თითქმის ისე უყვარდა, როგორც მამა. ის ამბობდა: "ფილიპეს წინაშე სიცოცხლისთვის, ხოლო არისტოტელეს წინაშე ღირსეული ცხოვრებისათვის ვალშია."

ჰომეროსი

ჰეროდოტე

ჰეროდოტემ ჩვ.წ.აღ-მდე V ასწლეულში ისტორიის მეცნიერებას ჩაუყარა საფუძველი და ბერძნეთ-აქემენიანების ომის ისტორია დაწერა. მისი წიგნი "ისტორია" საბერძნეთის, წინა აზიის, ეგვიპტისა და აზერბაიჯანის ძველი ისტორიის შესწავლისთვის ფასდაუდებელი წყაროა. ჰეროდოტეს "ისტორიის მამას" უწოდებენ.

თქვენი აზრით, რატომ უწოდეს ჰეროდოტეს "ისტორიის მამა"?

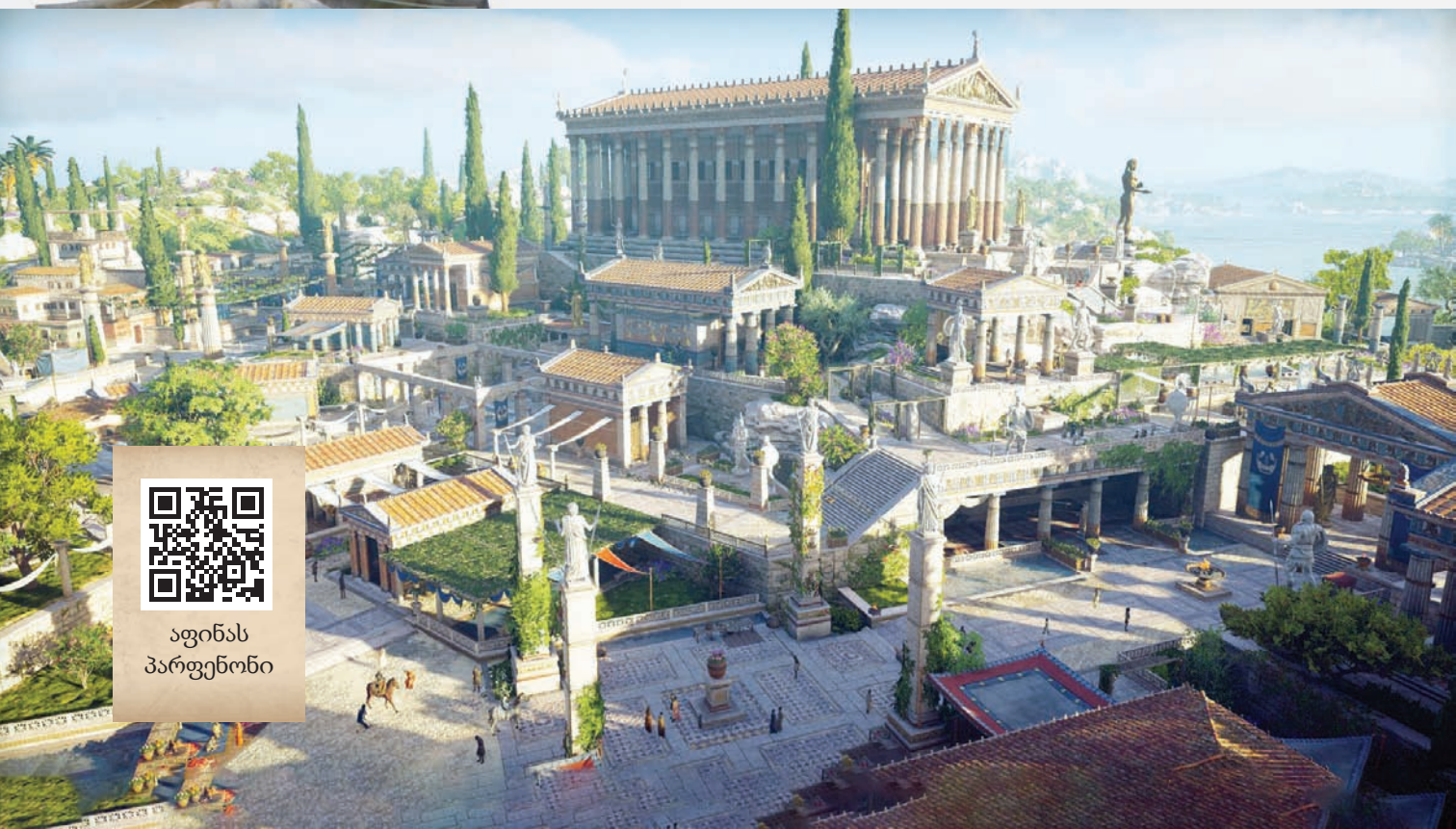
აფინას
ქანდაკება

პარფენონის ტაძრის
შიდა ხედი

არქიტექტურა

საბერძნეთში არქიტექტურა და ხელოვნება სწრაფად ვითარდებოდა. ყველა ქალაქში აშენებდნენ საზოგადოებრივ შენობებს, ტაძრებს, სკოლებს, თეატრებს და დგამდნენ ქანდაკებებს. აფინას აკროპოლზე აშენდა ბერძნული არქიტექტურის საოცრებად მიჩნეული ნაგებობები. მათ შორის ყველაზე დიდებული იყო პარფენონის ტაძარი, რომელიც ქალღმერთი აფინას პატივსაცემად აიგო. ამ ტაძარში მოქანდაკე ფიდიამ ოქროსა და სპილოს ძვალით 12 მეტრის სიმაღლის აფინას ქანდაკება შექმნა. ბერძნულ არქიტექტურას სვეტების ფართო გამოყენება ახასიათებდა.

აფინას
პარფენონი

ოლიმპიური თამაშები

ძველ საბერძნეთში ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ იმართებოდა სპორტული შეჯიბრებები – ოლიმპიური თამაშები. ისინი იმართებოდა ბერძნებისთვის წმინდა პელოპონნესში არსებულ ქალაქ ოლიმპიაში. ქალაქის ცენტრში მდებარეობდა გრანდიოზული ტაძარი, სადაც ფიდიასის მიერ შექმნილი ზევსის ქანდაკება იდგა.

ოლიმპიურ თამაშებზე სპორტსმენები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სირბილში, ხტომაში, ჭიდაობაში, დისკოსა და შუბის სროლაში, ასევე მუშტით ბრძოლის სახეებში. ყველაზე სახიფათო შეჯიბრი იყო ოთხცხენიანი ეტლების რბოლა.

ამ თამაშების დროს ომები ჩერდებოდა. შეჯიბრის გამარჯვებულებს სამკაულით – ზეთისხილის რტოების გვირგვინით აჯილდოებდნენ. სამშობლოში მათ ქანდაკებებს უდგამდნენ.

ბერძნები წელთაღრიცხვას პირველი ოლიმპიური თამაშების – ჩვ.წ.აღ-მდე 776 წლით იწყებდნენ.

დღესაც ყოველ ოთხ წელიწადში ერთხელ ტარდება ოლიმპიური თამაშები. თამაშების დაწყებისას ცეცხლმოკიდებული მაშხალა ინთება. ეს მაშხალა ინთება ქალაქ ოლიმპიაში და მიაქვთ თამაშების მასპინძელ ქვეყანაში.

რომელი ინფორმაციები ადასტურებს ძველ საბერძნეთში ოლიმპიური თამაშებისადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას?

შეაგროვეთ ინფორმაცია თანამედროვე ოლიმპიური თამაშების შესახებ.

ოლიმპიადაში მონაწილე ათლეტების გამოსახულება ამფორაზე

ოლიმპიური მაშხალა

ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების დაქვეითება

3

რატომ ვერ შეძლეს ბერძნებმა თავიანთი თავისუფლების შენარჩუნება?

დ

დაასახელეთ საბერძნეთში ერთიანი სახელმწიფოს არქონის უარყოფითი მხარეები.

ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები ერთმანეთთან ეჯიბრებოდნენ ვაჭრობაში წარმატების მოპოვებასა და მეზობელი ტერიტორიების დაპყრობაში. საბერძნეთში ბატონობისთვის ბრძოლაში განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ათენი და სპარტა. მათ შორის ომი დაიწყო ჩვ.წ.აღ-მდე 431 წელს და შესვენებებით გაგრძელდა ჩვ.წ.აღ-მდე 404 წლამდე. სპარტამ გაიმარჯვა. დაიშალა ათენის საზღვაო კავშირი. ომებმა დიდი ზიანი მიაყენა საბერძნეთის სამეურნეო ცხოვრებას და ქალაქ-სახელმწიფოები დასუსტდა.

ამ მდგომარეობით ჭკვიანურად ისარგებლა მეზობელმა მაკედონიამ.

მაკედონია მდებარეობდა საბერძნეთის ჩრდილოეთით. მისი დედაქალაქი იყო პელა. ფილიპე II-ის მმართველობის დროს მაკედონია მნიშვნელოვნად გაძლიერდა. მან თანმიმდევრულად დაიპყრო დასუსტებული ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოები. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ჩვ.წ.აღ-მდე 338 წელს ქალაქ ქერონეასთან. ბრძოლა მაკედონიის არმიის გამარჯვებით დასრულდა და ბერძნული ქალაქების უმეტესობის თავისუფლებას ბოლო მოეღო.

სამხედრო სამსახურის დაწყებისას ათენელი ახალგაზრდების ფიცი

“მე ამ წმინდა იარაღს არ შევარცხვენ და ბრძოლის დროს, არ აქვს მნიშვნელობა სად ვიდგები, ჩემს ამხანაგს მარტო არ დავტოვებ. ვიბრძოლებ ჩემი კერისთვის და ჩემს შემდეგ სამშობლოს უფრო ძლიერს და მტკიცეს დავტოვებ. მე, როგორც ყველა, დავემორჩილები როგორც არსებულ, ისე მომავალ კანონებს.”

ათენი - სპარტას ომი

გავგამელას
ბრძოლა

ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია

ალექსანდრე მაკედონელი
ბრძოლაში

ფილიპე II-ის სიკვდილის შემდეგ ხელისუფლებაში მისი შვილი ალექსანდრე (ჩვ.წ.აღ-მდე 336–323) მოვიდა. ალექსანდრეს მეთაურობით მაკედონიის არმია აღმოსავლეთისკენ დაიძრა. რამდენიმე ბრძოლაში აქემენიანთა არმიის დამარცხების შემდეგ, ალექსანდრემ ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროთი ეგვიპტისკენ აიღო გეზი. ეგვიპტე ალექსანდრეს ბრძოლის გარეშე დაემორჩილა. ქურუმებმა მას "ფარაონი" და "ღმერთი" უწოდეს. ეგვიპტიდან დაბრუნების შემდეგ, ალექსანდრემ მესოპოტამიისკენ აიღო გეზი. აქ მას აქემენიანთა მმართველის დარიუს III-ის დიდი არმია შეეგება. გადამწყვეტი ბრძოლა გავგამელასთან ჩვ.წ.აღ-მდე 331 წელს გაიმართა. ალექსანდრემ გაიმარჯვა. დარიუს III, რომელიც ბრძოლის ველიდან გაიქცა ჩვ.წ.აღ-მდე 330 წელს მოკლეს და აქემენიანთა უზარმაზარი იმპერია დაინგრა. ამის შემდეგ ალექსანდრემ ცენტრალური აზია გადაკვეთა და ინდოეთში შეიჭრა, სადაც სერიოზულ წინააღმდეგობას წააწყდა. დიდი სარდალი იძულებული გახდა უკან დაბრუნებულიყო, რადგან მისი ჯარი დაღლილობით იტანჯებოდა.

მაკედონელთა დაპყრობების შედეგად შეიქმნა დიდი იმპერია, რომელიც ბალკანეთის ნახევარკუნძულიდან მდინარე ინდამდე ვრცელდებოდა და დედაქალაქად ბაბილონი ჰქონდა. ჩვ.წ.აღ-მდე 323 წელს ალექსანდრე გარდაიცვალა. მისი გარდაცვალების შემდეგ იმპერია ეგვიპტის, სირიისა და მაკედონიის სამეფოებად დაიშალა.

მაკედონიის მეომრები უდაბნოზე გავლისას წყურვილით იტანჯებოდნენ. როცა ალექსანდრესთვის ცოტა წყალი იპოვეს, მან არ დალია და თქვა: **"ეს წყალი ჩემთვის მეტისმეტია, ხოლო ყველასთვის ძალიან ცოტა"** და წყალი ქვიშაზე გადაღვარა.

შეადარეთ ალექსანდრე მაკედონელი და დარიუს III.

მოამზადეთ პრეზენტაცია ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ.

ელინური კულტურის გავრცელება ადმოსავლეთის ქვეყნებში

ალექსანდრე მაკედონელი თავისი მმართველობის გამტკიცების მიზნით დაპყრობილ ქვეყნებში ახალ ქალაქებს აშენებდა და იქ ბერძნული და მაკედონიური ჯარების ნაწილებს ათავსებდა.

ბერძნული წარმოშობის მოსახლეობა ამ ქალაქებში იზრდებოდა. ამ ქალაქების უმეტესობა ალექსანდრია დ იწოდებოდა.

ალექსანდრეს იმპერიის დაშლის შედეგად, მისგან წარმოშობილ სახელმწიფოებს მხედართმთავრები მართავდნენ. ისინი საბერძნეთიდან და მაკედონიიდან მოხელეებს ნიშნავდნენ ადგილობრივი მმართველობისთვის. ადგილობრივი მმართველები ცდილობდნენ ბერძნებს დამსგავსებოდნენ, სწავლობდნენ მათ ენას და იღებდნენ მათ წეს-ჩვეულებებს. ამრიგად, ადმოსავლეთის ქვეყნებში გავრცელდა ელინური კულტურა.

თქვენი აზრით, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ელინური კულტურის ადმოსავლეთში გავრცელებას?

უჩვენეთ რუკაზე მაკედონიის იმპერიაში შემავალი ქვეყნები.

ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობები ჩვ.წ.ალ-მდე 334 – ჩვ.წ.ალ-მდე 323 წლები

მაკედონიის სახელმწიფო –
ჩვ.წ.ალ-მდე 336 წ.

მაკედონიისადმი დაქვემდებარებული
ბერძნული სახელმწიფოები

აჰემენიანთა სახელმწიფო

ბრძოლის
ადგილები

დედაქალაქი

ქალაქი

ლაშქრობის
მიმართულება

ბაბილონში
დაბრუნება

ალექსანდრეს მიერ ნილოსის დელტაში დაარსებული ქალაქი ალექსანდრია ეგვიპტის სამეფოს დედაქალაქად გადაიქცა. ის ხმელთაშუა ზღვის გარშემო უდიდეს ქალაქად ითვლებოდა. ქალაქის წინ მდებარე კუნძულზე აშენებული იყო 140 მეტრის სიმაღლის შუქურა, რომელიც გემებს ნავსადგურისკენ მიუთითებდა გზას. ალექსანდრიის ბაზრებზე ევროპიდან, აზიიდან და აფრიკიდან ჩამოტანილი საქონელი იყიდებოდა.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკაში საბერძნეთიდან და აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან ჩამოტანილი ბევრი სამეცნიერო ნაშრომები ინახებოდა. აქ დაახლოებით 700 000 ხელნაწერი იყო. ალექსანდრიაში მოღვაწეობდნენ დიდი მეცნიერები, როგორიც იყვნენ ევკლიდე და არქიმედე.

თითქმის ყოველი ბერძნულ-მაკედონიური სახელმწიფო, რომელიც ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროებზე არსებობდა, ძლიერად ჩანდა გარედან, მაგრამ შიგნით მყარი არ ყოფილა. ხშირი ომებისა და აჯანყებების შედეგად ეს ქვეყნები დასუსტდა და ვეღარ გაუძლეს დასავლეთიდან მომავალ ახალ დამპყრობლებს - რომაელებს.

ალექსანდრიის
შუქურა

12

პირველი რესპუბლიკის დამაარსებლები

იტალია, სენატი, რესპუბლიკა, ლეგიონი, სპარტაკი,
იულიუს კეისარი, კოლიზეუმი, ქრისტიანობა

ბალკანეთის ნახევარკუნძულ იდან დასავლეთით მდებარეობს აპენინის ნახევარკუნძული. ბერძნები მას იტალიას უწოდებდნენ, რაც ნიშნავს "ხზოების ქვეყანას". ალპების მთები იტალიას ჩრდილოეთიდან ესაზღვრება. ნახევარკუნძულის სამხრეთის ბოლოში მდებარეობს დიდი სიცილიის კუნძული. იტალიის მოსახლეობა უძველესი დროიდან მიწათმოქმედებას, მესაქონლეობას, მევენახეობასა და თევზჭერას მისდევდა. აქ სხვადასხვა ტომი ცხოვრობდა. განვითარების დონით განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ეტრუსკები. აპენინის ნახევარკუნძულის ცენტრალურ ნაწილში ცხოვრობდნენ ლათინური ტომები. აქ, მდინარე ტიბრის ნაპირზე ჩვ.წ.აღმდე 753 წელს საფუძველი ჩაეყარა ქალაქ რომს.

რომის ისტორია იყოფა
შემდეგ პერიოდებად:

- ✓ სამეფო
- ✓ რესპუბლიკა
- ✓ იმპერია

რუკაზე დაყრდნობით განმარტეთ იტალიის გეოგრაფიული მდებარეობა.

რომის იმპერია II ასწლეულში
მოიცავდა ტერიტორიებს
ატლანტის ოკეანედან
შუამდინარეთამდე, მდინარე
ნილოსიდან ბრიტანეთამდე.

ლეგენდის თანახმად,
ლათინური ტომიდან
მომავალი ორი ძმა, რომ-
ულუსი და რემუსი,
გადაწყვეტენ ქალაქის
დაარსებას. ისინი დაო-
ბდნენ, სად უნდა დაარ-
სებულიყო ქალაქი და
ვინ უნდა ყოფილიყო
მმართველი. რომულუსი
კლავს რემუსს და შემდ-
გ თავად აარსებს ქალ-
აქს და იქ მეფობს. ქალ-
აქს თავისი სახელის მი-
ხედვით რომი დაარქვა.

რამდენი წელი
გავიდა რომის
დაარსებიდან?

ვირტუალური
მოგზაურობა რომში

რომის ფორუმი

სამეფო პერიოდი. პატრიციები და პლებეები

რომის სამეფო პერიოდი გაგრძელდა ქალაქის დაარსებიდან
ჩვ.წ.აღ-მდე 509 წლამდე.

რომის უძველესი მოსახლეობის შთამომავლები თავს **პატრი-
ციებად** მოიხსენიებდნენ.

ისინი ამაცობდნენ იმით, რომ ქალაქი მათი წინაპრების და-
არსებული იყო. მიწის ნაკვეთები და სამოვრები პატრიციებს
ეკუთვნოდათ. პატრიციების "უზუცესთა საბჭოს" **სენატი**
ეწოდებოდა. სენატის წევრი სენატორები თავის რიგებიდან
ერთ ადამიანს სამუდამოდ მეფედ აირჩევდნენ.

პლებეების საცხოვრებელი
მრავალბინიანი შენობები

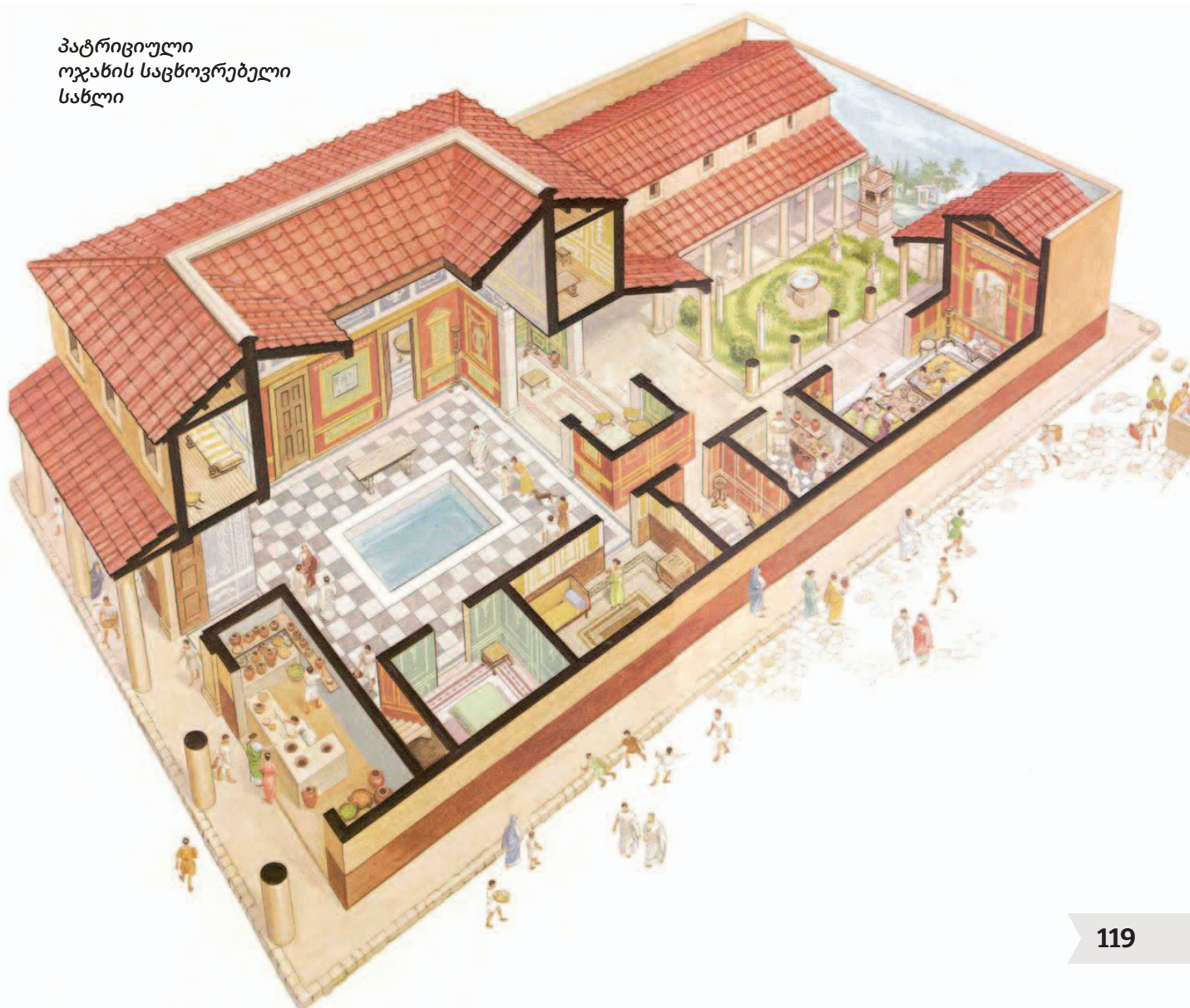

პლებეები ქალაქის
ბაზარში

რომში სხვა ადგილებიდან გადმოსახლებულებსა და მათ შთამომავლებს პლებეები ეწოდებოდათ. ისინი სამხედრო სამსახურში მსახურობდნენ. პლებეებს მიწა არ ეძლეოდათ. ისინი მდიდრების მიწას ქირაობდნენ და მოსავლის ნახევარს მათ უტოვებდნენ.

3 რატომ ეკუთვნოდათ მიწები პატრიციებს?

პატრიციული
ოჯახის საცხოვრებელი
სახლი

რესპუბლიკის დაარსება და მმართველობა

პლებეი -პატრიციების
კონფლიქტები

ჩვ.წ.აღ-მდე 509 წელს რომაელებმა მეფის მმართველობა დაამხეს. ამის შემდეგ რომის მართვისათვის სახალხო კრება ყოველწლიურად პატრიციებიდან ორ კონსულს ირჩევდა. ომის დროს კონსულები ჯარის სარდლები იყვნენ.

სენატი დიდ უფლებებს ფლობდა. მშვიდობიან დროს კონსულებს ყველა საკითხზე მისგან რჩევა უნდა მიეღოთ. სენატი განაგებდა ხაზინას, წყვეტდა ომისა და მშვიდობის საკითხებს. მისი გადაწყვეტილებები განსახილველად სახალხო კრებას ეგზავნებოდა. ასე რომ, რომის სახელმწიფოს გარკვეული დროით არჩეული პირები მართავდნენ. რომე-

გაარკვეთ სენატს რატომ ჰქონდა რესპუბლიკის პერიოდშიც ფართო უფლებები.

ლები ასეთ მმართველობას რესპუბლიკას, ანუ “ხალხის საქმეს” უწოდებდნენ. თუმცა რესპუბლიკის დაარსების შემდეგაც პლებეები უფლების გარეშე დარჩნენ. მათმა ჯარიდან თავის არიდებამ პატრიციები აიძულა დათმობაზე წასულიყვნენ.

ჩვ.წ.ად-მდე V ასწლეულის დასაწყისში პლებეებმა ყოველწლიურად თავიანთი დამცველი – ხალხის ტრიბუნის არჩევის უფლება მიიღეს. ტრიბუნს შეეძლო კონსულებისა და სენატის ნებისმიერი გადაწყვეტილება, რომელიც პლებეებს ეხებოდა, ვეტოთი (“ლათინურად ვკრძალავ”) შეეჩერებინა. ტრიბუნის მოკვლა ყველაზე მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა.

პატრიციების წინააღმდეგ 200 წელზე მეტ ხანს გაგრძელებული ბრძოლა პლებეების გამარჯვებით დასრულდა. ჩვ.წ.ად-მდე III ასწლეულის პირველ ნახევარში პლებეები რომის სრულუფლებიანი მოქალაქეები გახდნენ.

რომის ყველა მოქალაქეს შეეძლო ნებისმიერ თანამდებობაზე არჩევა, მაგრამ ამ თანამდებობაზე ანაზღაურება არ იყო გათვალისწინებული. ამიტომ ღარიბები თანამდებობაზე მუშაობისკენ არ ისწრაფოდნენ. თანამდებობებზე უმეტესად პატივსაცემი წარმომავლობის პირები და მონათმფლობელები ინიშნებოდნენ. რომის რესპუბლიკა არისტოკრატიული რესპუბლიკა იყო.

რაში მდგომარეობდა რესპუბლიკის მართვის დემოკრატიული თავისებურებები?

გათიშე და იბატონე

რომის არმია ძირითადად გლეხებისგან შედგებოდა, რომლებიც სამხედრო სავალდებულო სამსახურში გამოძახებით მიჰყავდათ. 4500 ჯარისკაცი ლეგიონს შეადგენდა. ლეგიონის ძირითადი ძალა მძიმედ შეიარაღებულ ქვეითებში იყო. არმიაში მკაცრი დისციპლინა სუფევდა.

იტალიაში ათზე მეტი ტომი ცხოვრობდა. საკუთარ ძალაში დარწმუნებულმა რომაელებმა მათ მიწებზე დაიპყრეს. სენატი დაქვემდებარებულ ტომებს ერთმანეთთან აპირისპირებდა და არ აძლევდა საშუალებას რომის წინააღმდეგ გაერთიანებულიყვნენ. სენატის პრინციპი იყო: **“გათიშე და იბატონე.”**

იტალიის დაპყრობის შემდეგ რომა სიცილიის კუნძულის დაკავებას ცდილობდა. თუმცა მას ძლიერი ჩრდილო აფრიკული სახელმწიფო – კართაგენი შეეჯახა.

განმარტეთ ძირითადად პლებებისაგან შემდგარი რომის არმიის ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულის შუა წლებში დაწყებული წარმატებების მიზეზები.

რომის არმია ბრძოლაში

როდესაც რომი იბრძოდა სამხრეთ იტალიის ბერძნულ ქალაქებთან, ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე მდებარე პატარა სახელმწიფოს მეფე პიროსი ბერძნების დასახმარებლად მივიდა. პიროსს ჰყავდა 22000 ქვეითი, 3000 მხედარი და 20 სპილო. ბრძოლებისას სპილოები შეიჭრებოდნენ რომაელთა რიგებში. მათზე მყოფი მებრძოლეები მტრებს ისრებსა და შუბებს (მძიმე ლითონის წვერიანი იარაღი) ესროდნენ. პიროსის არმიამ რამდენიმე გამარჯვება მოიპოვა, მაგრამ იმდენად დიდი დანაკარგი განიცადა, რომ პიროსმა ხმამაღლა თქვა: "კიდევ ერთი ასეთი გამარჯვება და ჯარი აღარ დამრჩება!" აქედან მოდის გამოთქმა "პიროსის გამარჯვება", რაც ნიშნავს გამარჯვებას, რომელიც მარცხს უტოლდება.

რომსა და კართაგენს შორის ომი ჩვ.წ.აღ-მდე III ასწლეულის შუა წლებში დაიწყო და სხვადასხვა შეწყვეტით ჩვ.წ.აღ-მდე 146 წლამდე გაგრძელდა. რადგან რომაელები კართაგენლებს ფინიკიელებს უწოდებდნენ, ეს ომი ისტორიაში "პუნიკური ომების" სახელით შევიდა. ომის მიმდინარეობისას რომაელებმა დაიპყრეს სიცილია, სარდინია და კორსიკა. ქალაქი კართაგენი დაინგრა და რომის პროვინციად იქცა. ამით ხმელთაშუა ზღვის დასავლეთ სანაპიროები რომის ბატონობის ქვეშ აღმოჩნდა.

აღმოსავლეთისკენ მიმავალმა რომაელებმა დაამარცხეს სირიის სამეფო და მცირე აზიაში მდებარე მისი ტერიტორიები ჩაიგდეს ხელში. ამ გამარჯვებამ რომაელებს ბალკანეთის ნახევარკუნძულის დაპყრობისკენ გზა გაუხსნა.

მაკედონურ ფალანგასთან ბრძოლაში რომაულმა ლეგიონებმა გაიმარჯვეს. რომაელებმა მაკედონია დაიპყრეს. ჩვ.წ.აღ-მდე 146 წელს საბერძნეთიც დაემორჩილა რომს. რომი გახდა ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო ხმელთაშუა ზღვის აუზში.

დაპყრობილ ტერიტორიებს პროვინციების გუბერნატორები მართავდნენ. გამარჯვებულ სარდალს სენატი **ტრიუმფით*** აჯილდოვებდა.

რომაელი მებრძოლეების
"კუის ფორმის წყობა"

უჩვენეთ რუკაზე
რომის მიერ
დაპყრობილი
ტერიტორიები.

* ტრიუმფი

ეს არის გამარჯვებული
სარდლის საზეიმო
შესვლა რომში თავისი
ჯარის სათავეში.

მოსაუბრე სამუშაო ინსტრუმენტები

დაპყრობითი ომების შედეგად რომში ბევრი მონა მოჰყავდათ. მძიმე გადასახადების გადახდა ვერ შეძლეს პროვინციების მცხოვრებლებმა და მონებად იყიდებოდნენ. ხმელთაშუა ზღვის ყველა ქვეყანაში მონების ბაზრები არსებობდა. იტალიის სოფლის მეურნეობაში მონების შრომა ფართოდ გამოიყენებოდა. რომში მონებს "მოსაუბრე ინსტრუმენტებად" მოიხსენიებდნენ. მოძრავ და ძლიერ მონებს სპეციალურ საპატიმრო-სასწავლებლებში იარაღით სარგებლობას ასწავლიდნენ და ერთმანეთთან ბრძოლას აიძულებდნენ. ასეთ მონებს გლადიატორებს (ლათინურად "მახვილი" სიტყვისგანაა) უწოდებდნენ.

გლადიატორი მტაცებელი ცხოველის წინააღმდეგ

გლადიატორთა ბრძოლებისთვის აშენებდნენ ცირკის მსგავსი ამფითეატრებს (დიდი წარმოდგენის ადგილი). მის შუაში, ქვიშით დაფარულ არენაზე გლადიატორები იბრძოდნენ. დამარცხებული გლადიატორის ბედი მაყურებელთა გადაწყვეტილებაზე იყო დამოკიდებული: თუ ისინი ცერს მაღლა ასწევდნენ, მებრძოლი გადარჩებოდა, ხოლო დაბლა დახრაზე, გამარჯვებული კლავდა მას.

ძველი სამყაროს არც ერთ ქვეყანაში არ ყოფილა იმდენი მონა, რამდენიც რომში. რომში მონათმფლობელური წყობა მაღალ დონეზე იყო განვითარებული.

მონათა ბაზარი

გლადიატორები ბრძოლაში

სხვადასხვა იარაღით მებრძოლი გლადიატორები

ძმები გრაკუსების რეფორმები

მონური შრომის ფართოდ გამოყენების შედეგად გლეხები სულ უფრო ღარიბდებოდნენ. მონების შრომით მიწის დამუშავება და მოსავლის მიღება გაცილებით იაფი ჯდებოდა. ამიტომ გლეხები თავიანთ პროდუქციას ვერ ჰყიდდნენ და მიწას იაფად მონათმფლობელებს უთმობდნენ. მიწის დაკარგვის შემდეგ სამხედრო სამსახურში გამოძახებული გლეხების რაოდენობა მცირდებოდა. ეს კი რომის არმიის დასუსტებას იწვევდა.

ჩვ. წ. აღ-მდე 133 წელს ხალხის ტრიბუნად არჩეულმა ტიბერიუს გრაკუსმა ახალი მიწის კანონი შესთავაზა. კანონის თანახმად, არც ერთ მდიდარ რომაელს არ ჰქონდა უფლება 250 ჰექტარზე მეტი მიწის ფლობა. ზედმეტი მიწა უნდა ჩამოერთმიათ და გაღარიბებული მოსახლეობისთვის დაერიგებინათ. გლეხებს ეკრძალებოდათ ამ მიწების გაყიდვა.

სენატის წინააღმდეგობის მიუხედავად, სახალხო კრებამ კანონი მიიღო. დაიწყო. გაღარიბებულ მოსახლეობაზე მიწის გადაცემა ტიბერიუსის მტრებმა, რომლებიც მას სამეფოს დაუფლების სურვილში ადანაშაულებდნენ, მოკლეს იგი თავისი მხარდამჭერებთან ერთად. შემდეგ ხალხის ტრიბუნად არჩეულმა მისმა ძმამ, გაიუს გრაკუსმა, მიწის განაწილება გააგრძელა. მან შეძლო, რომ ღარიბ გლეხებს სახელმწიფო საცავებიდან იაფი მარცვლეულიც მიეღოთ. გაიუსის ეს დამოკიდებულება სენატს არ მოეწონა. რომში ჯარი შეიყვანეს. ქუჩის ბრძოლებში გაიუსი და მისი მხარდამჭერები დაიღუპნენ. ამის შემდეგ მიწების განაწილება შეწყდა. ცოტა ხანში მიღებულ იქნა ახალი კანონი, რომელიც გლეხებს ნაჩუქარი მიწების გაყიდვის უფლებას აძლევდა. მდიდრებმა ხელახლა დაიწყეს მათი შეძენა.

ძმები გრაკუსების რეფორმებმა იტალიაში გლეხთა გაღარიბება დროებით შეაჩერა, მაგრამ საბოლოოდ მისი შეჩერება ვერ შეძლო.

ძმები გრაკუსები

ტიბერიუსი ხალხს მიმართავდა და ამბობდა: "მტაცებელ ცხოველებსაც კი აქვთ დასაძინებლად ბუნაგი და სამყოფელი. იტალიისთვის მებრძოლი და სიცოცხლის დამთმობი ადამიანები უსახლკარო მაწანწალებით დაეხეტებიან. ჯარისკაცები სხვა ადამიანების ბრწყინვალეებისა და სიმდიდრისთვის იბრძვიან და იღუპებიან. მათ სამყაროს ბატონებად მოიხსენიებენ, მაგრამ თავად კი მიწის პატარა ნაკვეთიც არ გააჩნიათ".

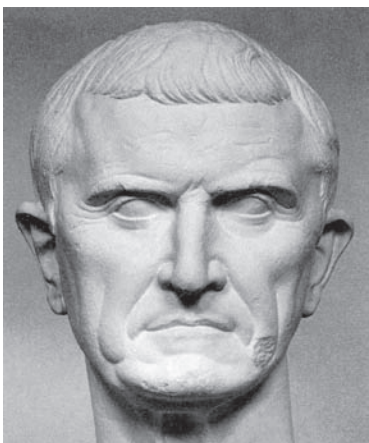
რატომ მოჰყვა ტიბერიუსის მიმართვას მკვეთრი ქმედებები?

რატომ იყო აუცილებელი გლეხებისთვის მიწის გადაცემა?

სპარტაკის რაზმი ვეზუვის მთაზე დაბანაკდა. სამი ათასმა რომაელმა ჯარისკაცმა მთას ალყა შემოარტყა და ჩამოსასვლელ ერთადერთ ბილიკს აკონტროლებდა. მონებმა ვაზის ტოტებისგან კიბეები დაწნეს და ღამით ციცაბო კლდეზე დაეშვდნენ. რომაელებს იქ მცველი არ ჰყავდათ. აჯანყებულები მოულოდნელად რომაელებს თავს დაესხნენ და გაანადგურეს.

მარკუს კრასუსი

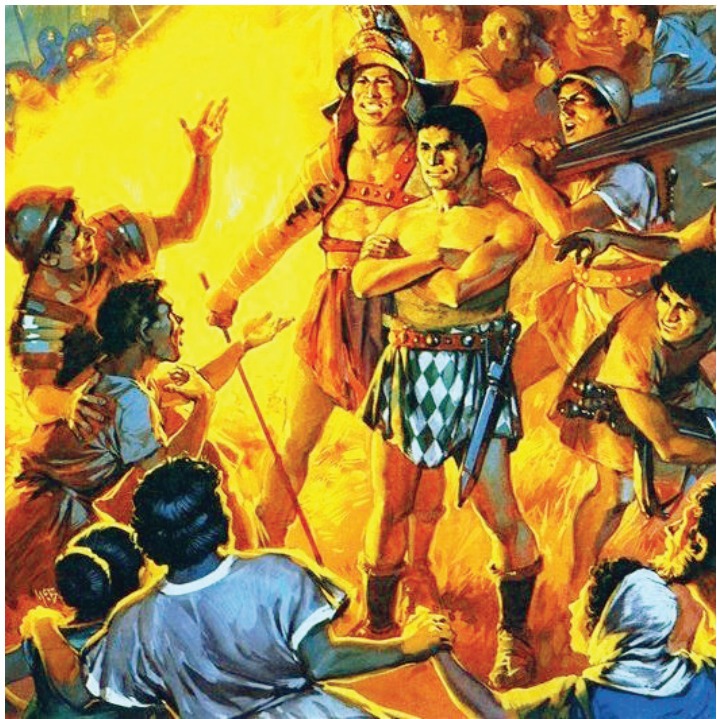
გამოიკვლიეთ მონების დამარცხების მიზეზები.

სპარტაკის აჯანყება

ქალაქ კაპუაში დიდი გლადიატორთა სკოლა იყო. ჩვ.წ. აღმდე 74 წელს იქ მონებმა აჯანყება მოაწყვეს. აჯანყებას ხელმძღვანელობდა სპარტაკი, რომელიც გონიერებითა და სიმამაცით გამოირჩეოდა.

იტალიის ყველა კუთხიდან მონები სპარტაკს უერთდებოდნენ. მის არმიაში ათიათასობით მონა იყო. სპარტაკმა მათ რომის არმიის წესით ორგანიზება გაუკეთა და მკაცრი დისციპლინა დაამყარა.

აჯანყებულთა წინააღმდეგ გაიგზავნა ჯარი ორი კონსულის მეთაურობით. სპარტაკმა არ მისცა მათ გაერთიანების შესაძლებლობა და ორივე ცალ-ცალკე დაამარცხა. ამის გამო სენატმა აჯანყებულთა წინააღმდეგ ახალი, დიდი არმია გაგზავნა.

სპარტაკი მომხრეების გარემოცვაში

ჯარის სარდალი გახდა მდიდარი კრასუსი. სპარტაკს სურდა სიცილიის კუნძულზე გადასულიყო. თუმცა, მეკობრეებმა, რომლებმაც გადაყვანისთვის ფულიც აიღეს, იგი მაინც მოატყუეს. სპარტაკმა კუნძულზე გადასვლა ვერ მოახერხა. კრასუსის ჯარმა უკან დასახევი გზა გადაუკეტა და აჯანყებულები მახეში მოაქცია. სპარტაკმა თავის მებრძოლებს უთხრა: “შიმშილით სიკვდილს მახვილის დარტყმით სიკვდილი სჯობია.” აჯანყებულები კრასუსის არმიას დაესხნენ თავს. ბოლო ბრძოლა ჩვ.წ. აღმდე 71 წელს მოხდა და სპარტაკი დაიღუპა. მიუხედავად იმისა, რომ მონები სიმამაცით იბრძოდნენ, კრასუსის და პომპეუსის ლეგიონებმა ისინი გაანადგურეს. კაპუადან რომამდე გზის გასწვრივ ექვსი ათასი მონა ჯვარს აცვეს.

გამოიკვლიეთ სურათზე
გამოსახული ისტორიული
პირები, აღნიშნეთ მათი
მსგავსი და განსხვავებული
თვისებები.

გაიუს იულიუს ცეზარი

მარკუს კრასუსი

გნეუს
პომპეუსი

წილი ნაყარია

სპარტაკის აჯანყების ჩახშობის შემდეგ კრასუსი და პომპეუსი რომში ძალაუფლებისთვის იბრძოდნენ. ამ ბრძოლაში იულიუს ცეზარიც ჩაერთო. მან საკუთარი თავის კონსულად არჩევა მოახერხა. კონსულობის ვადის დასრულების შემდეგ ცეზარი გალიის ჯანიშინად დაინიშნა. გალიის დაპყრობის შემდეგ მან დაიწყო მოქმედება რომში უმაღლესი ხელისუფლების ხელში ჩასაგდებად. ჩვ.წ.აღ-მდე 49 წელს ცეზარის არმია რომისკენ დაიძრა. გალიის საზღვრის გადაკვეთა რესპუბლიკის წინააღმდეგ აჯანყებას ნიშნავდა. დიდხანს ფიქრის შემდეგ ცეზარმა თქვა: “წილი ნაყარია” – და წინ წავიდა.

სენატმა არმიის სარდლობა პომპეუსს დააკისრა. თუმცა მან ვერ შეძლო დაცვის ორგანიზება. ცეზარმა რომი და მთელი იტალია დაიკავა. პომპეუსის მიერ შეკრებილი დიდი

ცეზარის მკვლელობა

რა იყო გაიუს იულიუს ცეზარისადმი პატივისცემის მიზეზი?

რა განსხვავება იყო ცეზარის დიქტატორობასა და კონსულების ხელისუფლებას შორის?

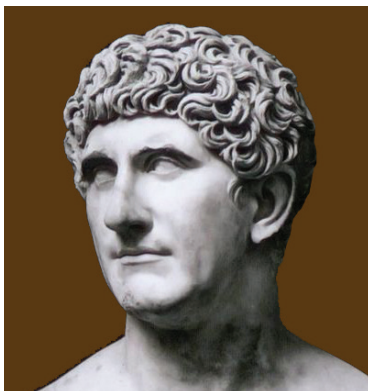
არმიაც ცეზართან ბრძოლაში განადგურდა. ცეზარსა და პომპეუსს შორის ბრძოლები რომის მოქალაქეთა შიდა ომებად ითვლებოდა. მათ რომში სამოქალაქო ომებს ემახდნენ.

რომის რესპუბლიკაში სრული ძალაუფლების მოსაპოვებლად ცეზარი ევროპაში, აზიასა და აფრიკაში ომებს აწარმოებდა. გამარჯვების შემდეგ რომში დაბრუნდა. სენატმა ცეზარი სამუდამო **დიქტატორად** (მთელი ხელისუფლების მფლობელად) გამოაცხადა. მას მეფის მსგავსად პატივს სცემდნენ.

მისი ქანდაკებები ღმერთების ქანდაკებებთან ერთად იდგა, მისი სახე მონეტებზე იყო გამოსახული.

ცეზარის ერთპიროვნული მმართველობით უკმაყოფილო სენატორებმა ჩვ.წ.აღ-მდე 44 წელს მის წინააღმდეგ შეთქმულება მოაწყვეს. შეთქმულების სათავეში იდგა ბრუტი, ცეზარის მეგობრად მიჩნეული პირი. სენატის სხდომაზე შეთქმულებმა ცეზარს ხანჯლით 23 ჭრილობა მიაყენეს და მოკლეს.

ცეზარის რომში მუდმივი ერთპიროვნული მმართველობის მცდელობა კრახით დასრულდა. თუმცა ეს აჩვენებდა, რომ რესპუბლიკა ძალიან მყარიც არ იყო. რომი უკვე მონარქიის (მემკვიდრეობით გარდამავალი ხელისუფლების) გზაზე დგამდა ნაბიჯებს.

მარკ ანტონი

კლეოპატრა

იმპერიის დაარსება

შეთქმულებმა რომში მომხრეები ვერ იპოვეს და გაიქცნენ. ცეზარის თანამებრძოლი ანტონი და მისი მემკვიდრე ოქტავიანე რესპუბლიკელების წინააღმდეგ გამოვიდნენ და დაამარცხეს. გამარჯვებულებმა რომის სახელმწიფო ხელისუფლება ერთმანეთს შორის გაიყვეს. ანტონიმ ეგვიპტის დედოფალ კლეოპატრასთან იქორწინა, აღმოსავლეთის პროვინციებს მართავდა და ალექსანდრიაში ცხოვრობდა, ხოლო ოქტავიანე – ქვეყნის დასავლეთის პროვინციებს მართავდა. მათ შორის კონკურენცია, გარკვეული დროის შემდეგ, ომის მიზეზი გახდა. ჩვ.წ.აღ-მდე 31 წელს აქციის კონცხთან გამართულ საზღვაო ბრძოლაში ოქტავიანემ გაიმარჯვა. მისმა არმიამ ჩვ.წ.აღ-მდე 30 წელს ალექსანდრია დაიკავა. ეგვიპტე რომის პროვინციად იქცა. ამით დასრულდა რომის სამოქალაქო ომები. ოქტავიანე რომის ერთადერთი მმართველი გახდა. სენატმა მას ავგუსტუსის (წმინდა) საპატიო ტიტული მიანიჭა. ჩვ.წ.აღ-მდე 27 წლიდან რომის სახელმწიფო იმპერიად იწოდებოდა. კონსულები და ტრიბუნები ოქტავიანეს ბრძანებების უსიტყვოდ შემსრულებლები გახდნენ. მხოლოდ მისი წარდგენით შეიძლებოდა სენატორად გახდომა. ოქტავიანე ავგუსტუსის მიერ შემოღებული მმართველობის წესი მისი სიკვდილის შემდეგაც შენარჩუნდა.

რომს იმპერატორები მართავდნენ – ან მემკვიდრეობით, ან ჯარის დახმარებით მოსული პირები მიუხედავად იმისა, რომ

ტრაიანეს გამოსახულებიანი ოქროს მონეტა

რომში რესპუბლიკის თანამდებობები ფორმალურად შენარჩუნებული იყო, რეალურად მონარქია იყო დამყარებული. იმპერიის დაარსებამ რომის ბატონობა კიდევ უფრო განამტკიცა.

იმპერატორების დამპყრობლური ომების შედეგად რომის ტერიტორია კიდევ უფრო გაიზარდა. იმპერატორმა ტრაიანემ, რომელმაც დუნაის ნაპირზე მიღწეული გამარჯვებებით გაითქვა სახელი, 115-117 წლებში აზიაში ლაშქრობა მოაწყო. მან მესოპოტამია, მცირე აზიაში კილიკია და არაბეთის ნახევარკუნძულის დიდი ტერიტორიები დაიპყრო. დედაქალაქ კტესიფონის დაკავება შეძლო, მაგრამ პარფიის საბოლოო დაპყრობა ვერ მოახერხა. მომხდარმა აჯანყებებმა აიძულა იგი უკან დაბრუნებულიყო. ტრაიანეს ლაშქრობები რომის უკანასკნელი დამპყრობლური ომები იყო.

შეადარეთ რომის იმპერია ძველი აღმოსავლეთში არსებულ მონარქიებს.

ტრაიანეს ქანდაკება

ძველი რომი (I-II სასწლეულები)

● დედაქალაქი

— დამოკიდებული
ტერიტორიები

○ ქალაქი

დაკია

შავი ზღვა

პასპიის ზღვა

ალბანეთი

მაკედონია

მცირე აზია

ატროპატენა

შუამდინარეთი

სირია

მდინარე ტიგროსი
მდინარე ეფრათი

შუა ზღვა

ალექსანდრია

პალესტინა

ეგვიპტე

ნილოსი

მონათმფლობელური მეურნეობის დაქვეითება

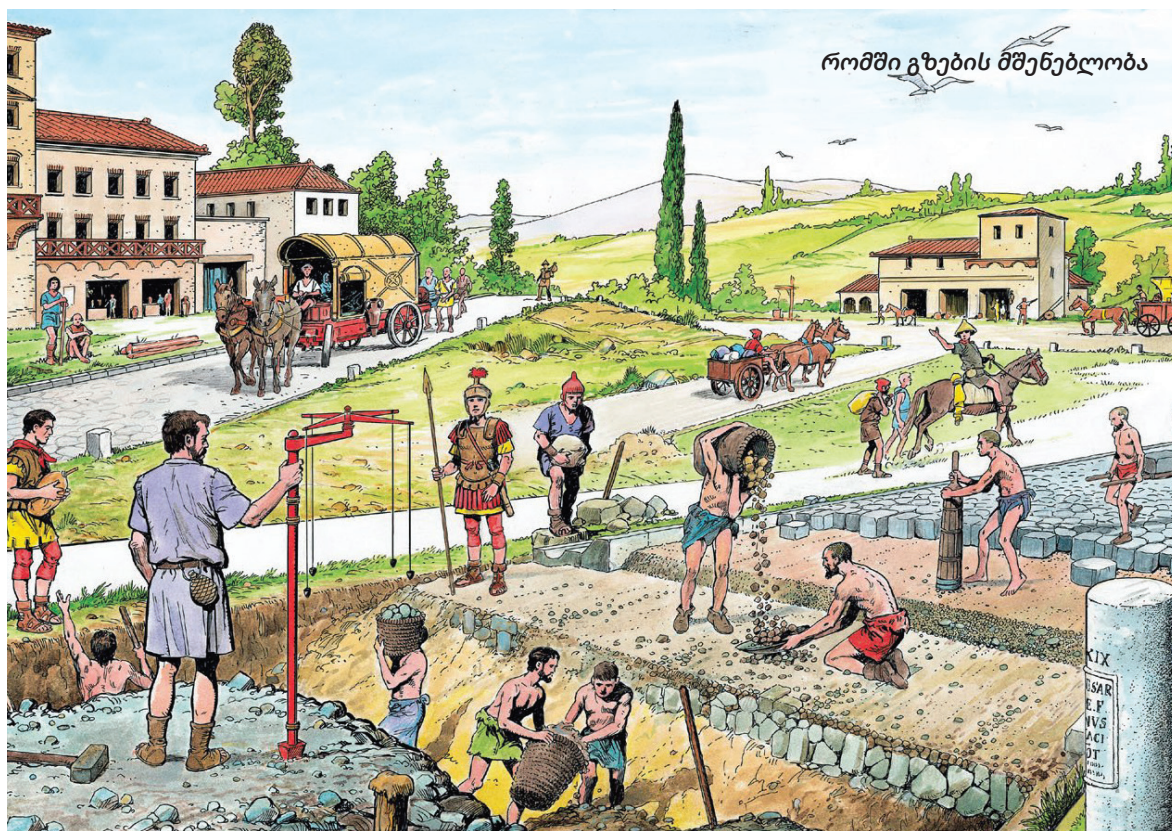
რომაელებმა მეცნიერების განვითარებით წყლის წისკილების აშენება ისწავლეს, ხის გუთანნი და ხარის ძალით მოქმედი მოსავლის ასადები მოწყობილობები გამოიგონეს. თუმცა ამ ძვირფას სამუშაო იარაღებს მონებს არ ანდობდნენ. მფლობელზე გაბრაზებული მონების დაძალება შრომაზე და მათი გაქცევის თავიდან აცილება უამრავი დამკვირვებლის დაქირავებას მოითხოვდა. II–III ასწლეულებში მონათმფლობელობა ტექნიკის განვითარებას აფერხებდა და სოფლის მეურნეობა დაცემისკენ მიჰყავდა.

მონების შრომით დაინტერესებისთვის ზოგიერთი მონათმფლობელი მათ მცირე მიწის ნაკვეთებსა და სამუშაო იარაღებს აძლევდა.

ამ მონებს ქობის აშენება და ოჯახის შექმნა შეეძლოთ. ასეთ მონებს “ქობიანი მონები” ეწოდებოდათ. “ქობიან მონას” მიღებული მოსავლის ნაწილი მფლობელისთვის უნდა მიეცა, დანარჩენი კი თავად ეკუთვნოდა. II ასწლეულში მონის მოკვლა აიკრძალა. დიდ მამულის მფლობელები თავიანთ მიწებს მცირე ნაკვეთებად ყოფდნენ და თავისუფალ გლეხებს იჯარით აძლევდნენ. ასეთ იჯარით მომუშავეებს კოლონები (მიწათმოქმედები) ეწოდებოდათ. კოლონი მიწის მფლობელს ქირას უხდიდა, ხოლო დანარჩენი მოსავალი თავად რჩებოდა. კოლონები მონებთან შედარებით უკეთ შრომობდნენ.

შედარეთ კოლონები და ქობიანი მონები.

იმპერიის დაშლა

იმპერატორმა კონსტანტინემ გადაწყვიტა დედაქალაქის აღმოსავლეთში გადატანა. 330 წელს დედაქალაქი გადავიდა ძველ ბერძნულ ქალაქ ბიზანტიონში (ბიზანტია). ახალ დედაქალაქს კონსტანტინოპოლი ეწოდა.

გიგანტური იმპერიის მართვა სულ უფრო რთულდებოდა. ცენტრალური ხელისუფლებასა და პროვინციებს შორის კავშირი შესუსტდა. არბაროსების ("უცხო", "შეუცნობელი ენით მოლაპარაკე") თავდასხმები მის საზღვრებზე ძლიერდებოდა.

რომაელები და ბერძნები ადამიანებს, რომლებიც მათ ენას ვერ იგებდნენ, "ბარბაროსებად" მოიხსენიებდნენ. მათ ეგონათ, რომ ეს ადამიანები მხოლოდ "ბარ-ბარ"-ს ამბობდნენ. დღეს "ბარბაროსი" ნიშნავს "უხეშ და სასტიკ ადამიანს".

395 წელს იმპერია ორ ნაწილად გაიყო. შეიქმნა ორი იმპერია: აღმოსავლეთ რომის (ბიზანტიის) იმპერია, დედაქალაქით კონსტანტინოპოლი, და დასავლეთ რომის იმპერია, დედაქალაქით რომი. დასავლეთ რომის მმართველობის ქვეშ დარჩა იტალია, დასავლეთ ევროპისა და აფრიკის პროვინციები. აღმოსავლეთ რომს კი ბალკანეთის ნახევარკუნძული, ეგვიპტე და აზიაში მდებარე რომის მიწები გადაეცა.

რომელმა ფაქტორებმა განაპირობა იმპერიის დაშლა?

დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემა

იმპერიის გაყოფამ ორივე სახელმწიფოს ძალები შეასუსტა. ბარბაროსების თავდასხმებმა დასავლეთ რომის მდგომარეობა კიდევ უფრო დაამძიმა. აღმოსავლეთიდან ევროპაში ჩამოსული ჰუნების თავდასხმებს ვეღარ გაუძლეს გოთებმა და ვანდალებმა, რომლებმაც იმპერიის მიწებს შეუტეეს. გერმანულმა ტომებმა თანდათანობით დაიპყრეს გალია, იტალია, ესპანეთი და შვედინენ ჩრდილოეთ აფრიკაში. V ასწლეულის შუა წლებში ჰუნებმა რომს შეუტეეს. მოლაპარაკების მიზნით რომის პაპის (სასულიერო პირის) ხელმძღვანელობით წარმომადგენლები გაიგზავნენ ჰუნების ბელად ატილას ბანაკში. მათ ატილას სთხოვეს რომი თავის მფარველობაში მიეღო. ატილა დათანხმდა და ჯარით უკან დაიხია.

455 წელს ვანდალები აფრიკიდან გადავიდნენ იტალიაში და ადვილად დაიპყრეს და გამარცხვეს რომი.

დასავლეთ რომის უკანასკნელი იმპერატორის ტყვედ აყვანა

ვანდალები

გოთი მებრძოლები

ვანდალების მიერ რომის განადგურება

დასავლეთ რომის იმპერატორები გერმანული ტომების ზეზადების თამაშის ობიექტებად იქცნენ. ბოლოს, 476 წელს, ერთ-ერთი ტომის ზეზადმა ბოლო იმპერატორი ტახტიდან ჩამოაგდო. დასავლეთ რომის იმპერია დაეცა.

იმპერიის დაცემამ დასავლეთ ევროპაში მონათმფლობელობის წყობილების დაშლა გამოიწვია.

ამიტომ დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემის 476 წელი ძველი მსოფლიო ისტორიის დასასრულად ითვლება.

რომი იყო არა მხოლოდ ხმელთაშუა ზღვისპირეთის უდიდესი ქალაქი, არამედ ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი კულტურის ცენტრი ძველ მსოფლიოში.

ჰუნი მებრძოლი

ვანდალები ორი კვირის განმავლობაში ძარცვავდნენ რომს. ძეგლები ინგროდა, წიგნები იწვებოდა, სახლები იწვოდა. ათი ათასობით რომელიც მოკლეს ან მონად აქციეს. ვანდალების მტარვლობა იმდენად სასტიკი იყო, რომ მას შემდეგ "ვანდალი" ეწოდება ადამიანს, რომელიც ანგრევს კულტურულ ძეგლებს, ქალაქებსა და სოფლებს.

შეადარეთ რომზე თავდამსხმელი ჰუნები და ვანდალები.

განსაზღვრეთ დასავლეთ ევროპაში მონათმფლობელობის წყობილების დაშლის გამომწვევი ფაქტორები.

რომელმა ფაქტორებმა გამოიწვია დასავლეთ რომის იმპერიის დაცემა?

რომაული კულტურა

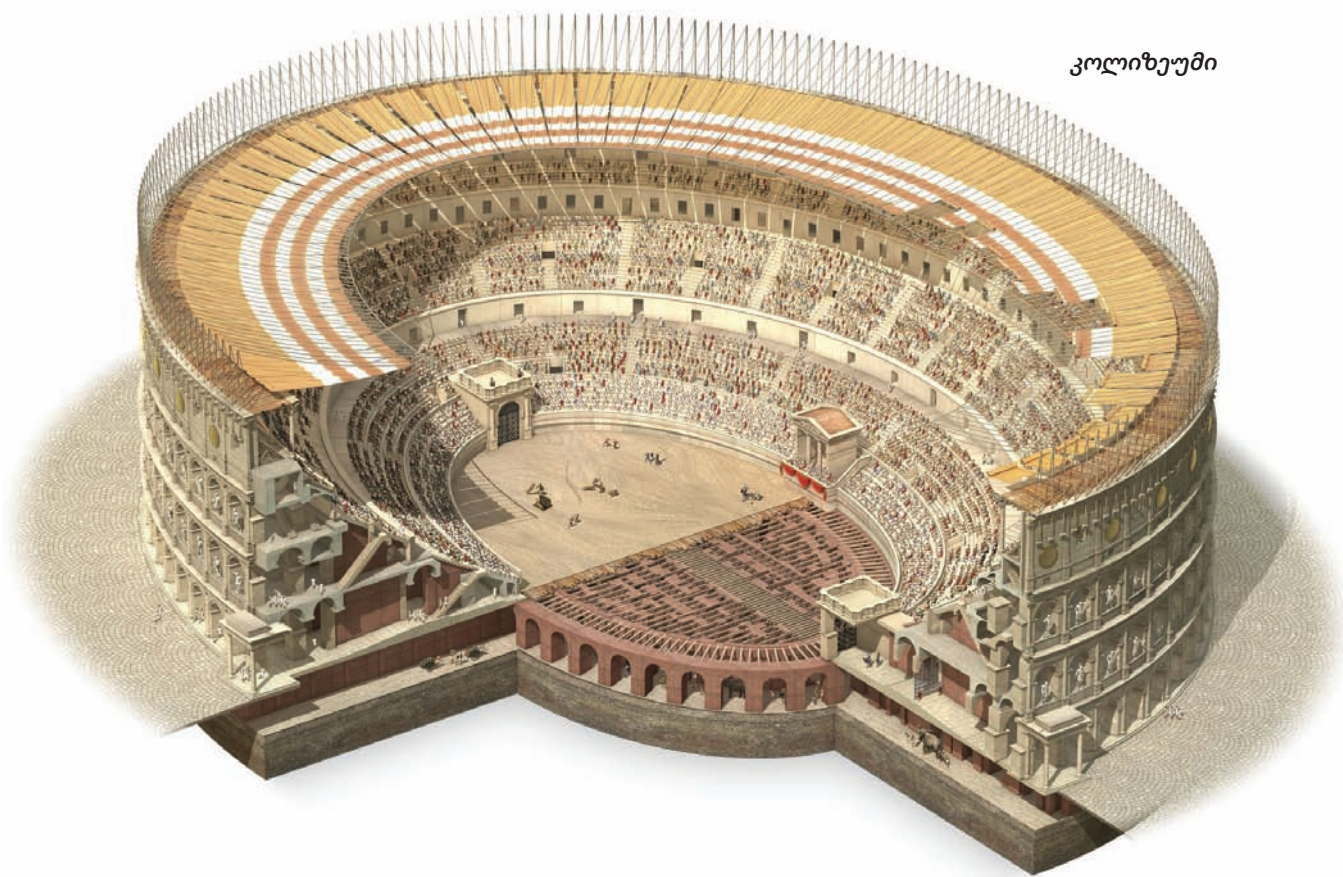
არქიტექტურა

მოამზადეთ პრეზენტაცია ძველი რომის არქიტექტურის შესახებ.

იმპერატორები დედაქალაქის სახელის სადიდებლად ქალაქის ფორუმზე (ცენტრალური მოედანი) და მის ირგვლივ მონუმენტებს აგებდნენ, მშვენიერ ტაძრებსა და საზოგადოებრივ შენობებს აშენებდნენ. ერთ-ერთი უმშვენიერესი ნაგებობა კოლიზეუმი იყო, სადაც გლადიატორთა ბრძოლები ტარდებოდა. პანთეონი („ყველა ღმერთის ტაძარი“) ქალაქის ერთ-ერთ ყველაზე ლამაზ მონუმენტად ითვლებოდა. იმპერატორ ტრაიანეს პატივსაცემად რომში დაახლოებით 40 მეტრის სიმაღლის სვეტი აღიმართა.

სვეტის ზედა ნაწილზე ამოტვიფრული რელიეფი (ამოზღუ-
ცილი გამოსახულება) იმპერატორის სამხედრო წარმატებებს
ასახავდა, ხოლო მწვერვალზე მისი ქანდაკება იდგა. რომში
განსაკუთრებით გავრცელებული იყო გამარჯვების თაღები.
რომს “მარადიული ოქროს ქალაქი” ან უბრალოდ “ქალაქი”
ეწოდებოდა. ქალაქში აშენდა თერმები – აბანოები,
სადაც იყო ცხელი და ცივი აუზები. აქ განთავსე-
ბული იყო დასასვენებელი დარბაზები და ბიბ-
ლიოთეკები. რომაელები ფართოდ იყენებდნენ
ბერძნულ და აღმოსავლურ არქიტექტურულ
ხერხებს. რომაელმა არქიტექტორებმა ბეტონი
გამოიგონეს.

მათ ისწავლეს რკალისებრი საფარებლების-
თაღოვანი სახურავების (არკა), გუმბათებისა და
კამარების აგება.

რომში აშენდა უზარმაზარი ცირკის არენა –
იპოდრომი, რომელიც ათიათასობით მაყუ-
რებელს იტევდა. აქ ცხენოსნური შეჯ-
იბრებები იმართებოდა.

რომაელმა მოქანდაკეებმა თავიანთ ბე-
რძენ მასწავლებლებზე მეტი შეძლეს.
რომაული ქანდაკებები არა მხოლოდ
ადამიანის გარეგნობას ასახავდა დეტა-
ლურად, არამედ მის ხასიათსაც გამო-
ხატავდა.

ცეზარის
ქანდაკება

ვერგილიუსი

ლიტერატურა

ჩვ.წ.ალ-მდე I საუკუნიდან – ჩვ. წ.ალ-ის I საუკუნის დასაწყისამდე პერიოდი რომაული პოეზიის “ოქროს ხანად” მიიჩნევა. ცნობილმა პოეტმა ვერგილიუსმა ავგუსტუსის დავალებით დაწერა პოემა “ენეიდა”.

რომში ვითარდებოდა მეცნიერების სხვადასხვა დარგი. პლინიუსის წიგნში “ბუნების ისტორია” თავმოყრილი იყო ხმელთაშუა ზღვისპირა ქვეყნების სამეცნიერო ცოდნა.

დამწერლობა

რომაელთა მიერ შექმნილი ლათინური ანბანი დღესაც მრავალი ერის, მათ შორის, აზერბაიჯანელების მიერ გამოიყენება. ლათინური ენა საფუძვლად დაედო იტალიურ, ფრანგულ, რუმინულ და სხვა ენებს. დღესაც კი, მეცნიერებაში მცენარეთა და ცხოველთა სახელები ლათინურად მოიხსენიება. დაავადებებისა და მედიკამენტების სახელებიც ლათინურადაა.

იულიუს ცეზარის ბრძანებით ალექსანდრიის ასტრონომებმა კალენდარი შეადგინეს. რომში შედგენილი კალენდარი მცირედი ცვლილებებით დღესაც გამოიყენება. თვეების ლათინური სახელოდებებიც შენარჩუნებულია. სექტემბერი ნიშნავს “მეშვიდე”, დეკემბერი – “მეთათე” (რომში წელი მარტიდან იწყებოდა). ივლისი იულიუს ცეზარის, ხოლო მომდევნო თვე ავგუსტუსის პატივსაცემად დაერქვა. რომაელები წელთაღრიცხვას ჩვ.წ.ალ-მდე 753 წლიდან ითვლიდნენ.

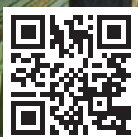
პლინიუსი

შეადარეთ ბერძნული და რომაული კულტურები.

ვერგილიუსი ავგუსტუსს უკითხავს პოემა “ენეიდას”

რელიგია

რომაელები მრავალდემრთიან რელიგიას ეთაყვანებოდნენ. მთავარ ღმერთად ითვლებოდა იუპიტერი. შემდგომში რომის იმპერიაში დაიწყო ქრისტიანობის გავრცელება. ქრისტიანობა, როგორც მონოთეისტური რელიგია, I ასწლეულში პალესტინაში წარმოიშვა. ამ რელიგიის წინასწარმეტყველის (ღმერთის ელჩის) – იესოს ქადაგებები მიმართული იყო რომაული მმართველობის წინააღმდეგ. იგი ხალხს მხოლოდ ერთი ღვთისადმი თაყვანისცემისკენ მოუწოდებდა. ამის გამო რომაელებმა იესო დააკავეს და ხის ჯვარზე გააკრეს. იესოს მიმდევრები მას ქრისტედ ("ღმერთის მიერ არჩეული"), საკუთარ თავს კი ქრისტიანებად მოიხსენიებდნენ. ქრისტიანობის წმინდა წიგნია ბიბლია ("სახარება").

შეიქმნა ქრისტიანული ორგანიზაცია, რომელსაც ეკლესია ეწოდებოდა და რომელსაც ეპისკოპოსები (ზედამხედველები) მართავდნენ. რომის მთავარი ეპისკოპოსი პაპი იყო. იმპერატორმა კონსტანტინემ 313 წელს ქრისტიანებს ღიად ლოცვისა და ტაძრების აშენების ნება დართო. მცირე ხნის შემდეგ ქრისტიანობა რომის იმპერიის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადდა. ბერძნებისა და რომაელების კულტურას ანტიკურ (ძველ) კულტურად მოიხსენიებენ. ეს კულტურა ფართოდ იყო გავრცელებული ხმელთაშუა ზღვისპირა ქვეყნებში და გავლენა მოახდინა სხვა ქვეყნებზეც. ანტიკური კულტურა ევროპული ქვეყნების კულტურული განვითარების საფუძველს წარმოადგენდა.

3 თქვენი აზრით, როგორ იმოქმედა ქრისტიანობის ოფიციალურ რელიგიად გამოცხადებამ რომის კულტურაზე?

კონსტანტინეს მონათვლა

აზერბაიჯანულ ენაზე

1. ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია. ორ ტომად, ტომი I. ბაქო, 2006
2. ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია. ორ ტომად, ტომი II. ბაქო, 2006
3. აკბარ ნ.ნაჯაფი. ჰუნების ათასწლეული. ბაქო, 2015
4. აკბარ ნ.ნაჯაფი. რწმენის მეხსიერება (ფესვები და ისტორიები). ბაქო, 2014
5. ჰასანოვი ი. ძველი რომის ისტორია. ბაქო, 1968
6. ორუჯოვი თელმანი. მსოფლიო ისტორია (ტომი I). ძველი მსოფლიოს ისტორია. ბაქო, 2011
7. პლუტარქე. ალექსანდრე მაკედონელი. ბაქო, 1989
8. სამუელ ნ.კრამერი. ისტორია იწყება შუმერში. ბაქო, 2012
9. იუსიფოვი ი. ძველი აღმოსავლეთის ისტორია. ბაქო, 2007

თურქულ ენაზე

10. İlhami Durmuş. İskitler (Sakalar). Ankara, 2008

რუსულ ენაზე

11. Великие империи мира. Москва, 2011
12. Всемирная история. В 24-х томах. Т.1-2. Минск, 1999
13. Древний Египет. Редактор Питер Дор. Москва, 2015
14. История Востока в 6 томах. Т.1. Москва. 1999
15. История Востока. В 6 т. Т. 1. Восток в древности / Гл. ред.: И90 Р.Б. Рыбаков (пред.) и др.; [Отв. ред. В.А. Якобсон]. – М: Вост. лит., 2002. 688 с.
16. История Древнего Востока. Москва, 1979
17. История Древнего Востока. Часть 1. Месопотамия (под ред. И.М.Дьяконова). Москва, 1983
18. История Древнего мира. В 3-х томах, часть 1. Москва, 1989
19. История культуры народов мира. В 10-ти книгах. Москва, 2005
20. История Мидии от древнейших времен до конца IV века до н.э. (Издание 2-е дополненное, 2008)
21. Куликан Уильям. Персы и мидяне. Подданные империи Ахеменидов / пер. с. англ. Л.А.Игоревского. М. 2002
22. Маргарет Мюррей. Египетские храмы. Москва, 2006
23. Рой Баррелл. Все войны древности. Москва, 2009
24. Ф.П.Коровкин. История древнего мира. Москва, 1988
25. Х.Саггс. Вавилон и Ассирия. Москва, 2004
26. Эвелин Кленгель-Брандт. Древний Вавилон. Смоленск, 2001

Əziz məktəbli!

**Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən
bir dərs ilində istifadə üçün verilir.**

**O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri
qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.**

**İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq,
onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli
saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli
yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.**

Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

